

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
İNKILÂP TARİHİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİYOĞRAFİ KAYNAKLARINDA ATATÜRK VE ÖZEL HAYATI

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN
Muazzez KARABULUT

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Leyla Kırkpınar

2012

İzmir

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Biyografi Kaynaklarında Atatürk ve Özel Hayatı” isimli çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu Onurumla doğrularım.

...../...../ 2012

Muazzez KARABULUT

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün/...../2011 tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü, Öğretim Yönetmeliği'nin Maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi Muazzez Karabulut'un "Biyografi Kaynaklarında Atatürk ve Özel Hayatı" konulu tezini incelemiş ve aday,/...../2011 tarihinde, saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır. Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra, dakikalık süre içerisinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan ana bilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verildi.

Tez Danışmanı :

Üye :

Üye :

ÖNSÖZ

“Biyografi Kaynaklarında Atatürk ve Özel Hayatı” adı verilen bu tez çalışmasında Atatürk’ün doğumundan ölümüne kadar geçen süre ele alınmıştır. Atatürk’ün hayatını konu edinen eserler incelenmiş ve bunların içerisinde özel hayatıyla ilgili olan kısımları çalışmamın asıl konusunu oluşturmuştur. Ancak, konuya bütünlük sağlaması açısından Atatürk’ün doğumu öncesi Selanik’in genel durumu ve Atatürk’ün hayatıyla ilgili diğer bilgilere de yer verilmiştir.

Bu çalışma, giriş ve dört ana bölümden oluşmuştur. Giriş kısmında; konuya başlangıç olması için biyografi kavramı ve Atatürk hakkında yazılmış biyografiler hakkında yazılmış biyografiler hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde; Mustafa Kemal’in doğumu öncesi genel durum, doğumu ve ailesi ele alınmıştır. İkinci bölümde; Mustafa Kemal’in eğitim hayatı, eğitim sürecinde yaşadıkları ve kişisel özelliklerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde; Atatürk’ün gönül dünyası ve isminin birlikte anıldığı, dostu, eşi ve gönül birlikteliği olduğu bayanlar anlatılmıştır. Dördüncü bölümde; M. Kemal’in rahatsızlanmasından ölümüne kadar neler yaşadığı ele alınmıştır.

Bu anlamda Atatürk’ün özel hayatı, bir anlamda onun kişiliği hakkında yanlış bilinenleri bu tez çalışmasıyla açıklamaya çalıştık. Ve bu amaçla bazı gazete ve dergiler taranmış olup, Atatürk hakkında yazılan eserlerden yararlanılmıştır.

Konu ile ilgili kaynaklarım Dokuz Eylül Merkez Kütüphanesi, İzmir Milli Kütüphanesi, İzmir Kent Arşivi ve Müzesi’nden elde edilen kitap, dergi, makale, tez ve belgelerden oluşmaktadır.

Tez konumun belirlenmesinde görüş ve önerileriyle yardımcı olan Doç. Dr. Kemal Arı’ya ve çalışmam konusunda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Leyla Kırkpınar’ a teşekkür ederim. Ayrıca tezimin hazırlanması sürecinde yardımcı olan arkadaşlarım Mahmut Sert ve Sinan Demirbilek’e de teşekkür ederim.

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarında bulunan Selanik'te doğan Mustafa, Harbiyeyi bitirerek genç bir subay olarak orduya katıldı. Zekası ve diğer kişilik özellikleriyle yıkılmakta olan imparatorlukta yıldızı parlayan birkaç kişiden biriydi. Çanakkale Savaşı ile başlayan ünü, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olmasıyla doruğa ulaştı.

Türk Devleti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatı özellikle özel hayatı, Atatürk karşıtlarının en çok ilgilendiği, onu karalamak için uydurma bilgiler verdiği bir konu alanı olmuştur. O'nun içki ve eğlenceye düşkün olduğu, birçok kadınla birlikte olduğu gibi söylentiler bunların başında gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, içki sofraları olarak tabir edilen yemeklerde; memleket meselelerini görüşmüştür. Kadınlarla olan birlikteliği ise; kadınlara günlük ve siyasi alanda verdiği değeri göstermiştir.

Kadınları erkeklerle eşit konuma getiren Atatürk'ün hayatına, kadınlar ilk kez Selanik'te girmiştir. Daha sonra yaşadığı Sofya, İstanbul, Ankara gibi şehirler de Mustafa Kemal'in özel hayatına etki eden şehirler olmuştur. İzmir ise; ilk ve son evliliğini gerçekleştirdiği Latife Hanım'ı karşısına çıkarmıştır. Ancak bu evlilik uzun ömürlü olmamıştır.

ABSTRACT

The Ottoman Empire's Rumeli in the territory of Thessaloniki was born Mustafa, joined the army as a young officer graduated from the Harbiye. Intelligence and other personality traits that demolished the shining star of empire was one of the few people. Canakkale War, starting with the reputation of being the founder of the Republic of Turkey, culminating with the acquisition and the War of Independence.

Turkish Empire's founder, Mustafa Kemal Ataturk's life especially in private life, Ataturk to her the most interest, and attempt to scribble a fitting subject area information. He is fond of drinking and fun, as well as with many rumors that they have at the beginning of the woman. Mustafa Kemal Ataturk, the drinks referred to as tables of meals; the country discussed the issues. In association with women, women in the political field day, and showed his value.

Women who during his life on an equal footing with men, women entered for the first time in Thessaloniki. Later, living in Sofia, Istanbul, Turkey, Mustafa Kemal's private life in cities such as Ankara has been affecting the cities. In Izmir, the first and last marriage has realized with Latife Lady. But, this marriage was not long-lasting.

BİYOĞRAFI KAYNAKLARINDA MUSTAFA KEMAL VE ÖZEL HAYATI

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	ix

BİRİNCİ BÖLÜM MUSTAFA KEMAL'İN DOĞUMU

1.1. Mustafa'nın Doğumu Öncesi Genel Durum	1
1.2. Mustafa'nın Doğumu	3
1.3. Mustafa'nın Kökeni	8
1.4. Ailesi	9
1.4.1. Annesi Zübeyde Hanım	9
1.4.2. Babası Ali Rıza Efendi	11
1.4.3. Ali Rıza Efendi ve Zübeyde Hanım Evlilikleri	13
1.4.4. Kız Kardeşi Makbule Atadan	15

İKİNCİ BÖLÜM ÖĞRENİM HAYATI ve KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ

2.1. İlkokul	16
2.2. Mülkiye Rüştüyesi	18
2.3. Askeri Rüştüye	19
2.4. Manastır Askeri İdadisi	20
2.5. Mekteb-i Harbiye-i Şahane (Harp Okulu)	23
2.6. Kişisel Özellikleri	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN GÖNÜL DÜNYASI

3.1. Selanik Günleri	32
3.1.1. Müjgan	32
3.1.2. Hatice ve Nadire	33
3.1.3. Eleni Kurintte	34
3.1.4. Emine	35
3.1.5. Tevhide ve Liza	37
3.2. Sofya Günleri	37
3.2.1. Nazmiye Hanım	38
3.2.2. Miti Kovaçeva	39
3.2.3. Madam Corinne	41
3.2.4. Madam Hilda	43
3.3. Diğer İlişkileri	44
3.3.1. Bulgurluzade Mehmet Bey'in Kızı	44
3.3.2. Lütfiye Hanım	45
3.3.3. Sabiha Sultan	46
3.3.4. Fikriye Hanım	48
3.3.5. Latife Hanım	59
3.3.5.1. Mustafa Kemal'in Evlilik Hakkındaki Görüşleri	61
3.3.5.2. Latife Hanım'la Tanışma	63
3.3.5.3. Evlilik	71
3.3.5.4. Boşanma	82
3.3.6. Zsa Zsa Gabor	97

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖLÜMÜ

4.1. Hastalığı ve Ölümü	98
4.2. Naaşı	110
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	114
EKLER	

GİRİŞ

Biyografiler

Eskiden Terceme-i hal ya da çoğul olarak Teracim-i ahval olarak kullanılan bu terim Fransızca biographie sözcüğünün karşılığıdır. Tarihin önemli kaynaklarından olan hal tercümesi, zaman içinde gelişmiş, çeşitli alt bölümlere ayrılmış, anlattığı şahıs ve şahısların vasıflarına, özelliklerine, anlatılanın kısalığına, uzunluğuna, edebi değerine göre değişik şekillere bürünmüştür. Asıl hal tercümesi, bir şahsın hayatının başkası tarafından yazılmış olmasıdır ki bu durum hal tercümesi edebiyatının temel özelliğidir. Bu nedendir ki hal tercümesi, yazarın anlattığı şahsa yaklaşımına göre şekil ve içerik farklılığı doğurmuştur.¹

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Türkçe karşılığı “yaşam öyküsü” olan biyografi, edebi bir tür olarak ilk kez 17. yüzyılda, dönemin ünlü oyun yazarı ve şairi John Dryden tarafından tanımlanmıştır. Yunanca “bios” (hayat) ve “grafien” (yazmak) sözcüklerinden türetilmiş olan biyografi, yaşamları, ilgileri ve uzmanlık alanları, yaşadıkları dönemin ve toplumun ilerisinde olan sıra dışı hayatları ile insanlarda ilgi uyandıran kişiler hakkında başka kişilerce kaleme alınan yaşam öykülerini ifade etmiştir.²

Biyografiler, zaman diliminde bizden önce yer almış olan büyük kişilerin, fikir adamlarının düşünce ve mesajlarının bize en doğru şekilde ulaşması ve onların kişilikleri hakkında sağlam bilgilere ulaşmamızda büyük öneme sahiptirler. Bu nedenle biyografi yazar kişilerin, biyografisini yazdığı kişinin şahsiyeti hakkında bize bilgi verecek bütün rivayetleri büyük bir titizlikle gözden geçirip, güvenilir olan bilgilerden hiçbirini “bir değeri yoktur, ne faydası olacak ki...” gibi bir düşünceyle bir kenara itmemesi gerekmektedir. Çünkü onun önemsemeyip, geri plana attığı bu düşünce kişinin gizli kalmış bir yönünü açığa çıkarabilir.³

Ünlü kişilerin hayat ve eserlerini konu olarak ele alan biyografi türleri ikiye ayrılabilir: İlki, bir kişiyi bağımsız bir kitap konusu olarak ele alan eserler vardır ki(tekil

¹ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler**, Cilt 4, Dergah Yayınları, İstanbul 1981, s.33.

² www.milliyet.com.tr/2006/08/08/kitap/akit.html.

³ Enver Uysal., “*Ferit Kam’ın Tercüme-i Hal Hakkındaki Düşünceleri ve Kınalızade ile İlgili Bir Denemesi*”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı:1, cilt:I, yıl:1 1986, s. 133.

biyografyalar), bunlara “genel biyografyalar” da denir. Eger kişi kendi hayatını kaleme alırsa o zaman, eser “otobiyografya” adını alır.

İkincisi ise; alfabetik düzenlemeler içinde, ünlü kişilerin hayat ve eserleri hakkındaki bilgilerin verildiği “toplu biyografyalar”dır.⁴

Türkiye’ de ise biyografi türünün gelişimi şöyle olmuştur: Türkiye’ de ilk biyografik eser olarak; VII ve VIII. Yüzyıllardan başlanarak iki ayrı türde yazılan eserler örnek verilebilir. Bunlardan ilki; İslamiyet çerçevesinde gelişmiş olan ve son peygamberin yaşam öyküsünün anlatıldığı “siyer” türü, ikincisi ise tarih kökenli Orhun Yazıtları ile Yenisey Yazıtları’dır.⁵

VI-VII.yüzyıldan kalmış olan Orhun ve Yenisey Yazıtları, Türk yazınında biyografi türünün en eski örnekleridir. Bu yazıtlarda Tonyukuk, Kültigin ve Bilge Kağan adına dikilenler Göktürk tarihine ilişkin bilgi vermenin yanında, kişilerin yaşam öykülerine de yer verir.⁶

Türkler, İslam dinini benimsedikten sonra ise; siyer, menakıbname, tezkire, tarih gibi başlıklar altında ünlü kişilerin yaşam öykülerini yazmışlardır. Hükümdar ve kahramanların savaşlarını, o dönemdeki belli başlı toplumsal, siyasal ve kültürel olayları anlatan Danişmendname, Selimname, Süleymanname gibi eserler buna örnek olarak gösterilebilir.⁷

Osmanlılarda biyografi geleneğinin önemli adımı sayılabilecek tezkireler mevcuttu. “Zikr” kelimesinden türetilen tezkire, geçmişte belli bir meslekte yetişmiş olan kişilerin hayat hikayelerinin toplanmış olduğu eserlerin genel adı olarak kullanılmıştır.⁸

Tanzimat’tan sonra ise; Batı etkili hal tercümesi edebiyatımızda görülmüştür. Monografik hal tercümesi yazma çabaları ve ansiklopedik düzenlemelere yönelik bu etkinin sonucudur. Ve bu dönemde Batıda yetişmiş ünlü kişilerin de hal tercümeleri çevrilmeye başlanmıştır. Bunun yanında geleneksellik hal tercümesi edebiyatında da varlığını sürdürmüştür.⁹

⁴ Cavit Orhan Tütengil., **Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod**, Kardeşler Basımevi, İstanbul Ekim 1981, s.147.

⁵ Uğur Kökden., “*Orhun Yazıtlarından Şair Nigar’a*”, **Kitaplık**, sayı:36, İstanbul 1999, s.201.

⁶ Cemil Öztürk., Rahmi Otluoğlu., **Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler Yazılı Materyaller**, Pegem A Yayıncılık, Ankara Şubat 2003, s.140.

⁷ Öztürk., Otluoğlu., a.g.e., s.141.

⁸ Atilla Özkırımlı., **Türk Edebiyatı Tarihi Ansiklopedisi**, Cilt 4, İnkılap Yayınları, İstanbul, s.1238.

⁹ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, s.37.

Genel olarak; Türk edebiyat tarihinde biyografiler daha çok, din ve devlet adamlarının hayatlarını ele almıştır. 19. yüzyılda ise modern anlamda biyografi yazımı görülmüştür. Namık Kemal 1881 tarihli “Evrak-ı Perişan” adlı eserinde Selahaddin-i Eyyubi, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Emir Nevruz’u, Recaizade Ekrem ise Kudema’dan Birkaç Şair” isimli eserinde Osmanlı şairlerini anlatmıştır. Ayrıca 19. yüzyıl ile 20. Yüzyıl başlarında kimi meslek gruplarının da anlatıldığı biyografi eserlerine denk gelinmiştir; Türk Kemankeşleri ve Türk Hekimleri gibi...¹⁰

Atatürk Hakkında Yazılan Biyografiler

Biyografiler tarihin önemli kaynaklarından biridir. Biyografiler yani yaşam öyküleri sayesinde, ele alınan kişinin hayatı, yaşadıkları, kişisel özellikleri, aile ve özel hayatı hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Bunun yanı sıra sadece anlatılan kişinin yaşam öyküsü değil, kişinin yaşadığı dönem, toplum, devlet, halk hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır.

Yaşam öyküleri kişisel anılara ya da araştırma sonucu elde edilmiş olan yazılı ve sözlü malzemenin düzenlemesi ve yazınlanmasına dayalı olduğu için tarihin bir dalı olarak görülmüştür.¹¹

Bir kişinin hayatı birçok kişi tarafından anlatılabilir. Atatürk ile ilgili de birçok biyografi yazılmıştır. Yazılan biyografilerin çoğu onunla vakit geçirmiş ve onun yaşamına tanıklık edebilmiş kişilerce ele alınmıştır. Yazılan bu biyografiler, Mustafa Kemal’in aynı yönlerini anlattığı gibi farklı yönlerini de ele almıştır. Bu nedenle de O’nun özel hayatını, yaşamında iz bırakan olayları, aşklarını, aile hayatını, kişilik özelliklerini onu tanıyanların anıları ve onun hakkında yazılan biyografilerden öğreniyoruz. Fakat gerçek anlamda Atatürk’ün biyografisi, yabancı yazarlarca hayata geçirilmiştir.

Bilkent Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Talat Halman da bu konuya değinmiş ve Türkiye’nin biyografi yazımında geri kalışının nedeni olarak görkemli karakterlerin hakkını verememek olduğunu göstermiştir: *“Başarılı biyografi için, birinci şart, konu alınan kişinin güçlü ve çok yönlü bir kişiliğe sahip olmasıdır. Nasıl romanımız büyük evrensel şahsiyetlerden (Don Kişot, Goriot Baba, Mişkin,*

¹⁰ www.milliyet.com.tr/2006/08/08/kitap/akit.html.

¹¹ Öztürk., Otluoğlu., a.g.e., s.140.

Raskolnikov, Anna Karenina'dan) yoksunsa, biyografilerimizde görkemli ruhların ve karakterlerin hakkını verememektir. En iyi Atatürk yaşam öykülerini bile biz Türkler yazamadık, iki İngiliz(Lord Kinross ve Andrew Mango) yazdı.”¹²

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü müdürü Kemal Arı da; Türkiye’de Mustafa Kemal’in biyografisinin yazılması konusundaki yetersizliği şöyle belirtmiştir: *“Oysa Türkiye’de Atatürk’ün özgeçmişini yazmak konusunda Türk aydınları yeterince çaba harcamamışlardır. Atatürk’ün yaşam öyküsünü dile getiren yeterli biyografi çalışmalarının yapıldığı da söylenemez. Yapılanların büyük kısmını yabancı yazarlar yazdı; bu da eleştirilmesi gereken başka bir yönü için...”¹³*

Sadi Borak ise; Atatürk biyografisi yazılırken birçok hatanın yapıldığını, bilgiler arasında tutarsızlıkların var olduğunu, üstelik bu hataların ve tutarsızlıkların Atatürk’ün yaşamına tanıklık etmiş birçok kişi hayattayken yapıldığını ve bundan duyduğu şaşkınlığı şöyle ifade etmiştir:

“Hazırlamakta olduğum “Açıklamalı Atatürk Kronolojisi” için otuz yıl evvelsinden bu yana Ulusal Kahramanımızın yaşam öyküsü ile ilgili yüzlerce eseri fişledim. Bu fişler kronolojik bir sıraya girdiği zaman gördüm ki Ulusal Kahramanımızın yaşamının çeşitli aşamalarını oluşturan pek çok olayın tarihleri birbirini tutmaz bir karışıklık içindedir. Sadece Harbiye’ye girdiği 1899 tarihi ile Anadolu’ya geçtiği 1919 tarihi arasında geçen 20 yıllık yaşamına eğilecek bir araştırmacı; karşısına çıkan birbirini tutmaz tarih rakamları karşısında bunalıp kalacak, içinde bulunduğumuz yüzyılda yaşamış, özellikle 7 yaşından sonraki elli yıllık yaşamına tanık olmuş pek çok kişinin hâlâ sağ olduğu bir dönemde, vatan kurtarmış bir Ulusal Kahramanın yaşam öyküsünün niçin böylesine birbirini tutmaz bir kargaşa haline getirilmiş olduğuna şaşacaktır.”¹⁴

Andrew Mango ise Atatürk’ün yaşamına tanıklık eden kişilerin akrabalarının, arkadaşlarının, dostlarının, Mustafa Kemal’in yaşam öyküsü hakkında bilgi aktarırken, O’nun söylemlerini tekrar ettiğini ve bunların birçoğunun da O’nu Memnun etmeye

¹² www.milliyet.com.tr/2006/08/08/kitap/akit.html.

¹³ Kemal Arı., “Atatürk’ün Gazeteciliği ve Yazarlığı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, cilt:V, sayı:13, Güz 2006, s.15.

¹⁴ Sadi Borak., “Atatürk Biyografisinde Yapılan Yanlışlıklar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı:1, cilt:I, Kasım 1984.

yönelik politik amaçlar güden söylemler olduğunu belirtmiştir. Ve bu anlamda Atatürk'ün kendi efsanesini kendisinin yazdığını belirtmiştir.¹⁵

Vamık Volkan Nuriye Atabey ile yaptığı söyleşide Atatürk hakkında çok bilginin olduğunu ve yazılanların söylentilerden ayrılması ve hangilerinin gerçek ya da gerçeğe yakın olduğunun incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Atatürk ile ilgili yazı yazarlardan bazılarının, Atatürk'ü kendi nedenleri yüzünden küçümsemeye çalışanlar olduğunu ve bu amaçla yazdığını ifade etmiştir.¹⁶

Mustafa Kemal'in Biyografisine Genel Bir Bakış

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemdeki parlak subaylarından Mustafa Kemal. Daha genç yaşındayken cepheden cepheye koştu. Ülkeyi kurtarmak için kurulan İttihat ve Terakki'ye girdi. Dünya savaşı kaybedilip, İstanbul'a geri dönünce padişahın kızıyla evlenmesi fikri ortaya atılmış ve bu konuda aracılar devreye girmiştir. Fakat, Mustafa Kemal bu fikri reddetmiştir. O'nun zihninde sadece; yeni bir ulusal devlet kurma fikri vardı ve bu fikri bir sır gibi içinde saklamıştır. O zamanlar, yönetimin değişebileceği ve yeni bir devlet kurulacağı kimsenin aklından geçmezdi.

Mondros'tan sonra işgaller başlayınca, Mustafa Kemal kendisine verilen görev üzerine Samsun'a çıkmış ve Milli Mücadele'yi başlatmıştır. Atatürk, kurtuluşun ancak ulusal egemenlik ve bağımsız bir milli devletle sağlanabileceğini düşünüyordu. Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra lideri olduğu Türk milleti yavaş yavaş kurtuluşa gitmiştir. Ve uzun süren savaştan sonra Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulmuş ve M. Kemal de bu devletin başkanı olmuştur. Yüzyıla damgasını vuran bu liderin özel hayatı, gönül dünyası, sofrası gibi konular hep gündemde olmuş geçmişte ve günümüzde bu konuda birçok eser yazılmıştır. Çalışmamızda; bu dönemde yazılan anılar, Atatürk ile ilgili yazılan eserler incelenmiş ve onun özel hayatı anlatılmaya çalışılmıştır. Ve bazı yazarlar Atatürk'ün özel yaşamıyla ilgili şunları söylemişlerdir:

İsmet Görgülü; Atatürk'ün çocuk denilebilecek yaşlarda karşı cinse karşı ilgisinin olduğunu, çok sayıda gönül ilişkisi yaşadığını, M. Kemal'in günlüklerine de dayanarak şöyle aktarmıştır:

¹⁵ Andrew Mango., **Atatürk**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.153.

¹⁶ Vamık Volkan., Nuriye Atabey., **Osmanlı'nın Yasından Atatürk'ün Türkiye'sine Onarıcı Liderlik ve Politik Psikoloji**, Kripto Yayınları, Ankara 2010, s.72.

“Atatürk, sevmeyi seven bir insan. Gençlik yıllarının itibaren sevmiş, sevilmiş, birçok aşkları olmuş. Aşkı tarafından ihmal edilince derin üzüntü duyan, duygularını şarkı sözleri ile anlatan, tesellişi şarkılarda bulan bir erkek. Bu yönünü yazıya dökmekten de hiç çekinmemiş ve tuttuğu günlüklere içini dökmüş.

Atatürk'ün bu yönünü, daha doğrusu eğilimini görmek için birinci el kaynak olan günlüklere bakalım. 12 Mart 1904 tarihli günlüğü (23 yaşında): “Selanik'ten geleli üç ay kadar oldu. Gelişimin ilk günlerinde hayatın düzenine ayak uydurdum zannında idim. Manen, maddeten esiri olduğum ıstırabımı defetmiş gibi görüyordum. Lakin heyhat!.. Bugün bilmem kaç yüzüncü defa olmak üzere yine kalbimin bütün şikâyet iniltilerini işitmekle ağlıyorum, her vakit ki gibi, bu dakika dahi...”

Bu duygusunu, bu satırların altına yazdığı bir şarkı sözü ile anlatmayı sürdürmüştü:

“Suzinak şarkı

Bir günah ettimse cânân suz-i nak oldum (yandım)

yeter,

Sağ iken oldum helak, sonra oldum harap yeter

Pay-i ağyara serildim, sanki hâk (toprak) oldum

Yeter”

İki gün sonra, 15 Mart 1904'te, günlüğüne düştüğü nottan gönül yarasının devam ettiği anlaşılıyor:

“Sağ iken oldum harap, oldum helak, oldum yeter.” Ancak ertesi günü, bir mektup alışıyla, bütün dünyası değişiyor, içindeki fırtınalar dinliyor. Derdinin ne olduğu da anlaşılıyor:

“16 Mart 1904

Uzun bir zamandan beri kendisiyle mektuplaşmayı teselli kaynağı olarak gördüğüm bir kişinin sessiz kalıcıyla... mektuplaşmadaki ilgisizliğini görmeye üzüliyordum. Bugün, o uzun süren sessizliğini bozan bir mektubun gelişi azabımı dindirdi.

Bir mektup... evet; birkaç satırlık bir kâğıt parçası... Fakat sevilen bir kalbin yansımazı taparcasına sevilen bir ruhun yüreğinden doğanların sahnesi olduğu için büyük önem taşır...”

Sonraki yıllarda da zaman zaman buna benzer duygular yaşadığı günlüklerinden seziliyor.

Kurtuluş Savaşı sırasında, 1921 Temmuzunu kapsayan defterine yazdığı bir şarkı sözü, aynı elektrikle yüklü olduğunu gösteriyor:

“Bilmem ki beni sen ne zaman şad edeceksin Mahşerde mi dilşâd edecek, güldüreceksin Ben anlıyorum sen beni berbâd edeceksin Böyle üzerek, eğlenerek öldüreceksin.” Atatürk günlüklerine çok şarkı sözü yazmış. Bunların bir bölümünü öğrenmek için yazdığı anlaşılıyor ama bir bölümünü de verdiğimiz örneklerde olduğu gibi gönül dünyasını yansıttığı için yazmış. Onlarla avunmuş, onlarla rahatlamış, her erkek gibi.

Atatürk'ün karşı cinse ilgisi çocuk yaşlarından başlar. Aşık olduğu kızlar vardır.”¹⁷

Şevket Süreyya ise; M. Kemal'in gerçek anlamda hayatında aşka yer olmadığını ve Atatürk'ün hiçbir zaman aşık olmadığını anlatmıştır:

“Öyle görülüyor ki, Mustafa Kemal, gerçek deyimiyle, hiçbir zaman âşık olmadı. Aşk ki, kayıtsız şartsız bir kendini verıştır. Zaman içinde ve zanla örülen bir karşılıklı inşa işidir, iki taraf; beden, ruh, his ve iradeleri ile aşkı, bu zaman içinde inşa ederler. Zaman içinde beslerler, şekilleştirirler. Öyle ki aşk, iki tarafın gittikçe yoğrulan ve daima yeni değerlerle beslenen müşterek eseri, müşterek benliği olur. İşte böyle bir aşk'ın, Atatürk'ün hayatında yeri yoktur. Kaldı ki; devamlı askerlik hayatı, kesintisiz muharebe yılları, birbirini kovalayan ihtilâller, mücadeleler ve zaferden sonra yeni bir devlet kurmanın gerektirdiği didinmeler ve nihayet erken başlayan yorgunlukla, onu tamamlayan hastalık yılları, kadın ve aşk heyecanları için ona vakit bırakmadı da...

Çocukluk ve ilk gençlik yıllarının geçici sevdalarını elbette ki, aşk sayamayız. Selanik'te, Ahmet Subaşı mahallesinde Mustafa Kemal'in doğduğu ve bir süre yaşadığı evin yakınlarında da elbette ki, komşular vardı. Bu komşuların onun yaşında kızları vardı. Her mahalle çocuğu gibi onun da bu kızlarla komşuluk oyunları ile başlayıp, bozuşmalara, barışmalara hatta sevda yeminlerine kadar varan çocukluk, ilk gençlik maceraları olmuştur.”¹⁸

Lord Kinross, “Atatürk” isimli eserinde “Bir Milletın Yeniden Doğuşu” başlığıyla ilişkili olarak Osmanlı'nın gerileyiş ve çöküşünden itibaren Mustafa Kemal'in askeri görevlerini, Kurtuluş Savaşı'nı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ele almıştır. Bu eserde Kinross, aynı zamanda, M. Kemal'in kişisel özelliklerine aşk

¹⁷ İsmet Görgülü., *Atatürk'ün Özel Yaşamı Uydurmalar, Saldırıları, Yanıtları*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 74-75.

¹⁸ Şevket Süreyya Aydemir., *Tek Adam Mustafa Kemal III. Cilt 1922-1938*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.456-457.

hayatına da ilişkin bilgi vermiş ve Latife Hanım ile Fikriye Hanım hakkında şu yorumlarda bulunmuştur:

“Mustafa Kemal, kendini beğendiği için, sevilmekten hoşlanırdı. Bütün ömrünce duygularını ilk açıklayan kadınları seçmişti. Ancak, çok fazla sevmeye ve ne biçimde olursa olsun, bir kadının heyecanlarına bağlanmaya da dayanamazdı. Fikriye de Latife de onu kendilerine mal etmeye çalışmışlardı. Fikriye’ nin suçu ona sınıksız sarılmasından, şanssızlığı da hastalanınca kendini tutamayıp bu bağlılığını açığa vurmasından ileri geliyordu. Latife Hanım’ın suçu ise onu yönetmeye kalkmasıydı, Mustafa Kemal, Fikriye ile arkasında değil, yanında duracak bir eş istediği için evlenmemiştir. Öte yandan, hiç istemediği bir şey varsa o da, Latife hanım gibi, önünde yer almaya kalkan bir eştir.”¹⁹

¹⁹ Lord Kinross., **Atatürk Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2007, s.459.

I.BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL'İN DOĞUMU

1.1. Mustafa'nın Doğumu Öncesi Genel Durum

M. Kemal'in doğduğu yıllar, Balkanlarda; Türklüğün çırpındığı yıllardır.²⁰

Mustafa Kemal'in dünyaya geldiği yıllarda Osmanlı İmparatorluğu yıldan yıla toprak kaybına uğrayarak küçülme dönemine girmiştir. Askeri anlamdaki toprak kayıpları ekonomik bunalımlarla da birleşince ülke yıkıma gitmiştir. Tunus, Teselya, Narda elden çıkmış, yabancı devletler yurt kaynaklarının ürünlerine haciz koymuşlardır. Düyun-u Umumiye de bu yılın felaketlerindedir. Abdülhamit'in tahtta olduğu bu yıllar Avrupalılarca "Hasta Adam" olarak anıldığı yıllardır. Ve yaşayan devletler paylaşım planları içerisindeydiler. Ali Rıza Efendi böyle bir dönemde dünyaya gelen oğlu Mustafa'nın başına belki önsezi belki de Rabbai ilham ile kılıcını asmıştır.²¹

Afet İnan ise; Mustafa Kemal'in doğduğu tarihte yurtiçi ve dışındaki önemli olayları şöyle aktarmıştır:

"Meşrutiyet idaresi İkinci Abdülhamid devrinde uygulanmamaktadır. 1876 Kanun-i Esasisi'nin hazırlayıcısı Mithat Paşa İzmir Valisi iken tutuklanmış ve mahkemeye verilerek Hicaz'dan Taif Kalesi'ne sürgüne gönderilmiştir. Osmanlı devleti mali meselelerde en güç durumda olduğu bu dönemde, yeni borçlanmalara girişmektedir. Ancak bu aldığı paraları hükümet bütçe açığını kapamak ve dağınık iç borçlarını ödemek için harcamaktadır. Herhangi bir üretici veya sanayi kuruluşlarında yararlı bir hale getirilmemekte idi. İşte bu durumda dış memleketler alacaklarının temsilcileri ile "Muharrem Kararnamesi" adı verilen bir anlaşma yapılmıştır. Buna göre kurulan "Düyun-ı Umumiye" idare meclisi, Osmanlı borçlarının ödenmesi için devlet gelirlerinden bir kısmını doğrudan doğruya toplama yetkisini elde etmekte ve böylece mali idareye dış ülkeler el koymakta idiler.

*Dış olaylarda ise Fransızlar Tunus'u işgal etmişlerdir. Almanya, Avusturya, Rus Çarlığı üç yıl için gizli bir anlaşma yaparken, Boğazlar meselesi üzerinde de görüş birliğine varmışlardır."*²²

Atatürk'ün doğduğu yıllardaki durumu M. Kemal'in kızkardeşi Makbule Hanım ise şöyle anlatmıştır:

²⁰ Ceyhun Atuf Kansu., **Halk Önderi Atatürk**, Bilgi Yayınevi, İstanbul Ocak 1997, s.9.

²¹ Sadi Borak., **Atatürk**, Başak Kitabevi, İstanbul Kasım 1973, s.36.

²² Afet İnan., **Mustafa Kemal Atatürk'ün Karslıbad Hatıraları**, Yenigün Yayıncılık, İstanbul 1999, s.3.

*“Millet tarihinin kara günleri azmış gibi, Selanik’te yeni bir haber yayılıyor. Thesselia, Yunanlılara verilmiş, Türk Rus Harbi biteli tam üç yıl. Anlaşmalar yapılmış, yığın yığın kağıt imzalanmış ve her şey olmuş, bitmiş. Birçok vilayetlerimiz kaybetmiş, bulunuyoruz. Anlaşılır bir şey yenilmişizdir.”*²³

Lord Kinross da bu dönemdeki ülkede yaşanan karışıklığa, oluşan toprak kayıplarına, Batının yükselişine değinmiştir:

“Mustafa, Hıristiyanların Müslümanlara ve Yunanlılara Slavların Türklere ve birbirlerine karşı ayaklandıkları, Rumeli’nin tümünü oluşturan çeşitli unsurların birbirlerinden kopup dağıldıkları bir çağda doğmuştur.

*Bu topluluklar milli duyguları koparmış bir halde imparatorluktan kurtulamaya, ülkeyi Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan lehine kesip, biçmeye çalışıyorlardı. Yayılma isteğindeki büyük devletler, birbirlerine rakip Rusya ve Avusturya- Macaristan imparatorlukları, bitişik sınırları arkasında entrikaları çevirmekte, uydularını, ayaklandırmakta ve vakti gelince de harekete geçip, bölgeyi istila etme hazırlığındaydı. İngiltere toprak kazanmak amacıyla olmasa da, daha doğudaki sömürgeleriyle olan ulaşım yollarını koruyabilmek için bir kuvvet dengesi kurmak çabası içindeydi. Yani Mustafa doğduğu sıralar, bir zamanlar, Batı’nın Doğu önünde dize geldiği gibi, Doğu Batı’nın önünde dize gelmiş ve Osmanlı İmparatorluğu gerilemiş ve çöküşe doğru hızla ilerlemekteydi.”*²⁴

Enver Paşa liderliğindeki İttihat ve Terakki’nin kurduğu Teşkilat-ı Mahsusa’nın son başkanı Hüsamettin Ertürk ise; Mustafa Kemal’in doğduğu yıla ilişkin şu bilgileri vermiştir; *“Mustafa’nın doğduğu yıl Osmanlı maliyesinin iflas ettiği yıl olarak tarihe geçmiş, Hürriyet kahramanı ve reformcu olarak tanınan Abdülhamit’in sadrazamlığını yapmış olan Mithat Paşa, aynı yıl İzmir’de Fransız Konsolosluğu’na sığınmış daha sonra İstanbul’a getirilmiştir. Sultan Abdülaziz’in öldürülmesinden suçlanarak, Hicaz’ın Taif şehrindeki zindana gönderilmiş, orada da öldürülmüştür”* demiştir.²⁵

1877 - 1878 Türk-Rus Harbi sonunda toplanan Berlin Kongresinde (1878) Sırbistan, Karadağ, Romanya imparatorluktan ayrılarak bağımsızlıklarını kazanmışlar, Eflak ve Boğdan Avusturya’ya bırakılmış, Bulgaristan’a muhtariyet verilmiştir. Batum,

²³ “Büyük Kardeşim Atatürk”, Yeni İstanbul, 2 Ocak 1953.

²⁴ Kinross., a.g.e., s.19-20.

²⁵ M. Yüksel Özbek., Çılgın Olmayan Türk Mustafa Kemal Atatürk, Yakamoz Yayınları, İstanbul 2006, s.48.

Kars, Ardahan ise Rusların eline geçmiş, Kıbrıs'a İngilizler yerleşmiştir. Fransa Tunus'u, İngilizler Mısır'ı sömürge sınırlarına dahil etmişlerdi.

Avrupa'da yaşanan Rönesans ve Reform hareketleri ve bunları izleyen bilim ve teknik alanlarındaki gelişmeler, yeni ham madde kaynakları ve bilinmeyenleri arama yolunu açmış ve aramalar gelişme sağlamış, gelişmeler ham madde ihtiyacını artırmış dolayısıyla da sömürge politikası gittikçe hızlanarak egemen olmuştur. Gelişmiş Avrupa'nın politik yapısı ham madde ve pazar için sömürge yarışına yönelmiştir ve bu anlamda Osmanlı İmparatorluğu, geniş toprakları, ham madde kaynakları ve pazar olmaya elverişli büyük nüfusu ile uygun bir hedef oluşturmaktaydı. İlmî ve teknik gelişmeden, ekonomik sebebe, buradan politik gerçeklere ulaşan bu durum, Türklerin Avrupa'dan, hatta Anadolu'dan atılması gibi duygusal bir sebeple de güçlenmişti. Osmanlı İmparatorluğuna yönelik ve "Doğu Sorunu" adı verilen bu politika başarı kazandıkça üçüncü dünya ülkelerini sömürgeleştirmek, işgal etmek kolaylaşmış olup, Türklerin Akdeniz hâkimiyetini kaybetmeleri, Hint Okyanusu'nda Portekiz savaşlarıyla üstünlüğü yitirmeleri batının işgal ve sömürgeciliğine yeni sahalar açmıştır. Bu tarihlerde de Meşrutiyete geçiş hareketleri canlı olarak yaşanmakta ve sürekli olarak imparatorluğu kurtarmanın yolları aranmaktaydı.

Atatürk'ün yetiştiği dönemde, 1877-1878 Türk-Rus Harbinin sonuçları ve Balkanlardan yüz binlerle göç eden, kitle halinde öldürülen Türklerin acı iniltileri henüz anılarda canlı olarak yaşanmaktaydı.²⁶

Atatürk, Balkanların ekonomik, politik ve sosyal ortamında bütün azınlıkları, dış güçleri, bunların emellerini ve çeşitli dinleri tanımış ve dinlerin milliyetçilik akımlarının hizmetine verilmesinin tanığı olmuştur. Çeşitli ırkları mücadele içerisinde ve bir arada görmüştür. Ve bu büyük karışıklığın içerisinde, ırklar ve dinler çatışmasının ortasında yetişmişti.²⁷ Bu da Mustafa Kemal'in kişiliğinin şekillenmesinde, mücadelecilik kimliğinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

1.2. Mustafa' nın Doğumu

1881'de Selanik'teki evlerinde doğan Mustafa Kemal, annesine benzetilmekteydi. Zenci dadısı beşiği sallarken Türk, Sırp ve Rum halk şarkıları

²⁶ Suat İlhan., "Atatürk'ün Yetiştirdiği Ortam", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı:5, cilt: II, Mart 1986.

²⁷ İlhan., a.g.m.

karişımı ninniler söylemekteydi.²⁸ Bu da dönemin toplumsal yapısını, etnik çeşitliliğini gösteren önemli bir örnektir.

Atatürk'ün 1881 yılının 1 Ocak ile 12 Mart tarihleri arasındaki bir günde doğduğu ve arşiv kayıtlarına göre Selanik Koca Kasım Paşa Mahallesi Islahhane Caddesi üzerinde olan evin bugünkü Selanik Aya Dimitriya Mahallesinde ve Apostolu Pavlu Caddesi üzerinde 75 numara olduğu bilinmektedir.²⁹

“Atatürk'ün doğduğu ev konusundaki farklı görüşler şu şekilde sıralanabilir.

1-Falih Rıfki Atay'a göre; Mustafa Kemal Atatürk, Ahmet Subaşı Mahallesi'nde Sanayi Okulu karşısında vasat ahşap bir evde doğdu(1881). Babası Ali Rıza Efendi, işlerini ilerletince Islahâne semtinde üç katlı bir ev satın aldı ve aile buraya taşındı.

2-Çoğunluk tarafından kabul edilen bir görüşe göre; Mustafa Kemal Atatürk, Ali Rıza Efendi'nin 1878'de Selanik'te Islahâne semtinde kiraladığı üç katlı pembe bir evde doğdu (1881).

3-Çocukluk arkadaşı Hacı Mehmed Somer (Kütahya Mebusu)'e göre; Mustafa Kemal Atatürk, babasının kereste tüccarlığı döneminde kazandığı paralarla yaptırdığı Islahâne Senti, Ahmet Subaşı Mahallesi'ndeki üç katlı ve üst iki katı ev olarak kullanılan pembe boyalı binada dünyaya geldi (1881).

4-Nazif Tepedelenlioğlu'na göre; Mustafa Kemal Atatürk, babasının memuriyeti yıllarında Manastır Vilayeti Tırhala Sancağı Tırnova kasabasında doğdu. Bilâhare üç buçuk yaşlarında iken buradan Selanik'e ailesi ile beraber göç etti.”³⁰

Veysi Akın, bu görüşlerden Falih Rıfki Atay'a ait olanın daha inanılır olduğunu gerekçesiyle birlikte şöyle açıklamıştır:

“Burada en inandırıcı görüşün, uzun süre Atatürk'ün yanında bulunmuş Falih Rıfki Atay'a ait olması kuvvetle muhtemeldir. Buna göre; Atatürk'ün doğduğu ev, Ahmet Subaşı Mahallesi'nde olmalıdır. Bu gün müze olarak

²⁸ Feridun Ergin., *Kemal Atatürk*, Yaşar Eğitim Kültür Vakfı Yayınları, No:5, İstanbul 1978, s.23.

²⁹ Ali Güler., *Atatürk'ün Soyu, Ailesi ve Öğrenim Hayatı*, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara 1999, s.62.

³⁰ Veysi Akın., “*Selanik Atatürk Evi ve Müze Haline Getirilmesi*”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı:48, cilt: XVI, Kasım 2000.

kullanılan bina ise, Ali Rıza Efendi tarafından doğumdan sonra satın alındığı veya inşa ettirildiği yahut da kiralandığı konusunda muhtelif görüş ayrılıkları bulunan ve ailenin bir müddet oturduğu evdir. İncelemelere göre, evin kiralanma ihtimali daha kuvvetli olup, sonradan genç subaylık yıllarında Atatürk tarafından satın alındığına dair bilgiler bulunmaktadır. Nitekim Ali Rıza Efendi'nin 1888'de vefatından sonra aile, geçim masraflarını hafifletmek üzere, bu pembe evden ayrılarak, hemen bitişikteki daha küçük bir eve taşınmışlardır. Dayısı Hüseyin Ağa'nın yanında kaldıkları kısa süre haricinde Mustafa Kemal ve ailesi uzun zaman burada oturmuştur.

Atatürk, bu evde iken önce Selanik mülkiye Rüşdiyesi'ne kaydolmuş, 1893'te buradan ayrılarak Selanik Askerî Rüşdiyesi'ne geçmiştir. Annesi, burada Ragıb Efendi ile evlenmiştir. Genç Mustafa Kemal, üvey babasının çok iyi bir insan olmasına rağmen, bu evliliği bir gurur meselesi yaparak, bir müddet halasının yanında kalmıştır. Daha sonra okul hayatı için Selanik'ten ayrılarak Manastır'a gitmiştir. Askerî Lise'yi burada bitiren Mustafa Kemal, 1896'da İstanbul'a gelerek Harb Okulu'na başlamıştır. Öğrencilik yıllarında yaz tatilini geçirmek üzere annesinin yanına geldiği ve bu küçük evde kaldıkları bilinmektedir.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından evvel (1907) Selanik'te görev alan Mustafa Kemal Atatürk, daha önce oturdukları pembe boyalı geniş evi satın alarak, ailesi ile birlikte burada oturmuşlar ve bir çok siyasî toplantı burada yapılmıştır. Annesi Zübeyde Hanım, Balkan Harbi bitimine kadar bu evde yaşamış ve Selanik'in Yunanlılar tarafından işgali ile İstanbul'a gelerek, Beşiktaş Akaretler' de bir eve yerleşmiştir.”³¹

M. Kemal'in dünyaya geldiği Selanik ise; Makedonya'nın merkezi olup, demiryolu bağlantısı yeni kurulmuştu. Şehir kozmopolit bir yapıdaydı. Türkler, Rumlar, Yahudiler, Sırlar, Bulgarlar, Arnavutlar ve Ermeniler ayrı mahallelerde fakat aynı komşu işyerlerinde yaşamaktaydılar. Çingenelerde vardı. Limanda İtalyan ve Avusturyalı tacirler bulunmaktaydı. Gemilerin rıhtıma döktüğü insanlar, kıyı boylarında dolaşmaktaydı. Ticaret canlı olup, zenginlerin sayısı fazlaydı. Kıyı bölgesinde geniş

³¹ Akın., a.g.m.

caddeler açılmış olup, bir büyük otel ile modern binalar, inşa edilmişti ve kent doğu ile batının birleştiği limanlardan sayılmaktaydı. ³²

XIX. yy'da özellikle taşralarda kayıtlar eksik olduğu için, doğum günü tam olarak bilinmemektedir. Atatürk Rumi 1286 yılında doğmuş olarak kayıtlı olduğu için doğum yılı 1881'dir. ³³

M. Kemal'e, Ankara Belediyesi'nden biri bir gün şahsen gidip, nüfus kağıdı almaya hazırlanırken kendisine doğum tarihinin tam olarak ne zaman olduğunu sormuş, O da şu cevabı vermiştir:

“-Sene yetişir, yoksa bir gün gelir, doğum günümü kutlamaya kalkarlar, sonra padişahlara benzerim.” ³⁴

19 Mayıs 1932 yılında Bay Reşit Saffet Atabinen'in kendisine *“Doğum gününü kutlarım”* yazılı bir tel çekmesi Atatürk'ün hoşuna gitmiş ve bu olaydan bir süre sonra Temmuz 1932'de Türk Tarih Kurumu'nun ilk kongresi sırasında Aydın Halkevinin Tarih, Dil, Edebiyat Komitesince *“bir Gazi günü”* kabul etmek istediğiyle doğum gününü soran öğretmene *“Bana onu sormayınız, ben doğum günümü bilmiyorum”* demiş ve *“Gazi günü olarak Samsun'a çıktığım günü yapınız”* demiştir. ³⁵

Şevket Süreyya Aydemir de Mustafa Kemal'in Selanik'teki Ahmet Subaşı Mahallesi'nde dünyaya geldiğini belirtmiştir. Ali Rıza Efendi kereste ticareti ile uğraştığı sırada; Selanik'te, Ahmet Subaşı mahallesinde, Ziyeti Bostan arsasındaki pembe evi yaptırmıştır ve bu ev o vaktin ve mahallenin ölçülerine göre, oldukça önemli, iddialı, hatta şatafatlı sayılmıştır. Biri daha büyük, diğeri daha küçük (şimdi bu kısım yıkılmıştır) yan yana üç katlı iki evin biri selâmlıktır, diğeri de haremdir. O zamanın âdetlerine göre selâmlık ev; erkeğinin iş ve misafir dairesi olup, aile kabullerinde ve misafirliklerinde kadın ve erkek bir arada olamazdı. İşte Mustafa da, 1880 veya 1881'de Selanik'teki bu pembe evin aile kısmında dünyaya gelmiştir. Ali Rıza Efendi o zaman bu eve, eşine yardımcı olmak üzere Uftade isminde zenci bir kadın da tutabildi. Yeni doğan çocuk için Zübeyde'nin sütü yetersiz olduğundan Ümmügül adında bir sütnine de bulundu. ³⁶

³² Ergin., a.g.e., s.25.

³³ Yusuf Hikmet Bayur., *Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri (Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997, s.7.

³⁴ Ahmet Halit Yaşaroğlu., *Atatürk'ün Bilinmeyen Hatıraları Eski Bir Atatürkçü Münir Hayri Egeli*, İstanbul 1928, s.12.

³⁵ Bayur., a.g.e., s.7.

³⁶ Şevket Süreyya Aydemir., *Tek Adam Mustafa Kemal 1881-1919 Cilt I*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.39.

Selanik arşiv belgelerinden edinilmiş olan bilgiler ışığında ise; şimdi müze olan evin, 1870 yılında önce Rodoslu Müderris Hacı Mehmet Vakfında yaptırılmış olup, önce İbrahim Zühdü adlı birisine, daha sonra yine Selanik halkından Abdullah Ağa ve eşi Ümmü Gülsüm'e satıldığı anlaşılmaktadır. Bu kayıtlardan anlaşıldığı üzere ev, Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi tarafından inşa ettirilmemiş olup, sahiplerinden satın alınmıştır.³⁷

Mustafa Kemal'in kişiliğinin gelişiminde önemli bir paya sahip aile yapısı şöyleydi: Evde; baba, Batı tarzı gelişiminden yana fikirleri temsil ediyordu. Ancak annesi, Kuran ve İslamdarıcı yaşayış biçiminden yana idi. Babası erken yaşta öldü. Fakat, çocuğundan çok şey bekleyen anne, Mustafa'nın eğitimini yapması ve tanınan bir kişi haline gelmesi için fedakarlıkların en büyüğünü yapmıştır.³⁸

Makbule Atadan ise; M. Kemal'in doğumuna ilişkin şu bilgileri vermiştir:

*“1880 yılındayız. Kardeşim Mustafa, daha sonraki Atatürk, doğmuştur. Babam büyük bir sevinç içinde... Evimizde üç genç erkek var şimdi... Babamın işi genişlemeye başlıyor. Çocuklarının geleceğini düşünerek arsalar, bağlar, tarlalar satın alıyor, evler yaptırıyor. Beşinci evimiz çoktan bitmiştir. Oraya yerleşmiş bulunuyoruz. Bu ev, şimdi Atatürk müzesi olmuştur. Eski Kule Kahvelerin yanı başında iki katlı bir ev...”*³⁹

Elefteron Vima; doğduğu yer ile ilgili şu bilgilere yer vermiştir: *“Selanik'in eski Türk mahallesini şehrin diğer kesiminden, Hıristiyan kesiminden ayıran o dar sokağından geçenler Aziz Dimitri kilisesinin yakınında bugün restore edilmiş eski bir Türk evinde -o gösterişsiz ve melankolik ahşap Türk evlerinden birinde- Türkçe, Yunanca, Fransızca olarak “Mustafa Kemal burada dünyaya gelmiştir yazısını görürler.”*⁴⁰

M. Kemal, İkinci Meşrutiyet'in ilanından önce, 13 Ekim 1927'de Selanik'teki 3.cü Ordu Karargahı'nda görevlendirildikten sonra buradayken 7 Mart 1908'de doğduğu evi satın alarak ailesiyle kiraya yerleşmiştir.⁴¹

Atatürk'ün doğmuş olduğu ve Lozan Antlaşması ve mübadele esasları gereğinde Yunan Hükümetine geçmiş Yunan Hükümeti de evi Yunanlı bir aileye vermiştir. Cumhuriyetin Onuncu yılı (29 Ekim 1933) münasebetiyle Selanik Belediyesi, Türk-

³⁷ Mehmet Önder., **Atatürk Evleri**, Atatürk Müzeleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1970, s.15.

³⁸ Haz. Nuri M. Çolakoğlu., **Dünya Basımında Atatürk**, Doğan Kitap, İstanbul Ekim 2008, s.218.

³⁹ “*Büyük Kardeşim Atatürk*”, **Yeni İstanbul**, 31 Aralık 1952.

⁴⁰ Çolakoğlu., a.g.e., s.286.

⁴¹ Güler., a.g.e., s.63.

Yunan dostluğu ve Balkan Konferansının bir hatırası olarak, Atatürk'ün doğduğu evin çift katlı kapısının sağ köşesine yerleştirdiği mermer bir plakaya Türkçe, Fransızca ve Yunanca “*Türk Milletinin büyük müceddidi ve Balkan İttihadı'nın müzahiri Gazi Mustafa Kemal burada dünyaya gelmiştir. İş bu levha Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu yıldönümü münasebetiyle konulmuştur. Selanik, 29 Birinci Teşrin 1933*” yazdırmıştır.⁴²

Daha sonra Selanik Belediyesi tarafından Yunanlı sahiplerinden satın alınan evin Atatürk'e hediye edilmesi kararlaştırılmış ancak ev 19 Şubat 1937'de boşaltılabilmiş ve anahtarları Selanik Türk Başkonsolosluğu'na teslim edilmiştir.⁴³

Atatürk'ün Selanik'te doğmuş olduğu eve bakılınca ailenin orta halli, hatta bundan az üstün duruma sahip olduğu görülmektedir.⁴⁴

Ali Rıza Efendi'nin 1888 yılında ölümünden sonra, genç yaşta dul kalan Zübeyde Hanım oğlu küçük Mustafa, kızları Naciye ve Makbule ile, birazda geçim masraflarını hafifletmek amacıyla, toz pembe evden yanındaki daha küçük bir eve taşınmıştır.⁴⁵

1.3. Mustafa' nın Kökeni

Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu'dan Rumeli'ye göçen çok eski Türkmen boylarından olan Kocacıklardan gelmiştir.⁴⁶

London Illustrated New gazetesinde; “*1881'de Selanik'te müteahhitlik yapan babanın ve Arnavut bir annenin oğlu olarak doğdu.*” ifadesi yer almıştır.⁴⁷

Makbule Hanım; kökleri ve Atatürk'ün çocukluğunun geçtiği Selanik hakkında annesinin anlattıklarından yola çıkarak şu bilgileri aktarmıştır:

“*Selaniğ'in 20 kilometre kuzeydoğusunda banyolarıyla, şifalı sularıyla tanınmış küçük bir kasaba vardır: Langanza.*

Dağlarca çevrilmiş geniş ve çok bereketli bir ova düşününüz. Ortasından Ayavasil Gölü'ne dökülen duru bir su geçiyor, kasaba buradadır işte... Türk idaresi

⁴² Güler., a.g.e., s.64.

⁴³ Güler., a.g.e., s.64.

⁴⁴ Bayur., a.g.e., s.7.

⁴⁵ Önder., a.g.e., s.16.

⁴⁶ Kansu., a.g.e., s.8-9.

⁴⁷ Çolakoğlu., a.g.e., s.95.

zamanında, Rumeli'nin birçok yerlerinden her yıl bunlara yığın yığın hasta gelirdi. Kongena'nın gözü alabildiğine uzanana bağlar, yemyeşil ovaları sayısız hayvan sürüleri, o zamanlar, dillerde dolaşırdı. Her yıl kurulan Paşa Panayırı'na her taraftan alıcılar gelir, pehlivanlara güreştirilir ve hediyeler dağıtırdı. Ana tarafından, buralıyız biz. Büyük babam Varyemez oğullarından Ahmet İbrahim Efendi, kasabanın eski yerlilerindendir. Üç tane çiftliği var. Langaza kazasındaki çiftlik faaliyetinin ağırlık noktalarından biri hayvan yetiştirimi idi... Bunun yanında ipekçilik, tütüncülük, de yapıyordu. Büyük babam Varyemez Ahmet İbrahim Efendi, daha çok hayvan yetiştirmek işine önem veriyormuş.”⁴⁸

“Kasabanın bir kısmı Türk halkına Yörük denilirdi. Kazadaki köylerin çoğu da Yörük köyleri idi. Mavi ve yeşil gözlü sarışın köylüler her hafta Langaza pazarına gelirler ve getirdiklerini sattıktan sonra heybelerini doldurarak gün batarken dönerlerdi. Kasaba, bakımlı ve güzeldi. Biraz büyüüp de Vardar boyundaki kasabaları dolaştığımız zaman Langaza köylülerine çok benzeyen insanlarla karşılaştım. Onların da çoğu sarışındı. Giyinişleri de başka türlü değildi.

Bir gün bu köylülerden söz açılınca büyük kardeşim anlatmıştı. Yörük, yürümekten gelirmiş meğer. Yörükler, Bizanslılar zamanında Vardar boylarına yerleşmişlermiş. Vardar, eskiden beri bir Türk Irmağıymış... Buralarda yabancı sözleri hiç derece kadar az, temiz bir Türkçe konuşulmuş... Büyük kardeşinin belirttiğine göre, Varyemez oğulları bu Türklere dendir. Osmanlı Ordusu Rumeli'ye yayılınca, Vardar Türkleri büyük bir rol oynamışlarmış.”⁴⁹

Mustafa Kemal'in doğduğu yıllarda; Selanik'te yerleşmiş çok sayıda Yahudi kökenli Türklerin olmasını fırsat bilen düşmanları O'nun dönme olduğu iftirasını yaymışlar, kökenini tartışmışlardır. Bazı yabancı yazarlar da buna dokunma da bulunmuştur:

“Jacques Banville: “Bazıları Anadolu'lu olduğunu; diğerleri Bulgar karışımı, (Malini), Makedonyalı olduğun söyler, bazıları da O'nu Arnavut kökenli yapar. Banville “herhalde köylü kökenlidir” der.

Sherrill: “Ana babadan aldığı saf Türk kanıyla büyür, tırnaklarına kadar Türk'tür” der.”

⁴⁸ “Büyük Kardeşim Atatürk”, Yeni İstanbul, 2 Kasım 1952.

⁴⁹ “Büyük Kardeşim Atatürk”, Yeni İstanbul, 3 Kasım 1952.

M.K. tanıyan eski Fransız başbakanlarından Eduard Herriot: “Bazıları O'nun dönme olduğunu söyler. Bu doğru değildir. O'nun yüzü bile bu söylentiye yalanlar.” demiştir.⁵⁰

1.4.AİLESİ

1.4.1.Annesi Zübeyde Hanım

Zübeyde Hanım 1857 yılında Selanik'te doğmuş, Orta Anadolu'dan göç ederek, Selanik batısında Arnavutluk sınırına yerleşmiş Yörüklerden Hacı Sofu ailesinden Feyzullah Ağa'nın kızıdır.⁵¹ Zübeyde Hanım'ın babası Feyzullah Ağa'nın dayandığı kök şöyledir: *“1810 yıllarından birkaç aile Vodina kazasının batısında bulunan Sarıgöl nahiyesinden geçerek Selaniğe yerleşmişti. Sarıgöl'de oturanlar, aslen Türkmen olup, Teselya'nın fethinden sonra Anadolu'dan bu havaliye gelerek yerleştirilmişlerdir. Bu sülaleler son zamanlara kadar kılık kıyafetlerini, hatta yaşayış tarzlarını hiç değiştirmemişlerdi. Şimdi Sarıgöl'e yerleşen ailelerden”* dir.⁵² Yerleşmiş oldukları Sarıgöl bölgesi “Sofular” lakabı ve ailedeki hatıralardan anlaşıldığı üzere, Atatürk'ün anne soyu Konya Karaman'dan Rumeli'ye göç eden ve bundan dolayı Konyarlar şeklinde, Rumeli'deki diğer Yörük gruplarından farklı olarak bu adla anılan Yörüklerdendir.⁵³ Burhan Göksel de aynı bilgiyi, Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın babasının Fatih Sultan Mehmet zamanında Konya- Karaman bölgesinden gelen Rumeli'ye gönderip iskan ettirdiği Yörük ailesinden olduğunu vermiştir.⁵⁴

Zübeyde Hanım'ın babası hakkında bir başka bilgiye Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi'yi ve dedesi Kızıl Ahmet Bey'i de tanıyan ve doksan yaşında vefat etmiş olan Aydın Milletvekili Tahsin San aktarmış olduğu şu bilgilerden ulaşılmaktadır: *“Atatürk'ün validesi Zübeyde Hanım, Sofuzade ailesinden Feyzullah Ağa'nın kızıdır. Bunlar Selanik'te doğmuştur. Bu aile bundan 130 sene evvel Sarıgöl'den Selanik'e gelmişlerdir. Vodina Kazası'nın batısında Sarıgöl Nahiyesi'nde on altı köyden ibaret olan bu nahiye ailesi Makedonya ve Teselya'nın fethinden sonra Konya civarı*

⁵⁰ İlhan Lütem., **Mustafa Kemal Atatürk 57 Yılın Öyküsü**, Avrasya Bir Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s.1.

⁵¹ **M. Kemal Atatürk'e Saygı Cilt I**, Atatürkçü Düşünce Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.2.

⁵² Altan Deliorman, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar**, Burhan Yayınevi, İstanbul 1961, s.7.

⁵³ Güler., a.g.e., s.40.

⁵⁴ Burhan Göksel., **Atatürk'ün Soy Kütüğü Üzerine Bir Çalışma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1967, s.8.

*ahalisinden Osmanlı Hükümeti'nin sevk ve iskan ettirdiği Türkmenler'dendir. Son zamanlara kadar beş asır müddet içinde hayat tarzlarını, kılık kıyafetlerini değiştirmemişlerdi.”*⁵⁵

Zübeyde Hanım Feyzullah Efendi'nin üçüncü eşi olan Ayşe hanım'dan olan tek kızıydı.⁵⁶

Zübeyde Hanım, sağduyulu, zeki, dinine ve geleneklerine bağlı bir kadındı.⁵⁷ Zübeyde Hanım, sarışın, mavi gözlü ve beyaz tenli olup, sağlam yapılı biridir. Tırhala'da doğan Zübeyde Hanım, kendisi için; vaktiyle Rumeli' ye göç etmiş Yörüklerden olduğu ifadesinde bulunmuştur.⁵⁸

Zübeyde Hanım'a ailesi okuma yazma öğretmiştir ve bu nedenle kendisine Zübeyde Molla denmiştir. Ve yetiştikçe güzelliği artmış, mahallenin en güzel kadınlarından biri olmuştur. İki erkek kardeşi vardır. Hasan adındaki kardeşi Lankaza'da açtığı bir dükkanda aşçılık yapıyordu. Lankaza Selanik civarında bir Türk kasabasıydı. Hüseyin ise Selanik eşrafında Hacı Süleyman Çalı Çiftliğinde subaşılık yani kahyalık yapıyordu.⁵⁹

1.4.2.Babası Ali Rıza Efendi

Selanik yerlilerinden olan Ali Rıza Efendi Söke'den Selanik'e gelen Türkmenlerden olan “*Kırmızı Hafız*” lakaplı Ahmet Efendi'nin oğludur.⁶⁰ Ali Rıza Efendi, Arnavutluk-Sırbistan sınırındaki dağlık bölgeden, çocukluğunda Selanik'e gelmiştir. Ufak yapılıdır.⁶¹

Ali Rıza Efendi de Mustafa Kemal gibi maceralı bir hayat sürmüş, çocukluğunda yaptığı çobanlıktan sonra Gümrük memuru olmuş ve yurdundan ayrılarak Selanik'e yerleşiminden sonra kereste tüccarlığı yapmıştır. Ali Rıza Efendi hayatını bazen kazanç bazen de okuma ile geçiren babacan bir insandı. Dedesi; Arnavut garnizonunda subaylık

⁵⁵ Güler., a.g.e., s.45.

⁵⁶ Güler., a.g.e., s.45.

⁵⁷ Bayur., a.g.e., s.6.

⁵⁸ Ergin., a.g.e., s.22.

⁵⁹ Deliorman., a.g.e., s.7.

⁶⁰ M. Kemal Atatürk'e Saygı Cilt I, s.2.

⁶¹ Ergin., a.g.e., s.22.

yapmıştır ve Kemal, askerliğe karşı eğilimini ondan almıştır yorumunda bulunmuştur Yunanlı bir gazeteci olan Thomas Vaidis.⁶²

Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi, Selanik'te Abdi Hafız Mektebi'nde okumuştur.⁶³ Mustafa'nın dedesi Çınarlı Mahallesi'nde ilkokul öğretmeni Kırmızı Hafız Ahmet Efendi olup, babası Ali Rıza Efendi, Manastır vilayetinin Debre-ibala sancağına bağlı Kocacık nahiyesinde doğmuştur. Salih adında bir erkek, Rukiye isminde bir kız kardeşi vardı. Ali Rıza Efendi'nin doğmuş olduğu Kocacık Yörükleri, Tanrı Dağı ve Karagöz Yörükleri olup, Türkçe konuşan bu Yörükler karakterlerini tarih boyunca korumuşlardır.⁶⁴ Osmanlı Devleti döneminde Manastır vilayetine bağlı dört sancaktan biri olan Debre-i Bala'nın merkezi, bugünkü Batı Makedonya'daki Debre şehri olup, Ali Rıza Efendi'nin doğduğu Kocacık nahiyesi ise şimdiki Jupa Bölgesinde bulunan aynı isimle anılan bir köydür.⁶⁵

Ali Rıza Efendi kendi halinde, dürüst ve Zübeyde Hanım'a göre yaşlıydı. Kırmızı bıyıklı, iri vücutlu bir adam olup Kırmızı Hafız Ahmet'in oğludur. Bu sülalelerin Aydın ve Söke'den Mora'ya oradan da Selanik'e gelen Türkmenlerden olduğu ve daha eski atalarına I. Mahmut tarafından Söke havalisinde bir kız imarı verildiği anlaşılmaktadır.⁶⁶

Ali Rıza Efendi, Selanik Evkaf İdaresinde katçılık, daha sonra Gümrük Muhafaza Teşkilatında memurluk yapmıştır. Ve bu memuriyeti sırasında Zübeyde Hanım'la evlenmiştir.⁶⁷ **Daha sonra gümrük muhafaza memurluğundan ayrılmıştır. Bu kararı verişinde, Papazköprüsü gümrüğünün en önemli konusu olan kerestecilik işini yıllarca takip etmiş olması, gerekli muamelelerini öğrenmiş olması ve bu arada bu işleri yapan kereste tüccarlarını tanıyarak onların yardımlarına güvenmiş olmasının etkisi olmuştur. Bu istifadan sonra bu tüccarlardan Selanik'te keresteci Cafer Efendi ile ortak olmuştur. Bu ortaklık bir sermaye birliğinden ziyade, işbirliğinden ibaret olacaktı ki Cafer Efendi sermayeyi sağlayacak, Ali Rıza Efendi de zaten bildiği, tanıdığı, yıllarca kaldığı Papazköprüsü'nde, Olimpos ormanlarından kereste kestirip, bunları kıyıya**

⁶² Thomas Ath. Vaidis., **Bir Yunanlı Gazeteci Gözüyle Atatürk**, Koridor Yayıncılık, İstanbul 2008, s.65.

⁶³ Ali Güler., "*Mustafa Kemal Atatürk'ün Soyunu*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı: 45, Cilt:XV, Kasım 1999.

⁶⁴ Deliorman., a.g.e., s.8.

⁶⁵ Güler., a.g.e., s.31.

⁶⁶ Deliorman., a.g.e., s.8.

⁶⁷ M. Kemal Atatürk'e Saygı Cilt I, s.2.

indirtecek, oradan da Yunanistan'a ihraç veya Selânik'e sevk işlerini idare ederek kârdan hisse alacaktı.⁶⁸ Fakat bu işte istediği gibi başarı sağlayamamıştır. Eşkiyalar Ali Rıza Efendi'ye musallat olmuşlardır. Ve onun kereste ve tomruklarını yakmışlardır. Ardından da Cafer Efendi ile olan ortaklığı bozulmuştur. Bu olayda sonra tuz ticaretine yönelen Ali Rıza Efendi'nin tuzları elinde kalmış ve erimiştir.İşsiz kalınca küçük memuriyet aramaya yönelmiş ancak bir iş bulmamıştır. Sonrasında kendisini içkiye veren Ali Rıza Efendi bağırsak hastalığına tutulmuş ve üç sene sonra vefat etmiştir.⁶⁹

Ali Rıza Efendi'nin hastalanışı Makbule Hanım tarafından şöyle anlatılmıştır:

*“Babam, vücudunda boyuna artan bir kırıklık ve yorgunluk duyuyor. Mustafa'yı okula götürdükten sonra, sık sık evde kalıyor. Hazımsızlıktan şikayetçi... Rahatsızlığı o kadar artmıştır ki, haftalar geçiyor da mağazaya uğramıyor.Bütün işler yazıcının elinde... Annem, babamın yavaş yavaş eriyişini büyük bir kayıp ile görüyor, fakat zamanın bütün Türk kadınları gibi sinirlerini derlemesini biliyor. Babam bir yandan hasta, öte yandan da sonsuz üzüntüler içinde kudretinin eridiğini seziyor. Bir gün iyileşir gibi oluyorsa birkaç gün sonra büsbütün dermansızlaşıyor.”*⁷⁰

Zübeyde Hanım, Ali Rıza Efendi'nin son günlerini şöyle dile getirmiştir:

*“Merhum son günlerde işinin fena gitmesinden çok müteessirdi. Kendisini salıverdi. Daha sonra da dervişmene bir hal alarak eridi gitti.”*⁷¹

1.4.3.Ali Rıza Efendi ve Zübeyde Hanım Evlilikleri

Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım 1876 yılında evlenmişlerdir.⁷²

Önceleri Olimpos yamaçlarında Ali Rıza Bey'in görevine yakın bir ormanlık yerde oturmuşlardır, Papaz Köprüsü denilen yerde.⁷³ Daha sonra Selanik'e tanışmışlar ve Hatuniye ya da Ahmet Subaşı adıyla bilinen mahalleye yerleşmişlerdir. Evleri iri kaldırım taşlarıyla döşeli bir sokakta olup, binanın içi ve dışı günümüzdekinden çok

⁶⁸ Aydemir., Tek Adam I, s.39.

⁶⁹ Aydemir., Tek Adam I, s.41.

⁷⁰ “Büyük Kardeşim Atatürk”, Yeni İstanbul, 12 Ocak 1953.

⁷¹ Deliorman., a.g.e., s.9.

⁷² Ergin., a.g.e., s.22.

⁷³ Ergin., a.g.e., s.22.

farklıdır. Mahalle hareketsiz ve sakin bir yerdi. ⁷⁴ Türk mahallesinde oturanlar basit yaşantısı olan ailelerdi ve bu tek düzeliği bozan sosyal olaylar; düğün ve dernekler olmaktaydı. ⁷⁵

Şevket Süreyya, evlilik hikayesini şöyle anlatmıştır:

“Zübeyde kocasına belki biraz ihtirassız, ama kayıtsız şartsız bir teslimiyetle bağlıydı. Kocasının ise Zübeyde'ye karşı sessiz, biraz resmiyetli, fakat eksilmeyen, ihtirassız bir aşkı vardı. Meselâ karısına, "Gülzar-ı cennetim Zübeydem" gibi lügatlı benzetişlerle hitap etmeyi severdi. Zübeyde'nin kocası Ali Rıza Efendi Selânikliydi. Selânik' in biraz orta halinde ailelerinin birindendi. Herhangi bir özelliği göze çarpmayan, sakin, kemli halinde, zayıfça yapılı bir insandı. Aslında küçük bir memurdu. Fakat bu son doğum şualarında özgür bir hayat tecrübesindeydi. Tabiatının en keskin belirlisi. Zübeyde ile evlenmek için olan ısrarıdır. Bu evlenme, öyle görünüyor ki onun hayatının tek önemli olayı olmuştur. Bu evlenmede, o zamanki evlenmelerin hemen hepsinde olduğu gibi oldu kız ve erkek birbirlerini görmediler. Anlaşma araçları arasında yapıldı. Biraz çekişmeli, pazarlıklı da oldu. Ama bu evlenmeye sonradan (“ftıo de, masallarda rastlanan küçük bir hikâye karıştırılmıştır, ileride ve ailece benimsenen bu hikâyeye göre Ali Rıza Efendi, bir gece rüyasında ak sakallı, nur yüzlü bir pir görmüştür. Bu pirin yanında sarışın hisli bir kız vardır. Ak sakallı pir, Ali Rıza Efendi'ye:

-Bu kız senin kısmetindir, diye müjdelemiş ve ortadan kaybolmuştur.

Bütün masallarda olduğu gibi, Ali Rıza Efendi de, bu kıza rüyada ve hemen âşık olur. Gözlerini açınca da, onu bulmak ister. İlk işi ablası Hatice Hanım'a koşmaktır:

-Bana sarışın bir kız bulun, diye dayatır.

Gene o devirde ve bütün Müslüman çevrelerinde âdet olduğu gibi görücüler sokaklara düşerler. Her salık verilen sarışın kızın peşinden kapı kapı dolaşılır. Nihayet yolları Zübeydelerin o zaman oturdukları pek mütevazı eve düşer. Hatice Hanım ekibi Zübeyde'yi görür, beğenirler. Bu haber Ali Rıza Efendi'ye ulaştırılır. Ali Rıza Efendi rüyasında karşısına çıkarılan kısmetin Zübeyde olduğuna hemen inanır.

⁷⁴Ergin., a.g.e., s.22.

⁷⁵ Ergin., a.g.e., s.22.

Ondan sonra, iki taraf arasında, âdet olan konuşmalar, çekişmeler, pazarlıklar başlar. Her şeyden önemlisi kızla erkek arasında yirmi yaş fark olmasıdır. Önce büyükanne dayatılır:

-Benim evlendirilecek kızım yok!

Ama bunun gibi dayatmalar, o zamanlardaki her evlenme öncesinde olağandır. Daha sonra iş biraz da “ağırılık” denilen başlık çekişmelerine dökülür. Çünkü Ali Rıza Efendi henüz adını duyduğu, rengini öğrendiği ve hayalinde süslediği Zübeyde ile mutlaka evlenme davasıdır. Hayatının en kesin ve belirli olayı da, belki işte bu dayatıştır. İşin sonunda araya Zübeyde'nin annesinin üvey kardeşi Hüseyin Ağa girer. Zaten Zübeyde tarafının, daha yakın başka bir erkek üyesi yoktur. Karar verilir ve âdet olan düğün dernekle Zübeyde, Ali Rıza Efendilerin gene Selanik'te Yenikapı mahallesindeki evlerinde yuvasına girer. O sırada Ali Rıza Efendi, eski Osmanlı Rumelisinin Yunanistan sınırında, Olimpos dağı eteklerinde, Çayağzı veya Papaz Köprüsü denilen dağlık, ıssız bir noktasında 3 lira aylıkta, gümrük muhafaza memuru bulunuyordu. Evlendiği sırada nihayet çocukluk yaşını aşmak üzere olması lâzım gelen Zübeyde'nin, ilk dünya evine girişi işte böyle oldu.”⁷⁶

Makbule Hanım, Zübeyde Hanım ile Ali Rıza Bey'in kardeşi Hatice Hanım'ın aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle Ali Rıza Bey'in Çayağzına taşınma kararından söz etmiştir. Burada Fatma dışında Zübeyde Hanım ile Ali Rıza Bey'in Ahmet adında bir çocukları olmuş ancak bu kez Fatma günden güne eriyip sonunda ölmüştür. Bir Arap Hoca din törenlerini yaptıktan sonra Fatma, denize yakın yere gömülmüştür. Zübeyde Hanım, ilk kızını mezarını görmeye gittiğinde dehşetler içerisinde kalmıştır.⁷⁷

Çünkü azgın dalgalar kıyının içerlerine kadar girerek, mezarın topraklarını sürüklemiş ve ceset ıslak toprağın üzerindedir. Bu acıyı yaşayan Zübeyde Hanım'ın acılarını dindirmek amacıyla Ali Rıza Efendi Selanik'e yollamış, ancak bir süre sonra tekrar Çayağzına geri getirmiştir. Ve bu kez Ömer adında bir çocukları olmuştur.⁷⁸ Ömer ve Ahmet'i Papaz Köprüsünde kaybetmişler, Naciye'yi ise Selanik'te toprağa vermişlerdir.⁷⁹

⁷⁶ Aydemir., Tek Adam I, s.29-30.

⁷⁷ “Büyük Kardeşim Atatürk”, Yeni İstanbul, 23 Kasım 1952.

⁷⁸ “Büyük Kardeşim Atatürk”, Yeni İstanbul, 24 Kasım 1952.

⁷⁹ Ergin., a.g.e., s.22.

1.4.4. Kız Kardeşi Makbule Atadan

Makbule Atadan, 1887 yılında Selanik'te doğmuştur. Balkan Savaşı'nın ardından annesiyle beraber İstanbul'a yerleşmişlerdir. Ve Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal'in isteğiyle annesiyle beraber Ankara'ya gelmiştir. Bir süre Atatürk'le beraber kalan Makbule Atadan ardından Çankaya Köşkü'nde kendisi için yaptırılan Çamlık Köşkü'ne yerleştirilmiştir.⁸⁰

⁸⁰ M. Kemal Atatürk'e Saygı Cilt I, s.2.

II.BÖLÜM

ÖĞRENİM HAYATI

2.1. İlkokul

M. Kemal, çocukluğuna dair eğitimiyle ilgili annesi ile babası arasında yaşanan fikir ayrılığını şöyle anlatmıştır: “Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe gitmek meselesine aittir. Bundan dolayı annemle babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem ilahilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rüşumatta memur olan babam o zaman yeni açılan Şemsi Efendi mektebine devam etmeme, yeni usül üzerine okumama taraftardı. Nihayet babam işi mahirane surette halletti:

“Evvvela, merasimi mutade ile mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra mahalle mektebinden çıktım. Şemsi Efendi'nin mektebine kaydedildim.”⁸¹

Mustafa Kemal öğrenimine Selanik'te Fatma Molla kadın adındaki mahalle mektebinde başlamıştır. Ve burada bağdaş kurup oturmak Mustafa'ya zor gelmiş ve bir gün derste ayağa kalkmıştır. Bunun üzerine yerine oturması için hocasından azar işitmiş, hocasının: “Bana karşı mı geliyorsun?” sorusuna “evet karşı geliyorum” cevabını vermiş.⁸² Bundan cesaret alan diğer çocuklar da ayağa kalkarak “Biz de hepimiz size karşı geliyoruz” demişlerdir. Ve hoca çocuklarla uzlaşmak zorunda kalmıştır.⁸³ 11 Kasım 1938 tarihli Daily Express gazetesi ise bu durumu şöyle yorumlamıştır: “Kocasının ölümü annesini çocuğuyla birlikte, Selanik yakınlarındaki bir araziye ekip biçen erkek kardeşine bağımlı kılmıştı. Annesi, çocuğu imam olması için yetiştirdi; Mustafa amcasının ahırlarını temizleyerek, koyunlarını güderek ve amcasının verimli toprağını ekerek yaşamını kazanmaya çalışıyordu. Genç Mustafa Kuran eğitimi almak istemiyordu. Okula gönderildi. Bütün disiplin kurallarına karşı çıktı ve doğal olarak cezalandırıldı. Annesi bu duruma çok öfkelendiğinde, Mustafa annesine aynı öfkeyle karşılık verdi.”⁸⁴

Bu olay sonrası bu mektepten alınarak daha ileri eğitim yapan Şemsi Efendi ilkokuluna verilmiştir.

⁸¹ Necati Karakaya., **Atatürk Beşiktaşlı**, Cem Yayıncılık, İstanbul Şubat 2003, s.29.

⁸² Karakaya., a.g.e., s.80.

⁸³ Kinross., a.g.e., s.23.

⁸⁴Çolakoğlu., a.g.e., s.73.

Makbule Hanım, M. Kemal'in bu okuldan ayrılmak isteyişinden ve Şemsi Efendi'nin okuluna başlamasından şöyle söz etmiştir: *"Anlamadan ezberlemek kadar Mustafa'nın canını sıkan bir şey yoktur. Babam kardeşimi her gün okula götürüp getiriyordu. Akşam üstü de Mustafa'nın dersleriyle uğraşüyor. Fakat annemin de, babamın da sezdiği bir şey var: Mustafa okula bir türlü ısınamıyor. Niçin acaba? Kardeşim elifbanın birçok harflerini arkadaşlarından çok daha çabuk öğrenmiştir. Babamın yardımıyla harfleri defterine yazıyor. Mustafa, çok kapalı bir çocuktur. Üzüntülerini saklamasını bilir. Annem, babam merak içinde. Arada sırada soruyorlar:*

"- Okuldan memnun musun oğlum?"

Mustafa'dan cevap almak imkansız... Aradan bir buçuk ay kadar zaman geçmiştir. Kardeşimin somurtkanlığa yakın sessizliği boyuna artıyor, hatta göze batacak kadar... Nihayet Mustafa okulda çok sıkıldığını anlatıyor. Karar vermek zamanı gelmiştir artık. Kardeşim, Hafız Mehmet Efendi'nin okulundan alınarak Şemsi Efendi'nin okuluna veriliyor.

Mustafa, birden bire değişmiştir sanki... Akşamları babama rahat vermiyor ve bilmediklerini boyuna sorarak öğrenmeye çalışıyor. Annem babam memnun . Okulun ilk yılı başarılıdır. Mustafa birçok şeyler öğrenmemiştir . Oğlunun okuldaki durumunu daha iyi anlamak için, babam bir gün Şemsi Efendi ile görüşüyor:

"-Mustafa 'dan memnun musunuz Şemsi Efendi?"

"-Hem pek çok... Çalışkan bir çocuk.. Yalnız çalışkan değil, anlayışlı ve kavrayışlı... Öğrenmek istediği şeyi, iyi öğrenmek anlıyarak öğrenmek istiyor."

"-Mustafa'nın hevesi var mı? Affedersiniz, soruyorum, sebepsiz değil. Bildiğiniz gibi, Hafız Mehmet Efendi 'nin okuluna devam ediyordu. Birkaç gün sonra sıkılmaya başladı... gene böyle bir hevesizliği varsa, demek istiyorum.. Belki bir tedbir düşünebiliriz. Sizin büyük tecrübeniz var, Şemsi Efendi..."⁸⁵

"-Oğlunuz hevesi yerinde... Uyanık çocukların kafaları durmadan işler. Onlar ezbercilikten hoşlanmazlar. Çocuk kavramadığı şeye ısınamaz zaten. Sıkılır elbette. Biliyorsunuz ki çocuklar sora sora öğrenirler. Okula geldiler mi, onlarda araştırmak ve bulmak merakı uyanmalıdır. Uyanmazsa okul cehennem gibi gelir onlara... Mustafa'nın hevesli olup olmadığı siz evde sorduklarından anlayabilirsiniz. Söyleyiniz, Ali Rıza Bey, oğlunuz size çok soru yor mu?"

"-Teşekkür ederim, Şemsi Efendi... Mustafa öyle soruyor ki..."

⁸⁵ "Büyük Kardeşim Atatürk", Yeni İstanbul, 3 Ocak 1953.

*“-Mesele yok demek. Uyanık bir çocuk... Hatta yaşlılarının en anlayışlısı, en iyi düşüneni.. Üzülmeiniz... Mustafa, umduğumuzdan çok daha mükemmel yetişecek. Yalnız kendisini serbest bırakınız. Bu çocuk kendi kendini buldu mu, eğitim davası da çözülmüş olur... Mustafa o yolda şimdi... Sevinmelisiniz ki, ezberci değil”*⁸⁶

2.2.Mülkiye Rüştüyesi

Babasının ölümü sonrası Mustafa, annesi ve kız kardeşiyle beraber dayısının yanına yerleşmiştir. Çiftlikte öğrenim hayatına ara vermek zorunda kalan Mustafa’yı orada civardaki Rum kilise okuluna yollamayı düşünmüşler, istememiş; çiftliğin Arnavut yazıcısı Kamil Efendi’nin ve komşuları Hatice Hanım’ın derslerinden memnun kalmamıştır.⁸⁷ Daha sonra annesi eğitimine devam etmesini istediği için Selanik Mülkiye İdadisine (ortaokul) kayıt olmuştur.⁸⁸ Bunun için de Mustafa, 1894 yılında Selanik’teki teyzesi Emine Hanım’ın yanına gönderilmiş, Mülkiye Rüştüyesine yazdırılmıştır. Ancak buradaki müdür yardımcısı olan ve “Kaymak Hafız” lakaplı Hüseyin Efendi bir vesile döver M. Kemal’i. M. Kemal bu olayı şöyle anlatmıştır:⁸⁹

*Mektepte Kaymak Hafız isminde bir hoca vardı. Bir gün sınıfımızda ders verirken, ben diğer bir çocukla kavga ettim. Çok gürültülü oldu. Hoca beni yakaladı, çok dövdü, bütün vücudum kan içinde kaldı. Büyük validem artık mektepte okumama aleyhtardı. Beni derhal mektepten çıkardı.”*⁹⁰

*“Mustafa tolerans gösterme huyu olmayan, çok başarılı bir öğrenci olmuştur. Bir gün bir arkadaşıyla kavga eder, Arapça hocası kavgaya müdahale ederek Mustafa’yı döver. Mustafa bunun üzerine bir daha o okula gitmeyeceğini bildirir. İşte bu nedenle Selanik’teki yegane askeri okula kaydını yaptırır.”*⁹¹

⁸⁶ “Büyük Kardeşim Atatürk”, Yeni İstanbul, 9 Ocak 1953.

⁸⁷ Güler., a.g.e., s.91.

⁸⁸M. Kemal Atatürk’e Saygı Cilt I, s.4.

⁸⁹ Borak., a.g.e., s.17.

⁹⁰Karakaya., a.g.e., s.29.

⁹¹ Çolakoğlu., a.g.e., s.218.

2.3.Askeri Rüştiye

Mustafa Kemal, bir akrabasının delaletiyle okulun kabul zamanında askeri rüştiyeye giderek imtihanı vermiş ve okula kabul edilmiştir.(1893) ⁹²

Mustafa'nın annesi, onun askeri okula gitmesine karşıydı. Bu nedenle annesinden gizli Selanik Askeri Rüştiyesi'nin sınavlarına giren Mustafa, sınavda üstün başarı göstererek doğrudan üçüncü sınıftan başlamıştır.⁹³ Mustafa Kemal, askeri rüştiyeye kayıt olması konusunda, annesini ikna etmeye çalışırken Ali Rıza Efendi'nin jesti aklına gelmişti. Amcası Kırmızı Hafız kulağına ezan okuyarak adını koyduktan sonra babasının kılıcını beşiğini yanaştırdıkları duvara astığını kendisine söylemişlerdi. Bu da onun asker olmasını istediği şeklinde algılanmıştı.⁹⁴

Zübeyde Hanım, M. Kemal'in askeri okulda okumasına nasıl izin verdiğini şöyle anlatmıştır:

“Oğlumun asker olmasını istemiyordum. Onu tüccar yapmayı düşünüyordum. Fakat oğlum askeri okula gitmeye çok hevesli idi. Bir gece rüyamda Mustafa'yı altın bir tepsi içinde ve bir minarenin aleminde gördüm. Minarenin altına koştum birisi bana “oğlum askeri okula girmesine izin verirsen yeri burasıdır. Eğer rıza göstermezsen onu aşağıya atacağız” dedi.

*Sabahleyin Mustafa'yı yanıma çağırdım, oğlum çok güzel bir rüya gördüm. Senin askeri okulda okumana izin veriyorum. Hayırlısı olsun dedim.”*⁹⁵

M. Kemal, yüzyılın son döneminde, Selanik'te askeri ortaokula başladığında Osmanlı ordusu zor durumdaydı ve “Hasta Adam”ın durumu gittikçe ağırlaşıyordu. Derslerine giren hocaların çoğu iç çatışmalarda, savaştan, sınırlarda harp etmiş, dağda çete kovalamış askerlerdi ve memleketin kötü durum ve gidişatını sezmişlerdi. Bu nedenle derslerde öğrencilerine öncelikle vatan sevgisi aşılmasını görev biliyorlardı.⁹⁶

M. Kemal, öğrenim hayatı boyunca yalnızca okul çalışmalarıyla yetinmemiş, bilgisini, genişletmek, kültür seviyesini yükseltmek için günün şartları dahilinde, çevresinde çıkan yayınları takip etmiş ve yarışmalara katılmıştır. O tarihlerde Selanik'te

⁹²Bayur., a.g.e., s.7.

⁹³ Borak., a.g.e., s.18.

⁹⁴ Ergin., a.g.e., s.24.

⁹⁵ Güler., a.g.e., s.161.

⁹⁶ Can Dündar., **Yükselen Bir Deniz**, İmge Kitabevi, İstanbul 2003, s.1.

ileri fikirli birkaç öğretmen ve yazar tarafından “Çocuklara Rehber” adlı haftalık dergi çıkarılmaktaydı. Arı Türkçe davasının öncülerinden olan bu derginin birçok sayısında fen ve matematik konularındaki yarışmalarda başarılı olanların başında Askeri Rüştiye son sınıf öğrencilerinden Mustafa Kemal isminin yer alması, onun geniş kültürünün sonsuz okuma ve öğrenme aşkının daha çocuk denebilecek yaşlarda başladığının en güzel örnekleridir.⁹⁷

Katıldığı yarışmalardan ve bu yarışmalardaki başarısından da anlaşıldığı üzere Askeri rüştiyede en meraklı olduğu ders matematikti. Ve aynı adı taşıyan hocası Mustafa’ya “*Kemal*” (olgun, eksiz) adını vermiştir ve bir yandan da bunu ikisinin karıştırılmaması için yaptığını ifade etmiştir. Ve bundan sonra Mustafa Kemal olarak okulda ve arkadaşları arasında anılır.⁹⁸

Sperco; Mustafa Kemal’in Rüştiye mektebindeki öğrencilik halini şöyle ifade etmiştir: “*bağımsız, kavgacı ama iyi bir öğrenci*”⁹⁹

Mustafa Kemal, bu okulu 1896 Ocak ayında 40 kişi arasında 4. olarak bitirmiştir.¹⁰⁰

2.4. Manastır Askeri İdadisi

Mustafa Kemal, Rüştiye’den sonraki İdadi öğrenimine İstanbul Kuleli Askeri Lisesi’nde devam etmek istemiş, ancak sınavlarında mümeyyiz bulunan Hasan Bey adlı bir kurmay, İstanbul’daki değil, Manastır’daki Askeri İdadiye gitmesini salık vermiş ve M. Kemal de Hasan Bey’in tavsiyesine uyarak Manastır Askeri Lisesi sınavlarına girmiş ve kazanmıştır.¹⁰¹ 1896 Ocak ayında Manastır Askeri İdadisine yazılmıştır.¹⁰²

Aydemir, askeri idadilerde öğrencilerin birkaç grupta toplandığını belirtmiştir. Bunlardan ilki her okulda var olan ezbercilerdir. Bunlardan çok şey beklenmez, şahsiyetleri de zayıftır. Ezberciliği çalışkanlıkla bir tutarlar, idarenin gözüne girerek çalışkan görünmek isterler. İkincisi asıl çalışkanlardır. Bunlar bilerek, anlayarak

⁹⁷ Faik Reşit Unat., “Atatürk’ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştirdiği Devrin Milli Eğitim Sistemi”, **Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları I Atatürk Konferansları**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XVIII, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.84.

⁹⁸ Bayur., a.g.e., s.8.

⁹⁹ Willy Sperco, **Mustafa Kemal Atatürk 1881- 1938**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2001 , s.15.

¹⁰⁰ Borak., a.g.e., s.20.

¹⁰¹ Haz. Hüseyin Tosun., **Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Hayatı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2003, s.15.

¹⁰² Borak., a.g.e., s.21.

yetişmek ve şahsiyetlerini oluşturmak gibi bir çaba içerisinde oldukları ki Mustafa Kemal de bu gruba dahildir. Üçüncü grup ise; kabadayılık, külhanbeylik gibi davranışlara özenen, bu davranışlarıyla öne çıkan gençlerdir.¹⁰³

Manastır Askeri İdadisi, normal müfredatın dışında, ülke sorunlarının özgürce tartışıldığı okullardandı. O dönemde Abdülhamit tarafından kurulan askeri, mülkiye ve tıbbiye mekteplerinde okuyan öğrenciler dönemin en iyi eğitimini almaktaydı. M. Kemal burada, ömrü boyunca arkadaşı olacak; Salih (Bozok), Fuat (Bulca), İsmail Hakkı (Kayalı) ile tanışmış, Nuri (Conker) ve Ali Fethi'yi (Okyar) daha önceden Selanik'ten tanımaktaydı.¹⁰⁴

Mustafa Kemal, Manastır'da ilk olarak kendisini bir çatışma ortamında bulmuştur. Makedonya'daki Türk otoritesi Yunan ve Slav çeteleri karşısında gittikçe zayıf kalıp, dağılmaktaydı. Bu hava subay adayı öğrenciler arasında da aşırı yön tutma ve ateşli rekabete neden olmaktadır. Okul içinde çeşitli entrikalar dönüyor, karşıt görüşler çarpışıyor ve çoğu kez kan dökülmesine neden olan iç çete savaşları yaşanıyor. En güçlü çete; Selanikli öğrencilerin kurduğu ve M. Kemal'in üye olduğu çeteydi, M. Kemal bu çete önderlerindendi ancak akıllı davranarak geride kalmakta, kavgalara hiç karışmamaktaydı. Bu dönemdeki binasını, unutmuyarak yıllar sonra ifade etmiştir: *“Bir gece yatakhane de gözlerini açmış ve bir çocuğun elinde bir bıçakla kendi çetesinden olan başka bir çocuğun yatağının üzerine eğilmiş olduğunu görmüştü. Neyse ki, yataktaki tam zamanında uyanarak, saldırganın elinden bıçağı çekip almıştı.”*¹⁰⁵

M. Kemal bu okulda, Fransızca'dan geri kalınca ilk tatilde Selanik'e giderek iki üç ay gizlice Fransız Firenler Okulu'nun özel sınıfına devam ederek Fransızcasını geliştirmiştir. Ertesi yıl da idadide şair Ömer Naci ile tanışmış ve edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır.¹⁰⁶ Bursa İdadisinden naklen Manastır İdadisine gelmiş olan şair Ömer Naci, birgün M. Kemal'den okuyacak kitap istemiştir. M. Kemal tüm kitaplarını Ömer Naci'ye göstermiş, ancak şair bunların hiç birisini beğenmemiştir. Bu durum Mustafa Kemal'in gücüne gitmiştir. Ve o zamana kadar edebiyata ilgisi olmayan M. Kemal şiir ve edebiyatın varlığından haberdar olmuş ve edebiyat çalışmaya başlamıştır. Şiir kendisine cazip gelmiştir. Ancak yeni gelen Türkçe öğretmeni ona şiirle uğraşmayı yasak etmiş *“Bunlarla uğraşmak seni asker olmaktan uzaklaştırır”* demiştir. Buna

¹⁰³ Aydemir., Tek Adam I, s.65.

¹⁰⁴ Özbek., a.g.e., s.57.

¹⁰⁵ Kinross., a.g.e., s.28.

¹⁰⁶ M. Kemal Atatürk'e Saygı Cilt I, s.4.

karşın güzel yazmak isteği M. Kemal'in içinde kalmıştır.¹⁰⁷ Bu olayı, Mustafa Kemal şöyle anlatmıştır: “*Bir gün benden okumak için kitap istedi. Verdiklerimden hiçbirini beğenmemesi pek gücüme gitti. Edebiyat diye bir şey olduğunu o zaman öğrendim. Şiire heves ettim. Eğer kitabet hocam alay emini Mehmet Asım Efendi imdadıma yetişmeseydi şair olup çıkacaktım. Asım Efendi bir gün beni çağırdı, bak oğlum, dedi, şiiri, edebiyatı bırak, sen iyi bir asker olmalısın, öteki hocaların da benim fikrimde, sen Naci'ye bakma, hayalperest bir çocuk o, ilerde iyi bir şair ve kâtip olabilir, fakat iyi asker olamaz, dedi. Gerçekten de hocamın dediği çıktı. Ömer Naci çok istediği halde kurmay olamadı.*”¹⁰⁸

Ve M. Kemal; Ömer Naci'nin önerisi ve yol göstericiliği ile Namık Kemal'i gizli gizli okumaya başlamış, kendisinin düşünce ve çevresi genişleyerek, özgürlük duyguları uyanmaya başlamıştır.¹⁰⁹

Sınıf arkadaşı ve eski Genelkurmay Başkanı Asım Gündüz:

“*-Mustafa Kemal okulda iken Fransızcasını ilerletmek için bir yabancı hanımdan ders alırdı. Sonra Paris'teki hürriyetçilerin gazeteleri ile, Fransızca gazeteler getirir, kapalı gizli odada bizlere anlatırdı. Namık Kemal'in "Vaveylâ"sı ile "Hürriyet kasidesi"ni ben ondan dinlemiştim.*” demiştir.¹¹⁰

My Herald Tribune gazetesinde; “*Anadilin yanında Fransızca ve Almanca bilen kayda değer bir matematikçi ve yazar olduğu kadar, bir o kadar iyi bir söylev uzmanı ve kışkırtıcı bir konuşmacı olan genç Kemal de daha okul yılları süresinde bu “Jön Türkler” topluluklarının liderleri arasına girmişti.*”¹¹¹

M. Kemal Manastır'dan izinli geldiğinde Selanik'teki eğlence yerlerinde oyalanmıştır. Türk kahvelerinde oturmuştur. Ayrıca Rumların işlettikleri Olimpos Kristal ve Junyo'da bira içmiştir. Polka ve vals dersleri almıştır. Şehir kenarında işletilen Cafe Chantant'ta Ermeni konsomatrislerle dans edip, tanışıklık kurmaktaydı.¹¹²

Mustafa Kemal, 1898 yılı Kasımında idadiyi 54 kişi arasında Ahmet Tevfik ile birlikte birinci olarak bitirmiştir.¹¹³

Okul müdürünün onun hakkında değerlendirmesi şöyle olmuştur: “*Çetin huylu, çok yetenekli, fakat kendisiyle sıcak ilişkiler kurulması zor bir gençtir.*” Ve Kemal,

¹⁰⁷ Uluğ İğdemir., *Atatürk'ün Yaşamı I.Cilt 1881- 1918*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s.5.

¹⁰⁸ Falih Rıfık Atay., *Çankaya*, Bateş Yayıncılık, İstanbul 1980, s.20.

¹⁰⁹ Borak., a.g.e., s.30- 31.

¹¹⁰ Atay., a.g.e., s.30-31.

¹¹¹ Çolakoğlu., a.g.e., s.110.

¹¹² Ergin., a.g.e., s.25.

¹¹³ Borak., a.g.e., s.21.

üstlerinin “uygundur” görüşüyle İstanbul’a, Harp Okulu’na (Harbiye’ye) gönderilmiştir.(1899)¹¹⁴

1902’de asteğmen rütbesiyle M. Kemal, askeri eğitimini tamamlamak üzere Manastır’dan ayrılmış ve Kurmay subayların eğitim merkezi olan İstanbul, Pangaltı’ daki Harbiye Mektebine kaydolmuştur.¹¹⁵

2.5. Mekteb-i Harbiye-i Şahane(Harp Okulu)

M. Kemal, 13 Mart 1899 yılında artık imrendiği subayların arasına katılmasına fırsat sağlayacak İstanbul’daki Mekteb-i Harbiye-i Şahane’ye girmiştir.¹¹⁶

O gün onu okula kaydetmişler ve kütük defterlerine kütük künyesi şöyle yazılmıştır: “Numarası 1283 Selanik’te Kocakasım Mahallesi Gümrük Memurlarından müteveffa Ali Rıza Efendi’nin mahdumu. Uzun boylu, beyaz benizli Mustafa Kemal Efendi.”¹¹⁷

Onun döneminde eğitime, özellikle de askeri eğitime önem verilmiş ve iç siyasette despotluk bütün hızıyla sürerken, askeri eğitim, Batı’nın despotluk karşıtı fikirlerinin yeşerdiği, liberal bir atmosfer içinde, en yeni metodlarla işleyen bir yer olmuştu. Bunu M. Kemal, şöyle anlatmıştır:

“Harbiye yıllarında siyaset fikirleri baş gösterdi: Durum hakkında,daha,derin bir görüşümüz yoktu. Sultan Hamit dönemiydi. Namık Kemal Bey’in kitaplarını okuyorduk, sıkı izleniyorduk. Çoğunlukla, ancak koğuştta yattıktan sonra okumak olasılığı vardı. Bu gibi vatan sevgisi dolu eserleri okuyanların kovuşturulması işlerin içinde bir berbatlık bulunduğunu gösteriyordu. Fakat bunun ne olduğu gözlerimizin önünde tamamen açıklık kazanmıyordu.

Kurmay sınıflarına geçtik. Normal derslere çalışıyordum. Bunlardan başka bende ve bazı arkadaşlarda yeni Fikirler gelişti. Ülkenin yönetiminde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık. Binlerce kişiden oluşan Harbiye öğrencisine bu keşfimin anlatmak hevesine düştük. Okul öğrencisi arasında okunmak üzere el

¹¹⁴ Özbek., a.g.e., s.58.

¹¹⁵ Sperco., a.g.e., s.16.

¹¹⁶Borak., a.g.e., s.27.

¹¹⁷ Borak., a.g.e., s.28.

yazısıyla bir gazete kurduk. Sınıf içinde ufak teşkilatımız vardı. Ben yönetim kurulundaydım, gazetenin yazılarını çoğunlukla ben yazıyordum.”¹¹⁸

M. Kemal'in Pangaltı Harp Okulundaki günlerini Falih Rıfkı, şöyle anlatmıştır:

“Manastır idadisini bitiren Mustafa Kemal, 13 Mart 1889'da Pangaltı'da harp okuluna girdi. İki ay içinde üstünlüğünü tanıtarak sınıfının çavuşu olmuştur. Kendisi der ki: “İdadide iken inatla çalışıyorduk. Sınıfta birinci ikinci olmak için hepimiz gayret içinde idik. Harp okulunda matematik merakım devam etti. Fakat birinci sınıfta saf gençlik hayallerine kapıldım. Dersleri gevşeye aldım. Yılın nasıl geçtiğinin farkında olmadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım.”

“İkinci sınıfa geçtikten sonra derslerine daha fazla sarılmıştır. Şiiri bırakmışsa da iyi konuşmak başlıca hevesleri arasında idi. “Tatil saatlerinde hatiplik idmanları yapardık. Ellerimizde saat, bu kadar zaman sen, bu kadar ben, diye yarışma ve tartışmalar tertiplerdik.”

“Üçüncü sınıfta, hele kurmay sınıflarında memleket kaygısına düştü. Batıyorduk, kurtulmanın yolunu aramalı idi. Buna ordu ön ayak olacaktı. Subaylar aralarında teşkilatlanmakta idiler. Bir gün gençlik üzüntülerini şöyle anlatmıştı: Harp Akademisi'nde bir subay. Henüz yirmi yaşında. Kendisini, ne olduğunu pek de anlayamadığı birtakım düşünce ve duygulara kaptırmıştır. Küskündür. İsyanlıdır. Neye ve kime karşı? Sorsanız pek de cevap veremez. Bir gün arkadaşlarından biri:

Sen kalk borusunda hiç uyanmıyorsun. Nöbetçi subay karyolanı sarımadıkça kalkmıyorsun. Nen var senin? diye sordu.

Yatağa girdikten sonra uykuya dalamıyorum. Gözlerim sabahlara kadar açık. Tam uyuyacağım zaman da kalk borusu çalmak üzere.

Bir gün asker hocalardan biri sınıfta öğrencilere bir mesele verdi:

-Savaş nedir, artık biliyorsunuz, dedi, fakat bir de gerilla vardır. Bu kolay bir şey de değildir. Gerillayı yapmak da bastırmak da güçtür.

Sonra bir misal üzerine öğrencileri imtihana çekti.

-Osmanlı İmparatorluğunun devlet merkezi İstanbul. Farz ediniz ki şu veya bu sebepten Boğaziçi'nin doğu kıyısı ile İzmit Körfezi arasında halk devlete isyan etmiştir. Şimdi soruyorum: Halk böyle bir isyanı ne için yapabilir? Devlet bu isyanı ordusu ile nasıl bastırabilir?

¹¹⁸ Lüttem., a.g.e., s.17.

*“Bu suallere en iyi cevabı o uyumiyen dalgın çocuk, Mustafa Kemal verdi. Çünkü akli fikri çok zamandan beri böyle hayallere saplı idi.”*¹¹⁹

M. Kemal *“kendi anlattığına göre; Harp Okulu'nun ilk sınıfında aldığı derece yüzünden kurmay sınıflarına geçebilmesi için üçüncü sınıfta birincilerden olması gerekiyordu ve bu yüzden o yıl çok çalışmıştır. Sınavların bittiği gün kendisine birincilerden olduğuna ve dolayısıyla kurmay subay olacağına o kadar büyük bir güven vardı ki daha sınavın sonuçları bildirilmeden o kurmay subay işaretlerini yakasına takmış ve o akşam eğlence yerlerine gitmişti. Bunları aldığı sırada “Ya kurmay olmasaydınız ne yapardınız” dememize karşı, olduğuma kesin güvenim vardı eğer olmasaydım ilk fırsatta askerlikten çıkar ve kendime başka bir meslek arardım”* demiştir.¹²⁰

Mustafa Kemal'in Harp Okulu'nda çalışma hızı Manastır İdadisi' ndeki gibi hızlı değildir. *“İstanbul'un doğal güzelliği, eğlence yerlerinin çokluğu, kadının kafes arkasından başını biraz daha uzattığı o dönemde Mustafa Kemal, gençlik rüzgarlarının esintisine kapılmış ve derslerini aksatmıştır. Zaten kendisi de anılarında durumu şöyle yansıtmaktadır: “.... İdadide iken inatla çalışıyordum. Nihayet İdadiyi bitirdim; Harbiye'ye geçtim. Burada da riyaziye(matematik) merakım devam ediyordu. Birinci sınıfta sırf gençlik hayallerine tutuldum, dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin hiç farkında olmadım. Ancak, dersler kesilince kitaplara sarıldım.”*¹²¹

M. Kemal, Harp Okulu'nda ikinci sınıfta askerlik derslerine merak salmış, şiir yazmaktan vazgeçmişse de, güzel yazmak ve güzel konuşmak tutkusu devam etmiştir. Okulun teneffüs saatlerinde bazen de paydos zamanlarında arkadaşlarıyla güzel söz söyleme üzerine yarışmalar düzenlemiştir. Hangi konu üzerine konuşulacaksa, herkes aynı süre içinde söyleyeceklerini tamamlamak zorundaydı ve bu faaliyetler, M. Kemal'e büyük faydalar sağlamıştır ileriki hayatında. Çünkü M. Kemal sonradan arkadaşları ve halk arasındaki büyük nüfuzunu, yaptıklarının yanı sıra, konuşmaları ve nutuklarıyla kazanmıştır.¹²²

*Ve bu okulu M. Kemal, 736 kişi arasından 29. olarak bitirmiştir.*¹²³

¹¹⁹ Atay., a.g.e., s.29-30.

¹²⁰ Bayur., a.g.e., s.10.

¹²¹ Borak., a.g.e., s.29.

¹²² Osman Bircan, **Belge ve Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, s.12-13.

¹²³ Borak., a.g.e., s.29.

M. Kemal Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra Hayfa'daki Süvari Alayı'na stajyer olarak atanmıştır.¹²⁴

2.6.Kişisel Özellikleri

Daha çocukken, diğerlerinden farkı anlaşılır. Yalnız beyaz teni, sarı saçları, mavi gözleriyle değil, davranışlarıyla da farklıdır. Arkadaşı yoktur ve diğer çocuklara kuşku ile bakar ve çok gururludur.¹²⁵

Cemal Granada; *“Atatürk'ün vücudu muntazamdı. Boyu 1.76, kilo 76'ydı. Bakışları kendisini çok daha heybetli gösterirdi. Çok zaman sabaha karşı yattığı ve uykusunu tam olarak alamadığı halde, zindeliğinden hiçbir şey yitirmezdi. Hayatının son zamanlarında hastalığı nedeniyle otuz kilo zayıflamış ve kırk altı kadar kiloya düşmüştü.*

Temizliği severdi, her gün banyo olur ve sabahları masaj yaptırır. Masajı berber Mehmet ve Rıdvan, Vasfiye ve Ülfet Hanımlar yaparlardı. İstanbul'a geldiği zamanlar, sabah banyosundan sonra tanınmış bir masöz olan Arap Şahver Hanım masajını yapardı. Her sabah sakal tıraşı olurdu. Bazı geceler baloya gitmesi gerektiği zaman akşamları da ikinci kez tıraş olduğu olurdu. Çok temiz bir adamdı. Her gün çamaşır ve elbise değiştirirdi. Bizi sakallı görürse kızardı. Bu yüzden giyimimize dikkat eder, her gün centilmen gibi tıraş olurduk. ” demiştir.¹²⁶

Atatürk uykuya harcanan zamana acıdığını Cevat Abbas Gürer'e şöyle anlatmıştır:

“Hayat pek kısa, çocukluk ve mektep hayatı bir kısmını alıp götürüyor. Geriye kalanını da uyku yarıya indiriyor. Uykusuzluğu giderecek vücuda gerekli dinlenme gidasını verecek komprimelere icat olsa, ne iyi olurdu. Fakat bir gün bu da olacaktır. Nitekim tıp ilmi, kimya, uyutmak için güzel ilaçlar yapmaya başlamıştır.”

Atatürk'ün bu uyku karşıtlığının askerlik döneminden kaldığı belirtilmiş ve Çanakkale'de başyaverliğini yapan Cevat Abbas bunu şöyle dile getirmiştir:

“Atatürk, muharebe sahalarında katiyen uyumazdı. Siper muharebelerinde de tetik yatmak kaydıyla seyyar karoyla elbiseyle uzanır, bir gözü açık, bir gözü kapalı uyurdu. Tabii buna uyumak denirse, Kafkas Cephesinde Buğlan Gidiği muharebelerine

¹²⁴ Borak., a.g.e., s.41.

¹²⁵ Lütem., a.g.e., s.10.

¹²⁶ Cemal Granada., *Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri*, Kent Kitap Yayınları, Ankara 2010, s.55.

yetişmek için otuz altı saat hayvan sırtından inmeden yürüyüş yapmış ve iki gün hiç gözünü kırpmamıştır. O acı mütareke günlerinde uykusuzluğu sürekli olan Atatürk, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayakkabısından Lozan Barışı'nın imzasına dek gece uykusu görmedi diyebilirim.”¹²⁷

Atatürk'ün içkiye aşırı düşkün olduğu söylentilerine karşı otuz beş yıllık yakın arkadaşı İzmit milletvekili Süreyya Yiğit, bir yazısında şunları yazmıştır:

“Atatürk, büyük işler hazırlarken asla alkole ilgi göstermezdi. Nitekim Erzurum'dayken biz içerdik. O, içki teklifimizi kabul etmez, kahve içmekle yetinirdi. Korkunç derecede bir irade gücü vardı. İçkiyi irade zaafından değil, düpedüz sarhoş olmak için içerdi.”¹²⁸

Atatürk'ün çalışkanlığını ve bitmek bilmeyen enerjisini Falih Rıfkı şöyle anlatmıştır:

“Atatürk'ün bizi şaşırtan hassalarından biri de vücutça ve kafaca yorulmaksızın, dikkati hiç gevşemeksizin çalışma yeteneği idi. Ertesi gün manevrada beraber çalışacağı arkadaşları ile gece yarısına kadar gazinoda kaldıktan ve onları uyumağa gönderip kendisi vereceği vazifeleri hazırlamak üzere sabahladıktan sonra, şöyle bir yüzünü yıkayıp tıraş olarak, yine herkesten erken kıtaları başına gittiğini dostlarından duymuştuk. Ben 43 yaş ile 58 yaş arasında yakınında bulunmuştum. Memleket dolaşmalarında maddî zahmetlere hepimizden fazla dayandığını görürdük. Bir defa Dikmen kırlarında bir piknikten sonra koşmacalı bir bohça oyunu oynamıştık. Bir delikanlı kadar çevik, hızlı ve seğırtgendi. Büyük nutku 53 yaşında yazmıştır. Çalışma odasında yarı ayak üstü, yarı oturarak ve yüzlercesi arasından vesikalar ayırarak, nutkunu dikte ederdi. Yorulan değışirdi. Bir defasında pek genç bir arkadaşı baygınlık geçirmişti. Akşama doğru bir banyo aldıktan sonra, hiç dinlenmeden sofraya iner, o gün yazdıklarını bize okur veya okutur, hâdiseler üzerinde terütaze bir muhakeme ile tartışmalar yapardı. Bir kitabı merak edince, koskoca bir cilt de olsa bitirmeden uyuyamaz, veya pek az uyku aralaması ile okumağa devam ederdi. Sonra sofrada, etrafını çizdiği fıkraları bizlere tekrarlardı. Eğer bildiğiniz bir eserse, Atatürk'ün en can alıcı fikirler üstünde durmuş olduğunu anlardınız.”¹²⁹

Ölümüne kadar Atatürk'ün yaverliğini yapmış olan Cevdet Tolgay'ın anlattığına göre; Atatürk özel hayatında güler yüzlü, neşeli, şen bir insandı ve

¹²⁷ Granada., a.g.e., s.73-74.

¹²⁸ Granada., a.g.e., s.75.

¹²⁹ Atay., a.g.e., s.484.

bazen uzun uzun kahkahalar atardı. Hassas ve duygusal yapısı nedeniyle sevdiği veya değer verdiği bir takım şeyleri kaybettiğinde ya da andığında kendini ağlardı. Ayrıca anılardan anlaşıldığı kadarıyla Atatürk, yakın gördüğü kişilerle sohbetlerinde Rumeli ağzı “çucuk” tabirini, topluluk karşısında ise hem erkek hem kadını kastettiğini söylediği “Efendiler” tabirini kullanmıştır. Konuşmalar sırasında eğer sinirlendiği bir durum olursa sağ elinin işaret parmağını büküp masaya vurur ve dişlerinin arasından “Hadi de!” diye bir ses çıkartırdı. Ayrıca devam etmesini istemediği bir konuşmanın bitmesi için “Başka?” diye sorar, ve önemli gördüğü konulara girdiği zaman “Hımmm” veya “Hıı” diye bir ses çıkarırdı. Kılıç Ali ise; Atatürk’ün “Yani” kelimesini çok kullandığını söylemiştir. Özellikle de uzun açıklamalarda bulunanların sözü uzatmaması için “yani” diyerek asıl konuya gelmelerini isterdi. Ayrıca Mustafa Kemal, bazı kelimeleri de kendine özgü bir telaffuzla söylemekteydi. Örneğin “tabanca'ya- tapanca, kırbaç'a-kırpaç, henüz'e-henus, muhakkak'a-muhakkaka, yoğurt'a-yoğurt, sarhoş'a-sarfoş” derdi.¹³⁰

Atatürk’ün alçakgönüllülüğü ile ilgili olarak Asım Gündüz:

“... Atatürk, öylesine âlicenap yürekli bir insan idi ki bizlerin hatasını ve seviyesine erişememiş inancımızın muhasebesini bir gün düşünmedi.. Hatta hatırlamaktan kaçındı. Benzer hadiselerde, milletin bağrından yeni Mustafa Kemaller çıkabilmesi için her şeyi milletin malı, nesillerin şerefi yaptı. Hiçbirisinde inhisarcılık göstermedi. Maddî, manevî neticeleri nefsinde toplamadı. Mustafa Kemal’in asıl örnek tarafı da budur.”¹³¹

Yaveri Cemal Granada Atatürk için şunları söylemiştir:

“Atatürk uysal bir insan değildi. Hatta haşin olduğu dahi söylenebilir. Böyle olduğu halde çok terbiyeli, çok olgun, çok merhametli, çok hoşgörülü bir insandı. Temiz kalpliydi, alçak gönüllüydü. Gösterişten uzaktı. Vazife başında laubaliliğe yer vermez, fakat özel yaşantısında sevdiklerinin nazını çekerti. Dostlarına arkadaşlarına vefalıydı. Zaten Atatürk’ün en büyük üstün hallerinden biri de kin ve garez gibi insani duyguların üzerine çıkabilmiş olmasıdır. Bağışlamayacağı suç yok gibiydi. Birçok hataları gördüğü halde görmezlikten gelirdi.”¹³²

¹³⁰ Hakan Uzun., “Çeşitli Yönleriyle Atatürk”, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı II, C.29, 2009, s.1240-1241.

¹³¹ Bekir Tünay., “Atatürk’ün Üstün Kişiliği”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı:3, cilt: I, Temmuz 1985.

¹³² Granada., a.g.e., s.195.

Vecihe İlmen ise; Atatürk'ün özel yaşamında nasıl bir insan olduğu sorusuna: *“Özel yaşamında sakin, çok temkinli ve efendi bir insandı. Bir kere bilmem ki ben odaya gireyim de Atatürk ayağa kalkmasın. Halbuki ben o zaman on dört- on beş yaşında bir çocuğum. Herkese karşı müthiş saygılıydı.”* şeklinde cevap vermiştir.¹³³

Muzaffer Kılıç, *“Atatürk çok kibar bir insandı. Kendisiyle görüşmek isteyen herkesle vaktinin el verdiği ölçüde görüşmek isterlerdi.”* demiştir.¹³⁴

Doğru bir insandı ve haksızlığı sevmezdi, haksız muamele ve menfaatlerden hoşlanmazdı. Dikkatli, uyanık ve dirayetliydi. Gözünden kolay kolay bir şey kaçmazdı. Küçük şeylerden büyük neticeler çıkarırdı ve olaylara uzaktan bile nüfuz edip, yanlış görüşleri düzeltirdi. Keskin bir görüş, yanılmaz bir muhakemesi vardı. Olacak şeyleri olmadan görür ve bilirdi bu özelliği sayesinde çabuk düşünür ve çabuk karar verirdi. Tereddüt bilmezdi. Gerçeklerle karşılaşmaktan çekinmezdi ve hayalperest değildi. Zorluklar onu korkutmazdı. Çünkü azmin elinden bir şeyin kurtulamayacağına inanırdı. Kendine ve Türk milletine sonsuz güveni vardı. Hürriyet ve istiklal onun vazgeçilmeziydi. Son derece cesur ve atılgandı. Korku nedir bilmezdi.¹³⁵

Yakup Kadri, M. Kemal'in açık kalpliliğini şöyle anlatmıştır:

*“..... Mustafa Kemal gizli kapaklı -daha doğrusu eski bir deyimle göre gilligışli bir adam değildi. Firenklerin “franchise” sözüyle ifade ettikleri açık kalplilik O'nun başta gelen niteliklerinden biriydi ve bunun ışığında birtakım tahlil metotlarına, birtakım ruh incelemelerine girişmeksizin O'nu hiçbir karanlık noktası kalmadan apaydın görebilirdik. Nasıl ve ne özellikte görebilirdik? Her şeyden önce, kelimenin bütün manasıyla bir büyük insan olarak.”*¹³⁶

Yakup Kadri, Atatürk'ün askerlik, devrimcilik ve devlet adamlığı konusundaki başarılarının sırrını kalbi ile zekasını kendi özünde birleştirmiş olmasına dayandırmıştır. *“Zaten (deha) denilen yaratıcı kudret de bu iki insanlık unsurunun bir araya gelişinden doğmaz mı? Zekanın tek başına aldandığı ve aldattığı olur. Fakat, kalb, sevginin ve şefkatin kaynağı olan kalb, asla aldanmaz ve aldatmaz. Tanrı'ya giden yol bile kalbden geçer. Atatürk de milletini, memleketini kurtarma ve milli gerçeklere ulaşma yoluna buradan geçerek atılmıştır. Bu yolda her çileye, her zorluğa katlanmak ve bütün*

¹³³ Yalçın Pekşen., *“Atatürk'ün Özel Yaşamı”*, Cumhuriyet, 10 Kasım 1984.

¹³⁴ Yurdakul Yurdakul., *Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar*, Truva Yayınları, İstanbul 2009, s.45.

¹³⁵ Macide Vildan Kunter., *Atatürk'ün Hayatı ve Başarıları*, İstanbul Maarif Kütüphanesi Matbaası, İstanbul 1953, s.23.

¹³⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu., *Atatürk Konferansları*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XVII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.17.

imkânsızlıkları yenmek kudretini millet ve memleket aşkında bulmuştur. Yoksa, Büyük Nutku'nun başında kendisinin de söylediği gibi "bütün kaleleri zapt edilmiş, silahları alınmış, Padişahı devlet ve hükümeti düşmana teslim olmuş" bir millet ve memleketi yalnız zekanın ve mantığın ışığında kurtarmağa kalkışmak belki mümkün olamazdı. Nitekim Milli Mücadele'nin başlangıcında vatanseverlikleri ile tanınmış birçok kimseler bile Mustafa Kemal'in sonu gelmiyecek ve bizi yeni yeni felaketlere sürükleyebilecek bir maceraya atıldığı fikrinde idiler ve fikirlerini O'na bildirmekten çekinmemişlerdi.

Ama, O her şeyden evvel kalbinin sesini dinlemişti. Bu kalbi yakıp kavuran aşkın ateşi ve humması içinde soğuk mantıka, dar düşünüşlere kulak asmasının imkanı yoktu. Bahusus ki, bu büyük aşka derin bir merhamet duygusu da karışmış bulunuyordu. Asil Türk milletini kara bahtına bırakamazdı. Ya onunla beraber yaşayacak, ya onunla beraber o ölecekti." ¹³⁷

Toronto Daily gazetesi ise M. Kemal hakkında şu yorumu yapmıştır: *"Atatürk iyi huylu bir insan değildi. Ancak o berrak bir görüşe, kesin bir politikaya, değişmeyen bir karaktere sahipti." ¹³⁸*

Singapur gazetesi Malaya Tribune, *"Kemal zarif bir kişiliğe sahipti, son derece zeki bir yüzü ve insanı fetheden bir gülüşü vardı. Zayıf ve hareketliydi. Gözleri çukurdaydı, güçlü bir çene yapısı vardı, beyaz ten ile (son zamanlara kadar da) siyah saçlıydı. Küçük bir bıyığı vardı. Avrupa tarzında ve çok itinalı giyinirdi. Gittiği her yerde adeta bir İngiliz centilmeni görünümü verirdi.*

İlk bakışta kendisini itinalı ve bakımlı bir subaydan ayırt edecek bir görünümü yoktu. Alçak gönüllü, olduğu gibi görünen ve az konuşan bir insandı. Ancak onunla karşılaşanlar, büyük bir bastırılmış enerji taşıdığını ancak zaman zaman konuşmasının gücü ve hızından anlıyorlardı." ¹³⁹

M. Kemal, *"amaçlarını iyi tespit eder, kafasında dağınıklığa hiç yer vermezdi ve hiçbir olay onu boş bulmazdı." ¹⁴⁰*

"Başarı onun dehasının verdiği "sezme" gücünün sonucudur, ancak o, bunun da, durumu tetkike ve ona göre karar vermeye bağlı olduğunu açıklamaktadır. Yani doğuştan olan "sezme" kabiliyetine ek olarak dimağı çalıştırmanın esas olduğunu belirtmektedir. Atatürk'ün pek çok karar ve davranışları uzun inceleme ve düşüncelerin

¹³⁷ Karaosmanoğlu., a.g.m., s.18.

¹³⁸ Çolakoğlu., a.g.e., s.442.

¹³⁹ Çolakoğlu., a.g.e., s.524.

¹⁴⁰ Bayur., a.g.e., s.340.

sonucu olmakla birlikte ani olaylar karşısında çarçabuk en uygun yolu seçmekte büyük kabiliyeti vardı.” Ayrıca “Atatürk önem verdiği güç ve sıkıcı bir durumu çözdükten sonra rahatları ve bu yüzünden belli olurdu. Bu gibi durumlarda “beynime saplanmış bir çiviye söküp attım” dediği olmuştur.”¹⁴¹

Atatürk göreceği işin, eşref saatte yapılmasına önem verir, bu eşref saatini ise; durumun derinden derine incelenmesinden doğan inanç tespit ederdi.¹⁴²

Atatürk, tartışmaların kızışmasını ve konuyla ilgili olanların konuşmalarını isterdi ve bunu yapmayanlara kızardı: “bilir, ancak bildiğin ortaya koymaz, ne yapayım böyle adamı” dediği olmuştur. Fakat bunun yanında içtenliğe önem verirdi, gizli düşünceler besleyenlere, fesat ve tezevir için konuşanlara ise kızardı.

Her engeli sabır, tedbir yada zor ile yenmiştir ve Sakarya vuruşması ile Ağustos 1922 arasındaki büyük saldırı arasındaki süreçte Meclis’teki tenkitlere, parasızlık ve çeşitli imkansızlıklar nedeniyle ordunun ayakta tutulamayacağı sözlerine şöyle cevap vermiştir: “Para var ordu var, para yok ordu yok. Ben böyle şey bilmem para olsa da olmasa da ordu olacaktır.”

Atatürk’ün çalışma ve yoğunluğa dayanma kabiliyeti de olağanüstüdür. Sakarya vuruşması sırasında üç kaburga kemiği kırılmış olmasına rağmen bir koltukta hemen hiç uyumadan yirmi iki gün yirmi ki gece vuruşmayı yönetmiş, 1927’de okuduğu büyük Nutku da hazırlarken dosyalar içinde aylarca sabahlamıştır.¹⁴³

Atatürk kendisini bilerek aldatmış olanları mimler ve bir daha onlara güvenmezdi. Ancak taşıdığı yüksek duyguları,ölümünden az önce güzellikleri affetmekle göstermiştir.

Atatürk; sevmek, sevilmek, gönül almak konularında çok duyguluydu ve neşeli olmak ve yanındakileri neşeli kılmak ve görmeye büyük önem vermiştir.¹⁴⁴

Vazgeçemediği alışkanlıklarından birisi; okumaya olan merakı idi. Daha, öğrencilik yıllarında küçük harçlıklarından kitaplar aldığı bilinmekteydi. Genç subaylık yıllarında da askerlikle ilgili tercümele yapımıştır. İleri rütbelerde Arıburnu

¹⁴¹ Bayur., a.g.e., s.341.

¹⁴² Bayur., a.g.e., s.342-343.

¹⁴³ Bayur., a.g.e., s.343.

¹⁴⁴ Bayur., a.g.e., s.346.

ve Anafartalar savaşlarını, 1927'de büyük nutku üç ay içinde kaleme almıştır. Savaş sırasında bile ciddi felsefe ve tarih kitapları okuduğu görölmüştür.¹⁴⁵

Resmi ilişkilerde son derece titiz olan Atatürk, özel hayatında dostlarının tüm nazını çekmiştir. Meclisleri samimi ve neşeli olup, davetlileri serbest konuşturmadan zevk almaktaydı. Kindar değildi, öfkesi çabuk geçirdi. 150'likleri affederek yurda dönüşlerine izin vermesi buna en güzel örnektir.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Abdurrahman Çaycı., **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, s.472.

¹⁴⁶ Çaycı., a.g.e., s.472.

III. BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN GÖNÜL DÜNYASI

3.1.Selanik Günleri

3.1.1. Müjgan

M. Kemal'in ilk aşkı Müjgan'dır. Daha 12 yaşında aşık olduğu bu kıza karşı duygularını yaşayış şekli ve ifadesi onun hayatını bütünüyle kaplayan duygunun ne olduğunu anlamaya yardımcıdır. Bu duygu gururdur: *“Ben onu beğendim ama bakalım o beni beğenecek mi, birbirimizle anlaşabilecek miyiz? Şimdi böyle bir işe kalkışmak doğru değil. Belki reddederler.”*

Askeri Rüştüye öğrencisiyken, M. Kemal, evlerine aile dostu olarak gelen Müjgan isimli bu genç kıza beğeni duymuştur. Kızın iri siyah gözlerine hayrandır ve bu hayranlığını arkadaşlarına da anlatmıştır. Ve samimi arkadaşı Nuri Conker ona;

“-Mustafa, Zübeyde teyzem gitsin de Müjgan'ı istesin. Şimdiden nişanlanırsınız, zabit çıktuktan sonra da evlenirsiniz.” demiştir. Nuri Conker' in Kolağası Rükneddin Bey'in kızı Müjgan hakkında söylediği bu sözlere M. Kemal'in cevabı şöyle olmuştur:

*“-Ben onu beğendim ama bakalım o beni sevecek mi? Birbirimizle anlaşabilecek miyiz? Şimdiden böyle bir işe kalkışmak doğru değil. Belki reddederler.”*¹⁴⁷

M. Kemal'in ilk aşkı; ilk heyecanın Müjgan olduğunu Makbule Atadan ve Salih Bozok anılarda dile getirmişlerdir. Mustafa 12 yaşındayken, Binbaşı Rüknettın Bey'in kızı Müjgan 8 yaşındadır. Ve Askeri Rüştüye öğrencisi olan M. Kemal'in Müjgan' da en beğendiği şeyleri; iri ve siyah gözleridir. Ve arkadaşlarıyla olan konuşmalarında onun gözlerine duyduğu hayranlığı şöyle dile getirmiştir: *“O kadar büyük ve derinler ki, bütün ülkemi onlarda görebileceğimi sanıyorum.”*¹⁴⁸

Bir çocukluk arkadaşı ise:

“-Bir kolağasının kızı Müjgân'ı sevmiştı. Ona verirler mi idi, şüphesinde iken, yolla ananı, nişanlan, demişlerdi. Onurunu hiçbir şeye değişmediği için, reddedilmekten, karşılık görmemekten çekinirdi. Utangaçtı. Büyük yaşlarına kadar içki bu utangaçlıktan sıyrılmasına yardım etmiştir. Kadınlara yalvaranlara kızardı. Hayali genişti. Saatlerce kendi başına düşündüğü olurdu.”¹⁴⁹

¹⁴⁷ Deliorman., a.g.e., s.30.

¹⁴⁸ Movit., a.g.e., s.23-24.

¹⁴⁹ Atay., a.g.e., s.22.

“Onurunu, duygularına kalkan yapan askeri ortaokul öğrencisi Mustafa Kemal, iri siyah gözlü, uzun kirpikli Müjgan’ın sevgisini içinde saklamayı daha uygun görmüştü.”¹⁵⁰

3.1.2.Hatice ve Nadire

M. Kemal’in doğduğu evin yanında oturan komşularından birinin; Hatice ve Nadire adında iki kızı vardır. Kızlardan Nadire, M. Kemal’e karşı platonik bir aşk beslemekteydi ancak M. Kemal’in bundan haberi yoktur. Ve Nadire dayanamayıp, bu sırrını kardeşine açmıştır. Kardeşi Hatice ise; Zübeyde Hanımlara annesiyle birlikte sık sık gitmekteydi. Yine bir Cuma günü Zübeyde Hanım’a gitmesiyle beraber gittiklerinde M. Kemal’in evde olmadığını fırsat bilerek, bir bahaneyle onun üst kattaki odasına çıkmış ve masanın üzerinde açık olan tarih kitabına bir karanfil bırakmıştır. Eve gelen M. Kemal, bu karanfille aşağıya inmiş, ancak kimseye bir şey söylemeden evden çıkmıştır. Yaptığı yanlışın farkına varan Hatice, olanları ablasına anlatmıştır. Ve uzunca bir süre ne Zübeyde Hanımlara gidebilmiş, ne de M. Kemal ile karşılaşabileceği yerlere gitmiştir. Aradan bir hayli zaman geçtikten sonra Zübeyde Hanım, oğlu M. Kemal’e Hatice’yi istemiş, fakat Hatice’nin annesi, askerler uzaklara gider düşüncesiyle kızını vermemiştir. Fakat bu olaydan, M. Kemal ile Hatice’nin haberi olmamıştır. Zübeyde Hanım, M. Kemal erkânı harp yüzbaşı olarak çıkınca yine Hatice’yi istemiş, aile bu sefer ikna olmuşsa da bir gün mabeyn katiplerinden yaşlı bir tanıdıkları *“Aman ne yapıyorsunuz”* demiş, *“M. Kemal Bey’in istikbali çok karanlıktır. Kaç defa hakkındaki jurnalleri ben okudum.”* Bu söz üzerine Hatice’yi başkasıyla söylemişlerdir.

Yıllar sonra Atatürk hakkında film çevrilmesi düşünülürken, rejisör bu hikâyeyi senaryoya koymuş ve M. Kemal’e anlatmıştır. Atatürk ise bu olayı hatırlamış ve gülmüş.

“-Bak, sen karanfili Hatice kendi hesabına koydu sanmıştım. Hatice, zekası ile güzelliği ve terbiyesi ile enmuzeç bir kadındı. Hayatımın her vakit en değerli hatıraları arasında kalacaktır.” demiştir.¹⁵¹

¹⁵⁰ Şemsi Belli., **Fikriye**, Bilgi Yayınevi, Ankara Mayıs 1998, s.21.

¹⁵¹ Deliorman., a.g.e., s.32-35.

3.1.3. Eleni Kurintte

Bir Makedon araştırmacıya göre, M. Kemal'in ilk aşkı Eleni Kurintte adında bir Makedon güzelidir. M. Kemal'in şu an müze haline getirilen Manastır Askeri İdadisi'nde okurken, Makedon güzeli Eleni ile tanıştığını söyleyen araştırmacı şöyle anlatmıştır olayı:

*“Eleni'nin evi okulun oldukça yakınındaymış. Anlatılanlara bakılırsa Eleni, Mustafa Kemal'i görebilmek için askeri okulun kapısında onu beklermiş. Aralarındaki aşk çok büyükmüş.”*¹⁵²

M. Kemal Manastır'da idadi öğrencisiyken ilk aşkını da yaşamıştır. Manastır'ın III. Ordu Caddesi üzerinde balkonlu bir evde oturan Manastır'lı zengin bir tüccar olan Rum asıllı Eftim Korinte'nin kızı Eleni Kriyas'a aşık olmuş, Eleni de aynı şekilde M. Kemal'e aşık olmuştur. Eleni ile evliliği düşünen M. Kemal'i, annesi Zübeyde Hanım ve halası Emine Hanım vazgeirmişlerdir. Eleni ise daha sonra Lerin Kasabasında evlenerek hayatını srdrmştir.¹⁵³

M. Kemal, Manastır İdadisi yıllarında yaz tatilini geçirmek için annesinin yanına Selanik'e geldiğinde, on sekiz yaşlarında askeri elbise içinde gayet çık bir vaziyet sokakta dolaşırken, birçok geç kızı kendisine hayran bırakmıştır. Fakat M. Kemal mahallesinde oturan bu Rum kızıdan başkasını görmemektedir. Bu kızla evlenme niyetindedir ancak buna ne ailesi, ne muhit, ne mesleği müsaade eder ve onun için tek yol kızı kaırmaktır.¹⁵⁴

Kızı Manastır'a kaçırmayı kararlaştırmıştır ve bu durumdan kızı haberdar ederek kaacakları günü belirlerler. Hatta M. Kemal bir haber yollayarak Manastır'da bir oda bile tutmuştur. Fakat tüm bunlardan annesinin, dayısının haberi olmuş ve gereken tedbirler alarak kızın ailesini uyarılmışlardır. Manastır'a hareket günü geldiğinde M. Kemal tren istasyonunda sevgilisinin yolunu gözlemeye başlar, ancak tren kalkmaya başlamasına rağmen kız gelmez. Trenin arkasından hızla koşan M. Kemal, dayısını görür ve her şeyi anlar. Yıllar sonra ankaya sofralarından birinde bu olayı hatırladığında şu sözler dklmştir ağzından:

*“- Dayım haklı idi.”*¹⁵⁵

¹⁵² zbek., a.g.e., s.58.

¹⁵³ Hasan Rıza Soyak., **Atatürk'ten Hatıralar**, YKY, İstanbul 2006, s.11.

¹⁵⁴ Deliorman., a.g.e., s.36.

¹⁵⁵ Deliorman., a.g.e., s.37.

3.1.4.Emine

M. Kemal, liseye gitmeden önce, ilk ve masum olan iki aşkıdan söz edilir. Bunlardan birisi Emine, diğeri Müjgan' dır. Emine sekiz, M. Kemal on iki yaşındadır. Bir iki yıl sonra Manastır'dan Selanik'e geldiğinde kardeşi Makbule'ye Emine ile evlenmek istediğini söylemiş, ancak bu konu yaşları açısından zaten sonuçsuz bir durumdur.¹⁵⁶

M. Kemal Selanik'te harbiye öğrencisiyken Selanik Komutan Şevki Paşa'nın kızı Emine' ye matematik dersi vermeye başlamış ve bu süreçte birbirine aşık olmuştur. Aralarında yaşananlardan sonra mutuasız bir aileye mensup olan Emine evlenmek istediğini söylemiş ancak ideallerinin peşindeki M. Kemal, bunu reddetmiştir. Ancak Emine Hanım, bu aşka sadık kalmış ve hiç evlenmemiştir.¹⁵⁷

Altan Deliorman, M. Kemal'in Şevki Paşa'nın kızı Emine'ye olan aşkıdan ve bu aşkı yıllar sonra nasıl hatırladığından şöyle söz etmiştir:

1899 yılı Ramazan ayı, okulların tatil olduğu zamanlarda, üç mektep talebesi olan Mustafa Kemal, Asaf Bey ve Ahmet Numan Bey Selanik'te toplanırlardı. Ve teravih namazı sonrası her biri gönül eğlendirdiği kızlarla buluşurlardı. Bu durum bir süre devam ettikten sonra M. Kemal gelmemeye başlamış, bunun üzerine iki arkadaş M. Kemal'in evine, onu ziyarete gitmişlerdir. Zübeyde Hanım onları güler yüzle karşılamıştır fakat o da oğlunun nerde olduğunu bilmiyordu ve M. Kemal yalnızca geceleri eve uğramaktaydı.¹⁵⁸

Bunun nedeni daha sonra anlaşılmıştır. Mustafa Kemal, Şevki Paşa'nın kızı Emine'ye aşık olmuş ve Emine ile aşkları sonuçsuz kalmıştır. Çünkü Emine, Mustafa Kemal ile evlenmek istemiş ancak M. Kemal vatan aşkı, tahsil hayatını sürdürmek gibi nedenlerle bu evliliğe hazır olmadığını belirtmiştir.¹⁵⁹

Emine Hanım ise bu olayı şöyle anlatmıştır:

“Bu dakikada vapura gidiyorum. Bu an-ı meşum bize kan ağlatacak. Bendeniz sizi unutmayaçağım vicdanen yemin eder, sizden de aynı vefayı beklerim, Allahısmarladık.”

¹⁵⁶ Lütem., a.g.e., s.14.

¹⁵⁷ Movit., a.g.e., s.41.

¹⁵⁸ Deliorman., a.g.e., s.38-39.

¹⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Deliorman., a.g.e., s.39-44.

Mustafa Kemal

“Bu mektubu aldığım zamanki sarsıntıyı bilmem bugün Mustafa Kemal nasıl anlatabilirim. Feci vaziyetteyim. Ama bir yandan da Onun nihayet Harbiye’ye gidişine seviniyordum.

Sonra araya yıllar, hadiseler girdi. Biz hala Selanik’teydik. Gazi de izinli olduğu sıralarda geliyor, annesini, kardeşini ziyaret ediyordu. Yine pek nadir görüşebiliyorduk onunla... Fakat bu defa görüyordum ki memleket meselelerine, milletin dertlerine bütün mevcudiyetiyle sarılmıştı... Selanik’teki Askeri Mahfel’de veya diğer toplantı yerlerinde mütemadiyen arkadaşlarıyla görüştüğünü duydum. Gazi o kadar mahmuldu ki eminim kendisine ayırabileceği hiçbir hususi vakti yoktu.

Emine evlendi mi?: “Harbiye’yi yüzbaşı olarak bitirdikten sonra O’nun staj görsün diye Şam’a sürüldüğünü biliyoruz. Oradan Trablus, Kahire, Balkanlar ve nihayet gizlice tekrar Selanik’e dönüş.

“Fakat artık büsbütün olgunlaşmamış ve kendisine tamamen millet ve devlet işlerine vakfetmiş bir Mustafa Kemal vardı karşımda. Ne bayram ne seyran ve ne de aşk hiçbir şey umrunda değildi.

“Yalnız bu arada Makbule Hanımefendiden duyduğum bir konuşma beni dünyalara sahip olmuşcasına sevindirmişti.

Gazi gelir gelmez annesine sormuş:

-Şevki Paşa’nın kızı evlendi mi?

Zübeyde Hanımefendi:

-Evlendi, demiş.

Gazi bundan fevkalade memnun olarak:

-Hiç olmazsa şimdi nikah yapsak.

diye bir arzu izhar etmiş. Ama yine araya giren büyük hadiseler bizi bir evliliğe kadar götürmedi.”¹⁶⁰

M. Kemal, evlilik konusu açıldığında en yakın arkadaşına önemli bir sırrını anlatmıştır. S. Eriş Ülger bunu şöyle anlatır:

“Merkez Kumandanı Şevki Paşa’nın küçük kızına aşık olduğunu anlatacaktı...”

“Şevki Paşa’nın güzel ve sevimli, cin gibi tatlı kızı sarı saçları ve yeşile çalan gözleriyle Mustafa Kemal’i hemen büyülemişti. Mustafa Kemal hafta sonlarını iple çeker, ders verme zamanını sabırsızlıkla beklerdi. Ancak Gazi, henüz küçük kıza gerçek

¹⁶⁰ Der. Sadi Borak, *Atatürk’ün Özel Mektupları*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998, s. 16.

hislerini söylemeden Şevki Paşa bir başka göreve atanacaktır. Fakat bu ayrılık Mustafa Kemal'in aşkını hiç gölgelemedi. Birkaç sene sonra ilk aşkının mühim bir kaza geçirdiğini duyup hastaneye koştuğu zaman o küçücük kızı ne kadar çok sevdiğini çok iyi biliyordu. Çünkü seneler sonra Çankaya akşamında en yakın arkadaşı ve en yakın dostuna, geçmişte kalan bu olayı anlatırken, duyduğu buruk acı ve nemlenen iki buğulu mavi göz bu aşkın ne denli gerçek olduğunun en büyük kanıtıydı.

Ne yazık ki bu ilk aşk, bu sevgi dolu küçücük yürek yattığı o hastane odasından canlı olarak çıkamayacak, hasta yatağının yanına diz çöken Mustafa'nın, o sarı saçlar arasında kaybolan küçük kulağa fısıldadığı, "Seni çılgın gibi hala seviyorum. İyileşince hemen evleniriz...." Cümlesi kırık bir aşk hikayesinin veda sözleri olacaktı. İlk aşk uzaklara, çok uzaklara gitmişti." ¹⁶¹

3.1.5.Tevhide ve Liza

Trablusgarp Savaşı sonrası M. Kemal, Mısırlı bir dostunun evinde kalmak üzere Kahire'ye uğramıştır. Yorucu ve uzun savaş günlerinin yorgunluğunu eğlenerek atmaya çalışmıştır. Ve "Elfleye Vel Leyle" adlı yani "Bin bir Gece" adlı bir gece kulübüne gitmiştir. Burada o zamanların en meşhur sanatkarı Tevhide şarkı söylemektedir. Ve gazinonun baş rakkasesi Liza bir aralık gelip, M. Kemal'in masasına oturur. Ve kahkahalar yükselmeye başlar bunun üzerine Tevhide, bu şen kahkahaların nereden geldiğini sorar ve masadaki kişinin M. Kemal olduğunu öğrenince onun şerefine Türk peşrevi çalmalarını ister. Bunu öğrenen M. Kemal Tevhide' ye 6 şişe şampanya gönderir. Fakat bu Liza'nın hoşuna gitmez ve masayı terk etmeye kalkar. M. Kemal ise Liza' ya da 6 şişe şampanya getirtir. Böylece gece geç vakitlere kadar eğlence devam eder. ¹⁶²

3.2.Sofya Günleri

Belgrad ve Bükreş'in de görev alanında olduğu Sofya günleri M. Kemal'e bir başka dünyanın kapılarını açmış, Sofya'daki her balo, her ziyaret bir mesaj gibidir. Asker M. Kemal, fırtına öncesi sessizlikte dünyanın alacağı manzarayı buradan

¹⁶¹ Bayhan., a.g.e., s.320-321.

¹⁶² Deliorman., a.g.e., s.47-48.

kuşbakışı seyretmiştir. Sofya operasına hayran kalmış, burada vals ve tango öğrenmek için kurs almış, sosyeteye girmiştir. Sarayda verilen bir kıyafet balosu için getirttiği Yeniçeri elbisesi ile büyük sükse yapmıştır. Balkan Savaşı'nda karşı cephede buldukları Bulgaristan Harbiye Nazırı General Kovaçev'in özel dostu olmuştur. Evine gidip gelmelerde tanışmış olduğu genç kızı Mara Dimitrina'ya aşık olmuş, aşkı sosyete dedikoduları arasına girmiş, parlamentoda konu olmuştur. Kovaçev'in kızının bir Türk ve Müslüman evlenmesine razı olmayacağını öğrendikten sonra, Dimitrina ile evlilikten vazgeçmiştir. Bulgaristan Başbakanı Dr. Radoslavof'un kızı Nicolina Radoslavova ile Dimitra'nın yakın arkadaşı ve milletvekili Dino Açkof'un kızı Elena ile arkadaşlık yapmış, üç kadının rekabeti arasında kalmıştır. Ve bu aşk trafğine bir de Türk kızı katılmıştır. Paris'te tıp eğitimine giderken büyükannesiyile Sofya'ya uğrayan Vidinli Kurtbey ailesinin 17 yaşındaki kızı Nazmiye ile tanışmış, verdiği bir çay davetinde Nazmiye'ye evlenme teklifinde bulunmuştur. Dini nikah isteyen Nazmiye'nin bu konudaki ısrarı nedeniyle bu evlilik te gerçekleşmemiştir. Ve M. Kemal, İstanbul'da tanıdığı arkadaşının dul eşi, sosyeteden Madam Corinne ile mektup arkadaşı olmuştur.¹⁶³

3.2.1.Nazmiye Hanım

Mustafa Kemal'in çok fazla bilinmeyen ilişkilerinden birisi de Nazmiye Hanım ile olandır. 17 yaşında bir genç kız iken 1913 yılında annesiyle beraber Vidin'den İstanbul'a giderken uğradığı Sofya sefaretinde ataşemiliter M. Kemal ile tanışmıştır. Nazmiye Hanım, oldukça zeki ve kültürlü bir genç kızdı. Müzikle ilgilenip, keman ve piyano çalkıyordu. Bu tanışıklık zamanla gönül bağına dönüşmüş ve M. Kemal, Nazmiye Hanım'a "Zekiye" şeklinde seslenmeye başlamıştır. Bu yaklaşmanın sonucu olarak M. Kemal, Nazmiye Hanım'a bir çay sofrasında evlenme teklifi etmiş ve bunun için istediği şartları şöyle sıralamıştır:

“Ben 33 yaşındayım; 50 lira altın maaşım var. Bunun 20 lirasını size cep harçlığı olarak vereceğim. Ben de kalan 30 lira ile evi idare edeceğim. Yalnız benim bir şartım var, nikahımı imam değil, Sofya Sefiri Fethi (Okyar) Bey kıyacak.”

¹⁶³ Özbek., a.g.e., s.119-120.

Bu konuşmadan sonrasını 30.04.1988 günkü Hürriyet Gazetesi'ndeki anılarında Nazmiye Hanım Şöyle anlatmıştır:

“Evlenme teklifi beni çok ŐaŐırtmıŐtı. Ama tutucu bir babanın kızı olarak da; en çok imamsız kıyılacak bir nikâha takılmıŐtı. Böyle bir teklif benim kabul edebileceğim bir Şey değildi. Çünkü bütün nikâhları imam kıyıyordu. İmamsız nikâh olmazdı. Bunu kendisine ifade ettiğim zaman, Mustafa Kemal Paşa bana karşı çıkararak,

“-Hayır ben prensip sahibi bir kiŐiyim, benim nikâhımı imam kıyamaz.”diye ısrarını sürdürünce, bende teklifini kabul etmedim.

Ben nce “Dankley” adında bir (Behiç Nuri) İngilizle imam nikâhıyla evlendim. 1931 yılında Gazi Mustafa Kemal Paşa Bursa'ya geldi. EŐimle birlikte beni Reisicumhur Hazretleri Bursa'daki KŐkne davet etti. Davette Reisicumhur Hazretleri:

Ben Sofya'da AteŐemiliterken, Nazmiye Hanım'a evlenme teklif ettim. Fakat o kabul etmedi. Dedi, devam ederek;

“Milletim bilsin ki, ben Medeni Kanunu, medeni nikahı, milletime Reisicumhur olduktan sonra getirmedi. Daha Sofya'da ateŐemiliterken, size imamsız nikah teklif ettim. Size yazdığım mektuplarla da bunu belirttim. Bu mektuplar hala sende duruyorsa, onları yayınladı. Bu millet benim medeni nikâhı ve Medeni Kanunu, Reisicumhur olmadan çok önce kafama koyduğumu bilsin. O zaman, milletimin karşısına, seninle yapacağımız medeni nikâhla ıkacaktım. Fakat sen kabul etmedin. Milletim, medeni nikâha o zaman taraftar olduğumu ve benim prensip sahibi bir kimse olduğumu bilsin.”¹⁶⁴

3.2.2.Miti Kovaçeva

1914 Şubat'ında yılın ilk cumartesi gününde M. Kemal nl operet sanatçılarının konuk edildiği Şehir Gazinosu'na gitmiştir. Burada Selanik'ten eski bir arkadaşı olan Dimo Akov, onu eski Savaş Bakanının eşi ve kızları Kovaçev ailesiyle tanıştırmıŐtır. Ve aynı gece M. Kemal'in ilgisini Kovaevlerin kızı Miti çekmiş ve dans etmeye baŐlamıŐlardır. Ayrıca M. Kemal, Miti'ye dans ederken, konuşmalarında harem ve

¹⁶⁴ Selma Tkel., “Atatürk'in Gönlündeki Kadın”, Hürriyet, 30.04.1988.

feracenin bir gün kaldırılacağından söz etmiştir. Dans bittikten sonra masaya döndüklerinde anne Kovaçev, M. Kemal'i evlerine davet etmiştir.¹⁶⁵

Sofya'daki Balo'ya ilişkin İsmail Hakkı Kavalalı şu bilgiyi aktarmıştır:

*“Bulgar başvekilinin kızına kavalyelik ediyordu. Zaten bu kız daha önce onun flörtü idi. Mustafa Kemal çok güzel dans ederdi. Nitekim bütün valsleri fevkalade bir başarı ile bitirerek müsabaka birinciliğini kazandı.”*¹⁶⁶

M. Kemal sık sık Kovaçev'lere gitmiş, generalle oturarak iki eski silah arkadaşı gibi savaş anlarından, savaş sanatından konuşup, tartışmaları yapmışlardır. Başlarda general'in sevimli, terbiyeli kızı Dimitrina'ya pek dikkat etmemiş olan M. Kemal, sonradan bu ince vücutlu, koyu renk saçları bukleli genç kızla yavaş yavaş ilgilenmeye başlamıştır. Artık onunla çekinerek, saygıyla, rastlaştıkları toplantılarda dansa kaldırmaya başlamıştır.¹⁶⁷

Yerli dedikoducular, M. Kemal ile Dimitrina arasındaki arkadaşlığın altında siyasi bir koku sezmişlerdi. *“Oysa bu arkadaşlıkta daha çok romantik bir çeşni vardı. Mustafa Kemal, batı inceliğiyle yetişmiş, aileden bir genç kızla ilk olarak tanışıyor, Dimitrina ile asıl bu yüzden ilgileniyordu. Aralarındaki flört bir maskeli baloda iyice ilerledi. Mustafa Kemal, boyuna Dimitrina'yla dans etti. İlk önce müzikten konuştular. Genç kız müziği çok seviyordu. Az sonra siyasetten söz etmeye başladılar. Mustafa Kemal heyecanlı bir ciddilikle, Türkiye'yi batılaştırmak ve özellikle kadınları özgürlüğe kavuşturmak yolundaki tasarılarını anlatmaya başladı. Onlarda peçelerini çıkarıp atmalı bu balodaki kadınlar gibi erkeklerle konuşup kendilerini bağladığı kölelik zincirlerinden kurtulmalıydılar. Dimitrina, Mustafa Kemal'in bu güçlü, akıcı konuşması karşısında, kendinden geçmiş gibiydi.*

*O da, Dimitrina'yı kafasında tasarladığı Avrupalı eş olarak görüyordu. Ama bunun için genç kızı babasından istemesi gerekliydi. O zaman da bir red cevabıyla karşılaşmak tehlikesi vardı. Hristiyan olan General, kızının bir Müslümanla evlenmesine razı olur muydu?”*¹⁶⁸

Dimitrina'ya duyduğu ilgi kısa sürede aşka dönüşen Mustafa Kemal, onunla evlenmeyi düşünmüştür fakat kızın ailesinde yaptırdığı sondaja olumsuz bir cevap

¹⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Liliana Serafimova., **Mustafa Kemal ve Miti Koveçeva Umutsuz Bir Aşkın Öyküsü**, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999, s.38-41.

¹⁶⁶ Borak., a.g.e., s.12.

¹⁶⁷ Kinross., a.g.e., s.85.

¹⁶⁸ Kinross., a.g.e., s.88.

gelmiştir. Yani Dimitrina “diplomatik” flört yaparken, M. Kemal işi ciddiye almıştır. Ve bu nedenle Sofya sosyetesinde duyduğu zevk sönmüş, kağıt oyunları, içki ve kolay kadınlara yönelmiştir.¹⁶⁹

Yıllar sonra pankreas kanseri teşhisi konulan Miti ölümünden önce kendisini ziyarete giden kız kardeşi Olga’ ya: “*Uyumuşum. Rüyamda Kemal’i gördüm.*” demiştir.¹⁷⁰

3.2.3. Madam Corinne

Madam Corinne, aslen İtalyan’dır ancak sonradan Türk vatandaşı olmuştur. Corinne, M. Kemal’in yakın arkadaşı Yüzbaşı Ömer Lütfü Bey ile evliydi. Ömer Lütfü Bey Balkan Harbinde şehit düşünce dul kalan Corinne ile M. Kemal yakın arkadaşına vefa borcunu ödemek amacıyla yakından ilgilenmiştir. Hatta cephedeyken bile sık sık mektup yazarak onunla ilgilenmiştir.¹⁷¹

Corinne; Beyoğlu’nda oturan ve edebiyat ve müzik kültürü olan biriydi, tanıdıkları çoktu; evinde toplantılar düzenlenmekteydi ve M. Kemal’e yakınlık göstermekteydi. M. Kemal’e Fransızcasını geliştirmesi konusunda yardımcı olup, Pera sosyetesine alıştırmıştır.

M. Kemal’in Corinne ile ilişkisi; olgun kadınla, istikbal vaat eden genç adamın arkadaşlığı boyutundaydı.¹⁷²

Mango; Corinne için; “*Mustafa Kemal onu sık sık ziyaret edince aralarında aşkla karışık bir dostluk(amitie amoureuse) kuruldu. 1913 yılının sonunda İstanbul’dan ayrılınca genç kadınla birbirlerine neşeli, duygulu Fransızca mektuplar yazdılar. Ara sıra İstanbul’a geldikçe onu ziyaret ederek aralarındaki dostluğu Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna dek canlı tutmayı başardı. Mustafa Kemal Anadolu’ya geçince Corinne de İtalya’ya yerleşti ve ancak Atatürk’ün ölümünden üç yıl sonra, 1941’de geri döndü ve 1946’da öldü*” yorumunda bulunmuştur.¹⁷³

¹⁶⁹ Ergin., a.g.e., s.28.

¹⁷⁰ Hüseyin Movit., *Atatürk’ün Gizli Aşk Fikriye*, Truva Yayınları, İstanbul 2010, s.69.

¹⁷¹ Movit., a.g.e., s.74.

¹⁷² Ergin., a.g.e., s.27.

¹⁷³ Mango., a.g.e., s.153.

Piyano konusunda fazlaca yetenekli olan Bayan Corinne, misafirlerine müzik ziyafeti verirken Namık Kemal'in torunu olan Cezmi Bey de kendisine kemanıyla eşlik eder. Müziğin tamamlayıcısı ise kadife sesiyle Madam Namer'dir.

M. Kemal Arıburnu Muharebelerinden İstanbul'a döndüğü günlerden birinde bu ziyafetlerden birine katılmış ancak daha önce söz vermiş olduğu bir randevusu aklına gelince özür dilemesi için bir arkadaşından ricada bulunmuştur. M. Kemal'in kapıya yönelmesiyle beraber Madam Corinne müziği durdurmuştur. Ve herkes onun hastalandığını düşünmüş hatta Abdülhak Hamit Corinne'e; *"-Neyiniz var hanımefendi?"* diye sormuştur. Corinne ise; misafirlere doğru dönerek; *"Az önce çıkan beyefendiyi Mustafa Kemal Paşa'yı yeterince tanıyor musunuz? Hepiniz emin olunuz ki bu büyük adam gün gelecek sadece Türkiye'nin değil bütün dünyanın tanıdığı bir lider olacaktır demiştir."*¹⁷⁴

Atatürk, Bursa'da kendi şerefine verilen bir yemekte dostlarıyla beraber, sohbet, dans, müzik eşliğinde vakit geçirirken, bir dostu Madam Corinne' nin yıllar önce söylediği bu sözlerden kendisine bahseder. Atatürk de dinledikten sonra: *"Arkadaşlar, emin olunuz ki bu kadın, Madam Corinne, memleketin en zeki kadınlarından biridir. Ben onun kendisinden ve beraberinde ailesinden pek çok konuda feyz almış biriyim. Batılı hayat tarzını, Batı'nın müzik zevkini ve kısmen de özel hayatını bu aileden öğrendim."*¹⁷⁵

Madam Corinne' den Mustafa Kemal, gerek Fransızca, gerekse toplantılara gittikçe pek çok konuda özellikle; Türkiye'nin Batılılaşması konusunda kadınlarla ilgili yapılabilecekler konusunda ondan bilgi ve öneriler alıyordu. Corinne' nin Türk kadınları konusundaki düşünceleri çok ilgisini çekmiştir. Corinne Türk kadınının çarşaf giymesi ve peçe takmasını gereksiz buluyordu ki M. Kemal ile bu konuda hemfikirdiler.¹⁷⁶

27 Ekim 1913'te Sofya ataşemiliterliğine atanan M. Kemal, buradaki hayatını Corinne' e yazdığı Fransızca mektuplarda anlatmıştır.¹⁷⁷

"Mustafa Kemal Sofya'dan Corinne' e saygılarını, özleyişlerini bildirir. Onu çok görmek istediğini yazar. Hepsi de içten gelmeyen, sevgilerle mi, saygılarla mı, latifelerle mi yazıldığı belli olmayan, gelişigüzel, hatta samimiyetsiz

¹⁷⁴ Movit., a.g.e., s.74 - 75.

¹⁷⁵ Movit., a.g.e., s.75-76.

¹⁷⁶ Movit., a.g.e., s.78.

¹⁷⁷ Ergin., a.g.e., s.28.

mektuplar... Ama sonra ne olur? Hiç! Mustafa Kemal gerçi Sofya'dan İstanbul'a döner. Ama sevgili Corinne' i aramaz bile... Çünkü, Cihan Harbi başlamıştır. Kendisi birtakım askeri işler peşindedir. Nihayet Gelibolu taraflarına tayin olunur. Gider ve sevgili Madam Corinne' e ancak iki ay sonra bir şeyler yazar. Askeri görevlerinden, bir tümene kumandan olduğundan bahseder. Ama anlaşılır ki, Sofya'dan İstanbul'a dönüp İstanbul'da kaldığı günlerde Madam Corinne' i görmemiştir! Çünkü Madam Corinne, Mustafa Kemal için, Beyoğlu alafrangalığının bir özleminden başka bir şey değildir.”¹⁷⁸

3.2.4.Madam Hilda

Edip Erenler adında bir genç, Almanya' da geçirdiği bir trafik kazası sonrası hastaneye kaldırıldığında, hastanede bir hemşire kendisine Türk olup olmadığını soruyor ve Türk cevabını aldıktan sonra Atatürk ile Sofya'da tanıştıklarını ve özellikle annesi Madam Hilda Christianus ile M. Kemal'in birbirlerini çok iyi anladıklarını ve birkaç kez mektuplaştıklarından bahsetmiştir. Ve Edip Erenler Madam Hilda ile bir görüşme ayarlayarak, bu konu hakkında bilgi elde etmiştir.¹⁷⁹

Edip Erenlerin naklettiğine göre, Hilda Mustafa Kemal'in birçok özelliklerini yakından biliyor. Erenler, Hilda'nın kendisine gösterdiği Mustafa Kemal'in mektuplarını inceliyor. Bunların bir kısmı Fransızca ve Almanca olarak yazılmış. Mustafa Kemal bu mektupların hiç birinde duygusal olmamış, aşktan söz etmemiş. Mektuplarda daima politika söz konusu olurmuş. Madam Hilda da “aşk” kelimesini veya duygusal bağlılık ifade edecek herhangi sözcüğü hiç ağzına almamış. Fakat davranışları bu yakınlıkta büyük bir duygusal payın varlığını ortaya koyuyormuş.

“Biz, Madam Hilda'nın, Edip Erenlere söylendiği bu sözlerde en ufak bir abartma ve yakıştırmaya görmüyoruz. Çünkü Mustafa Kemal, Selanik'te arkadaşlarıyla yaptığı söyleşilerde geleceğe ait bu gibi tasarımlarda daima söz etmiştir. Madam Christianus daha sonra şunları ekliyor:

“-Biz ailece Viyana'ya yerleşmeyi istiyorduk.” Mustafa Kemal:

“-Bende, Allah nasip ederse sizinle gelir, Viyana'ya yerleşirim. Evlerimiz aynı sokakta olmalı. Ama evvela vatana karşı vazifemi bitirmem lazım. Bir vatandaşın

¹⁷⁸ Aydemir., Tek Adam Cilt III, s.459.

¹⁷⁹ Borak., a.g.e., s.69.

vatana karşı vazifesi gerçi ölünceye kadar bitmez. Fakat şu kötü durumdan kurtulmadıktan sonra... Annemi çoktan beri görmedim. Onu da ziyaret etmem lazım. Gözleri yollarda beni bekliyor.” dedi. Babasından hemen hiç bahsetmezdi. Herhalde annesini daha çok severdi.

“Çok zaman İsmail Bey adında şişman bir arkadaşıyla beraber gezerdi. Bir gün yine çalışma odasında iken iki asker geldi. Haber verdik, dışarı çıktı. Askerler kendisini hemen büyük bir ciddiyetle selamladılar. Türkçe olarak kısa bir konuşma geçti aralarında ve hemen uzaklaştılar. Kendisine “nedir?” diye sordum. Haber getirdiklerini bildirdi. Ne haber getirdiklerini ısrarla sorduğum halde söylemedi. Kendisine çok gücenmişim. “Bu vatan sırrıdır, anneme dahi söylemem” dedi.”¹⁸⁰

Belli ise; Madam Hilda'nın M. Kemal'e platonik bir aşk beslediğini, M. Kemal ile Hilda arasında tek taraflı bir sevginin var olduğunu belirtmiştir: “O günlerin Hilda Christianus'u, M. Kemal'e karşı hayranlıktan öte bir sevgileniş içindeydi. Ama bu duygularını belli etmeye ailesel konumu elverişli değildi. Evliydi. Çocuk yaşlarında bir kızı vardı. Üstelik, kendisi-kendi değerlendirmelerine göre- alt tarafı bir pansiyoncu hanımdı. Oysa bu yakışıklı Türk subayının çevresinde Sofya sosyetesinin en güzel kızları dolaşıyordu, onunla dost olabilmek için.

Aşk her zaman çift yönlü bir elektriklenme değildir. Kimi zaman tek yönlü bir sevgi çağrıtısı, koşulların elverişli iklimi yaratacağı güne kadar kilitlenir bilinçaltına. Platonik bir çizgide kalır o insanın içinde. Hatta çoğu kez güçlü dostluklara dönüşür bu duygu. Ya da gerçek anlatımıyla güçlü dostlukların gölgesinde gizlenip kalır. Mm. Hilda'nın duyguları da, hep sınırlı bir dostluk çerçevesi içinde kaldı. Hilda için, Mustafa Kemal'in dostluk duygularını kazanmak da büyük bir mutluluktu.”¹⁸¹

3.3.Diğer İlişkileri

3.3.1.Bulgurluzade Mehmet Bey'in Kızı

Oğlunun evlenme yaşının geldiğini düşünen Zübeyde Hanım M. Kemal'in evleneceği kızın asil, güzel ve varlıklı bir aileden gelmesini istiyordu. Öyle birilerini

¹⁸⁰ Borak., a.g.e., s.72.

¹⁸¹ Belli., a.g.e., s.40.

aramış ve kendisine önerilen Bulgurluzade Mehmet Bey'in kızı aklına yatar gibi olmuştur. Ve Ankara esnafı tüccarlarından Bulgurluzade Mehmet Bey'in kızını görmeye gitmiş ve beğenmiştir. Kızı Makbule'nin de düşüncesini aldıktan sonra konuyu oğluna açmıştır:

“-Oğlum bak artık yaşın geçiyor. Evlenmek istemez misin artık? Hem çoluk çocuğu da karışırırsın, ölmeden torun severim belki. Her annenin istediği budur şu fani dünyada. Beni bu mutluluktan mahrum koymazsın inşallah,” demişti. Annesini dinleyen Mustafa Kemal ise:

“-Sevgili anam, daha önümüzde yapılacak o kadar iş var ki. Bak Selanik nere, Ankara nere? Burada da gurbette sayılırız, vatanımız ama... Hala işgal altında. Hele önce bir vatani kurtaralım, memleket bir selamete çıksın, ondan sonra evlenme işini düşünüyoruz. Sen o güzel canını sıkma,” demişti.

Zübeyde ertesi gün bahçede vişne ağacının altında oturan makbule ile dertleşiyordu.

“-Kızım, bu sarı oğlanın aklında sakın başka bir kadın olmasın? Bulgurluzade Mehmet Bey'in kızını sen de gördün, tanıdın. Hoş, güzel ve asil bir kız. Fakat bizim oğlan anlamsız bir şekilde doğrudan reddetti. Sanki evlense vatan kurtulmayacak, demişti.”¹⁸²

3.3.2.Lütfiye Hanım

M. Kemal, henüz otuz beşinde paşa olmanın verdiği gururla cepheden cepheye koşuyor, savaş olağanca hızıyla devam ediyordu. Bu dönemlerde M. Kemal, Kavalalı İsmail Hakkı Bey'in evinde kalmaktaydı.¹⁸³

Kendisini çocukluğundan beri tanıyan, İsmail Hakkı Bey, Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal'in hayatının düzensizliğinden endişe ederek, eşiyle beraber onu evlendirmeye karar verir. Ve sonunda bu kızın Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın küçük kızı olabileceği konusunda görüş birliğine varırlar. Abbas Hilmi Paşa yirmili yaşlarında evlenmiş, üç kız üç erkek çocuğu olmuştur. En küçük kızı olan Lütfiye, M. Kemal'e layık görülen bir kızıdır. Çanakkale Savaşları'ndan sonra M. Kemal'le

¹⁸² Halil İbrahim Özcan., *Çankaya'nın Duvaksız Gelini Fikriye*, Nokta Kitap, İstanbul 2007, s.112-113.

¹⁸³ Movit., a.g.e. , s.103.

evlenmesi için düşünölen Lütfiye Hanım on altı yaşındadır. Ve İsmail Hakkı Bey ve eşi bu düşöncelerini M. Kemal'e açıklar ve M. Kemal şu cevabı verir:

“Ben evlenmeyi düşünmüyorum. Zira ciddi bir savaşın tam ortasındaız. Birtakım cephelerde düşmanı mağlup etmiş olabiliriz ancak diğer cephelerde savaş tüm şiddetiyle devam ediyor. Ben bu savaşın ortasında cepheden cepheye koşarken ölebilirim, bu belli olmaz. Bu nedenle benimle evlenecek kız mesut olamaz.” Fakat İsmail Hakkı Bey birçok hayat hikayesi anlatır ve üsteler. Bunun üzerine M. Kemal, İsmail Hakkı Bey'i sevip saydığından fala ses çıkarmaz ve onu kırmaktan çekindiği için; *“Peki, ne yaparsanız yapın”* der.¹⁸⁴

Ancak Hıdiv, İsmail Hakkı Bey'i büyük bir nezaketle dinledikten sonra: *“Böyle bir evlilik anane ve adetlerimize ters gelir. Biz hanedandan olmayana ne kız veririz ne de onlardan kız alırız.”*¹⁸⁵

3.3.3.Sabiha Sultan

Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği Mondros Mütarekesiyle Türkiye ve özellikle İstanbul'un kara günler yaşadığı dönemde M. Kemal her türlü kontrol ve disiplinden uzak, hür bir şekilde Perapalas'ta kalıyordu. Ancak İngiliz generalleriyle aralarında anlaşmazlık çıkınca, buradan ayrılmak üzereyken, eski dostlarından Salih Paşa, M. Kemal'i kendi evine davet eder. M. Kemal, Salih Fansa'nın Beyoğlu'ndaki evine taşınır.

Bu günlerden birinde Atatürk'ün ziyaretine gelen sultan Mehmet Vahdettin'in kız kardeşinin kızı olan, prenses Müncibe gelir. M. Kemal evinde değildir ve Müncibe ev sahibesine sultan Vahdettin tarafından gönderildiğini ve sultanın kızı Sabiha Sultan'ı M. Kemal'e vermek istediklerini ve bunu M. Kemal'e iletilmesini söyler. Ev sahibesi olan biteni anlattıktan sonra M. Kemal; *“öyleyse Sabiha Sultan buraya gelsin.”* demiştir.

Birkaç gün sonra gelen Müncibe'ye, M. Kemal aynı cevabı verir ancak prenses Müncibe buna alaylı bir şekilde : *“Bir padişah kızı ayağınıza gelemez”* diye karşılık vermiştir.¹⁸⁶

Zübeyde Hanım ise bu duruma karşı Salih Paşa'ya şöyle demiştir:

¹⁸⁴ Movit., a.g.e. , s.103 - 104.

¹⁸⁵ Movit., a.g.e. , s.105.

¹⁸⁶ Movit., a.g.e., s.117-119.

“Aman rica ederim, siz Mustafa’yı ikna ediniz, padişah kızı alıp, saraya damat olsun” demiştir. Salih Paşa bu durumu M. Kemal’e anlatınca, o; “Annem kendi rahatını düşünerek sarayda yaşamak istiyor. Ancak bu milleti kim kurtaracak, bu millet nasıl rahata kavuşacak, onu hiç düşünemiyor.” yanıtını vermiştir.¹⁸⁷

“Almanya’dan döndükten sonra, daha Mustafa Kemal Karlsbad’a tedaviye gitmeden, bir gün Vahideddin’in Müsâhib’i İbrahim Bey, onun evine gelir. Kendisi evde yoktur. Müsâhib, Yaveri Cevad Abbas’a işi açar. Veliahd’ın, kızı Sabiha Sultan’ı Mustafa Kemal Paşa ile evlendirmek istediğini söyler. Daha sonra Sadriâzam Talat Paşa, Fethi ve Rauf Beyler gibi kimseler de, Mustafa Kemal Paşa’nın bunu kabul etmesini uygun görür, teşvik ederler. Sultan Reşad’ın ölmek üzere olması yüzünden, düşünce ve tasarılarına pek güvenmedikleri Vahideddin’e içlerinden birinin yakın olmasını istemektedirler. Mustafa Kemal Paşa bir süre için ne evet, ne de kesin olarak hayır der. Bir gece, bir eğlence âleminde birlikte dönüşlerinde Mustafa Kemal Paşa, Dr. Râsim Ferid’in koluna girip onu yürüyerek Maçka Kışlası karşısındaki parka kadar götürür ve bir sıraya otururlar. Mustafa Kemal sırdaşına bu Sultan’la evlenme işini açıp Doktor’un düşüncesini öğrenmek ister. O, açıktan açığa bu işin kökten aleyhinde bulunarak şunları söyler:

1) Sen iki ay içinde herhangi bir kadından bıcarsın.

2) Bir sultanla evlilik hayatı sana ağır gelecek merasime tâbidir; yanına gidebilmek için bile izin istemelisin veya onun davetini beklemelisin.

3) Eğer bir sultanla evlenirsen ta’n ettiğin (yerdığın, ayıpladığın) Enver Paşa’ya benzersin.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa: “Doktor, tek gerçek dostum sen imişsin; herkes bu işi yapmam için ayak diriyor” der ve evlenmesi için onu sıkıştıranlara artık bu işi ağza almamalarını söyler.

Yıllar geçip Hilâfet ortadan kalkıp Hanedan sınır dışı edildiği gece Mustafa Kemal Paşa, Dr. Râsim Ferid’i sofrasına çağırır ve herkes önünde bu neticede onun rolünü ve payını belirtir.”¹⁸⁸

Aydemir; “Mustafa Kemal’in bir hanım sultanla evlenmesi, bahsinde hiç durulmasa da olur. Gerçi bazı saray kadınları arasında bu genç, güzel ve kumral

¹⁸⁷ Movit., a.g.e., s.120-121.

¹⁸⁸Fethi Tevetoğlu., “Atatürk’ün Güvendiği Bir Kişi: Dr. Rasim Ferit Talay”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı:21, cilt: VII, Temmuz 1991.

kumandanın adı geçer dururmuş. Hatta Enver Paşanın karısı Naciye Sultandan nakledildiğine göre, bu saray kadınları ona kendi aralarında hoş bir isim bile takmışlardır: Sarıgül!.. Sarı Paşa yakıştırmaları da onun üzerinedir. Mustafa Kemal için düşünülen Sultan Hanım, Vahideddin'in kızı Sabiha Sultandı. Bayan Fansa'nın ifadesine göre bu evlenmeyi isteyen padişah'tır. Ama hem memleket, hem işgal altındaki İstanbul kan ağlarken Mustafa Kemal esir bir padişahın kızıyla evlenebilir miydi? Elbette ki hayır. Kaldı ki bu sultan hanım bir şehzadeyi, son Halife Abdülmecit Efendinin oğlu Faruk Efendiyi seviyordu. Nitekim sonra onunla evlendi de.

Mustafa Kemal, karakteri itibariyle bir ev ve aile adamı değildir. Ev ve aile kayıtlarına giremez. Hatta annesinin bile kanadı altında yaşayamayacağını, kendi özgür hayatım ev ve aile kayıtlarıyla bağlayamayacağını daima söylemiştir. Nitekim sultan hanımla evlenme faslı da uzun sürmez. Bir gün Bayan Fansa'ya ve o sırada saraydan gelen aracıya (Vahideddin'in yeğenlerinden Münibe Sultan) hoş bir teklifle bulunur:

-Sultan hanım lütfen buraya teşrif etsinler! Görelim!

Bayan Fansa kızarır. Aracı saraylı hanım gülümser ve hemen salonu terk eder. Tabii sultan hanım da gelmez ve az sonra sevgilisiyle evlenir. Mustafa Kemal'in bir sultanla evlenme hikâyesi de böyle biter. Arada üzülen yalnız biri vardır: Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım. O üzgündür. O oğluna padişahın kızını almak isterdi. Masum ve anlaşılır bir istek. Bir annenin isteği..."

189

3.3.4.Fikriye Hanım

Fikriye'nin asıl adı Zeynep Fikriye'dir. Babası Hayrullah Bey, Konya Karamanoğulları soyundan gelen Lalotlar olarak bilinen aileden olup, annesi Vasfiye Hanım Kafkas kökenlidir. Çiftlikle uğraşan aile varlıklıdır.¹⁹⁰

Fikriye Hanım, Atatürk'ün amcası Albay Hüsametdin Bey'in kızı olup, aile evvelce Selanik'ten İstanbul'a gelip yerleşmişlerdi. Fikriye Hanım'ın Enver ve Jülide adında iki kardeşi daha vardı. Anne ve babalarının ölümünden sonra ağabeyleriyle

¹⁸⁹ Aydemir., Tek Adam I, a.g.e., s.325-326.

¹⁹⁰ Nesrin Aydemir., İki Aşk Arasında Atatürk, Nokta Kitap, İstanbul 2010, s.9.

dargınlık yaşıyan Fikriye ve Jülide yalnız kalmışlardı. Ve en küçükleri Jülide hastaydı. Büyük Ada'da geçirdikleri yangın sonrası iki kardeş Heybeli'ye taşınmışlar ve burada Jülide vefat etmiştir. Bunun üzerine Fikriye çok samimi arkadaşı olan Abbas Bey'in eski hanımı Memduha Hanım'ın Sultanahmet'teki evine gitmiştir.¹⁹¹

Fikriye, Milli Mücadele yıllarında, M. Kemal'in yanında yer almış, ona her türlü desteği vermiş ve bir süre sonra Çankaya Köşkü'nün hanımı olmuştur. Fikriye klasik bir Türk kadını olup, erkeğine kendi adamaya ve her türlü şartta onun yanında olma eğilimindedir.¹⁹²

Zübeyde Hanım'ın Ankara'ya yerleşmesiyle Zübeyde Hanım ile Fikriye sık sık bir araya gelmeye başlamıştır. Hastalık dönemlerinde Zübeyde Hanım ilacını bu kızın elinden almış, onun getirdiği havlularla kurulanmıştır ancak yine de oğlunun Fikriye ile evlenmesinden korkuyordu.¹⁹³

Makbule Hanım, Fikriye Hanım'dan pek hoşlanmamaktaydı. Ve bunu bilen eşi Mustafa Mecdi, M. Kemal'in kız kardeşi ve annesini Ankara'ya getirtme isteğine karşı tedirgin olmuştur. Ve bunun nedenini M. Kemal'e söylediğinden M. Kemal yalnızca annesinin gelmesine razı olmuştur. Ancak daha sonra Makbule Hanım, ağabeyini çok özlediğini söyleyerek, kocasını Ankara'ya gitmek konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Eşi Mustafa Mecdi Bey de eğer Fikriye ile tartışacak olurlarsa kendisini boşayacağını ifade etmiştir. Ve Ankara'ya gelen Makbule Hanım, Gazi'nin cephede olduğu bir gün sofrada otururken Fikriye Hanım'ın kendisine "*Abla, kadehin boşalmış, içmeyecek misin?*" sorusuna, Fikriye'nin üstüne yürüyerek "*Sen nasıl olur da benim içki içtiğimi kocama gammazlarsın*" diye bağırmıştır. Sofradaki herkesin neşesi kaçmış ve Mustafa Mecdi Bey de "*Ya şimdi susarsın ya da senin boş kağıdını yazarım*" diyerek Makbule Hanım'ı azarlamıştır.¹⁹⁴

Fikriye'nin M. Kemal'e aşkının ne zaman başladığına dair kesin bilgi olmamakla beraber üzerinden en çok durulan görüş, Fikriye'nin 17 yaşında olduğu, 1913 yılıdır. O tarihte Bolayır' da görevli olarak İstanbul'a gelen M. Kemal, cepheye dönmeden önce üvey yengesinin Akbıyık' taki eski konağını ziyaret etmiş ve bu sıralarda Fikriye'nin aşkının alevlendirdiği belirtilmiştir. Ve Fikriye ile M. Kemal'in yolları 1915' in son günlerinde tekrar kesişmiş, Çanakkale Maydos' tan İstanbul'a gelen M. Kemal,

¹⁹¹ Ziya Oranlı., **Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Anıları**, Alkan Matbaası, Ankara1967, s.85.

¹⁹² Aydemir., a.g.e., s.12.

¹⁹³ Özcan., a.g.e., s.118.

¹⁹⁴ Özcan., a.g.e., s.119.

Selanik'ten göç eden annesi ve kız kardeşi Makbule Hanım'ı misafir edildikleri Fikriye'nin ailesinin evinden alıp Akaretler' de tuttuğu eve taşımıştır. Ve M. Kemal'in Edirne'ye tayinine kadarki üç haftalık sürede Fikriye hem ailenin en büyük yardımcısı, hem de en sık ziyaret edeni olmuş, Fikriye'nin M. Kemal'e ailesini bilen Makbule ve Zübeyde Hanım bu ziyaretlerden rahatsız olsalar da ses çıkarmamışlardır. İlk zamanlar ki, ürkek çekintilerini üzerinden atan Fikriye ise, M. Kemal'e olan duygularını belirginleştirmekten hiç çekinmemektedir. M. Kemal de genç kıza kayıtsız değildir.¹⁹⁵

M. Kemal 1918'de, İstanbul'a geldikçe Pera Palas'ta kalmaktaydı. Ancak Allenby'nin İstanbul'u ziyareti sonrası padişah yaverliği sıfatı sona ermiş ve makam otomobili geri alınmıştır. Yaverlik ödeneğinin kesilmesiyle Pera Palas'ta oturma imkanı kalmamıştı ve Şişli'ye taşınmıştı.¹⁹⁶

Fikriye, Şişli'deki eve gelmeye başlamıştır. Fikriye güzel bir kadın olup, esmerdi, oval yüzlüdü, uzun kirpikleri kara gözlerini gölgelemekteydi, zekiydi. Fikriye'nin gösterdiği şey; ilgi, aşk ve hayranlığın karışımıydı.¹⁹⁷

Fikriye, M. Kemal Samsun'a doğru yola çıktıktan birkaç ay sonra Mısırlı zengin bir iş adamıyla evlenmiş ve İstanbul'dan ayrılmıştır. Sadece 6 ay süren bu evlilik 1920 başlarında, Fikriye'nin İstanbul'a dönüşüyle sona ermiştir. Fikriye, bir süre ne yapacağını bilememiş, annesi vefat etmiş ve o, kendisini başkalarından sıyrılmak istemekteydi. 1920 Ekim'inde Adapazarı'nda savaşmakta olan Fikriye'nin ağabeyi, dayısının oğlu Fuat Bulca yardımıyla Ankara'ya M. Kemal'in yanına geçmiştir ve hepsi birlikte M. Kemal'in ne kadar yoğun olduğunu ve kendisine bir yardımcı gerektiğinden bahsetmişlerdir. Fuat Bulca, Fikriye'nin bu iş için uygun olabileceğinden söz etmiş ve Fikriye Ankara'ya doğru yola çıkmıştır.¹⁹⁸

Atatürk, Anadolu'ya geçtikten sonra, yakın akrabaları Fikriye Hanım'ı Atatürk'e yardımcı olarak göndermeyi düşünmüşler ve yalnız kalan Fikriye Hanım da Atatürk'e mektup yazarak durumu bildirmiş ve muvafakati üzerine Ankara'ya hareket etme kararı vermiştir. Böylece Fikriye Hanım, İnebolu üzerinden Kastamonu'ya gelmiş ve beklenen misafirin geldiği hakkında vali tel çekmiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Aydemir., a.g.e., s.12- 13.

¹⁹⁶ Ergin., a.g.e., s.29.

¹⁹⁷ Ergin., a.g.e., s.29.

¹⁹⁸ Aydemir., a.g.e., s.14.

¹⁹⁹ Oranlı., a.g.e., s.85.

Daha sonra kalem mahsus müdürü Hayati Bey'e Kastamonu'ya gelen misafirin Ankara'ya çıkarılması için tel çekilmesi söylenmiş ve vali kısa bir süre sonra misafirin emniyetle yola çıkarıldığını telle bildirmiştir.²⁰⁰

M. Kemal'in çocukluktan tanıdığı süvari yarbaylarından ve saygıda kusur etmediği Evranoszadeler' den Muhsin Bey'in damadı olan Mithat Bey, Ankara ziyaretlerinden birinde M. Kemal'i bakımsız görmüş ve bu duruma bir kadının el atması gereğini kendisine söylemiştir. Mithat Bey'in düşündüğü bu kişi; Fikriye Hanım'dı ve daha sonra siyaset ve askerliğin ağır koşullarında yorulan M. Kemal'e yardımcı olması için Ankara'ya gelmesine karar verilmiştir.²⁰¹

Mithat Bey, birkaç gün sonra İstanbul'a ulaşmış ve Fikriye' ye:

"-Fikriye kızım, biliyorsun Mustafa Kemal ve ben çocukluktan beri birbirini iyi anlayan, iki arkadaşız. Bu gidişimde gördüm ki etrafı erkeklerle dolu, birazcık mutsuz ve bakımsız buldum onu. Hem sen onu tanırsın, kendine bakmayı sever ama memleketin durumunu biliyorsun. Henüz refaha ermedik. O yüzden diyorum ki sen Ankara'ya onun yanına gitsen, ona ev işlerinde yardımcı olsan, yemek yapsan, söküğünü diksen iyi olmaz mı, demişti.

Mithat Bey'i dikkatle dinleyen Fikriye heyecanına hakim olmaya çalışarak, iki elinin parmaklarını birbirine geçirdi. Gözlerini Mithat Bey'den alarak:

"-Siz nasıl uygun bulursanız Mithat Ağabey, demiş ve yolculuğun ne zaman olacağını sormuştu. Mithat Bey de ona:

"-Sen hazırlıklarını yap. Yanına fazla eşya alman gerekmez. Birkaç gün içerisinde ben seni alıp kendi ellerimle götüreceğim. Sen rahat ol, dedi." ²⁰²

Yolculuk İstanbul'dan Ankara'ya doğru zor bir biçimde gerçekleşecekti. Kasım ayında her taraf sisle kaplıydı. Fikriye Hanım, Kırım vapuruyla İnebolu'ya hareket etmişti ve deniz dalgalı ve gemi yavaş ilerliyordu. Ve 11 Kasım 1920'de Karadeniz Ereğlisi'ne ulaşan Fikriye, kaymakam tarafından karşılanmıştır. Bu karşılaşmadan oldukça etkilenen Karadeniz Ereğlisi Kaymakamı Naci Bey, 767 şifre ile B. M.M Başkanı M. Kemal'e şu telgrafi çekmiştir:

"Fikriye Hanımefendi bugün İstanbul'dan gelmiştir. Biraderi Enver Bey, Bursa tarikiyle Ankara'ya gittiğinden ve hemşiresi Jülide Hanım dahi vefat ettiğinden yalnız kalmış ve bu hal ile artık İstanbul'da devam-ı ikameti gayri mümkün olduğundan oraya

²⁰⁰ Oranlı., a.g.e., s.86.

²⁰¹ Özcan., a.g.e., s.97.

²⁰² Özcan., a.g.e., s.101-102.

ne suretle ve hangi tarikle hareketi tasvip buyurulursa emr-ü irade-i devletlerine muntazır olduğu arz olunur.

11.11.36

Karadeniz Ereğlisi Kaymakamı Naci”

M. Kemal bunun üzerine konuğun sağ salim Ankara’ya ulaşması için kaymakama bir şifre gönderir ve kısa süre sonra Ankara’dan şu yanıt gelir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset Kalemî Mahsus

Adet: 767 - Ankara 13.11 1336

Karadeniz Ereğlisi Kaymakamlığı’na

Fikriye Hanım’ın yanına şayanı emniyet ve itimat polislerinden birinin tedfiki ile Kastamonu’ya kadar gönderilmesi ve bu hususta ihtiyar edilecek mesarîfin buraya iş’arı ile derhal tesviye edileceği ve şayet İzmit Fabrika Müdür-i Sabıkı olup birkaç gün evvel oraya geldiği haber alınan Mithat Bey elyevm orada olup buraya gelecekler ise kendisiyle birlikte gönderilmenin muvafık olacağını bildiriyor.

Dahiliye Vekaleti Vekili Adnan

Seryaver: Salih”

Daha sonra Gazi’nin talimatıyla Salih Bey, ikinci bir telgraf göndererek, yolculuğun emniyetli bir biçimde geçmesi amacıyla Fikriye Hanım’ın da durumdan haberdar edilmesini uygun görmüştür:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset Kalemî Mahsus

Adet: 767

Karadeniz Ereğlisi Kaymakamı Naci Bey vasıtasıyla Fikriye Hanım’a: Varışınızı şimdi haber alarak yanınıza güvenilir polis memurlarından birinin refakati ile Ankara’ya hareket etmeniz; arkadaşlarımdan olup birkaç gün önce buraya gelmek üzere Ereğli’ye geldiğini haber aldığım Mithat Bey’le birlikte gelmeniz, kaymakamlığa yazılmıştır. Parasal ihtiyacınız buradan karşılanmak üzere Kaymakamlık’tan temin edilecektir. Hareketinizin bildirilmesi Paşa hazretlerinin arzuları gereğidir. Sizin de buna göre hareket etmeniz uygundur.

Büyük Millet Meclisi

Yaver: Salih”²⁰³

²⁰³ Özcan., a.g.e., s.102-104.

Özcan, M. Kemal'in Salih Bey'e Fikriye' nin hakkında yanlış dedikoduların çıkmaması için bir çözüm bulmasını söylediğini ve Salih Bey'in de bu durumun şeriye nikahı kıyılarak ortadan kaldırılacağından söz ettiğini belirtmiştir. Ve iki gün sonra bu nikahın köşke çağrılan Karacabey müftüsü Mustafa Fehmi Efendi tarafından kıyıldığı anlatılmıştır. Ve bu nikahla ilgili hiçbir belgenin açığa çıkarılmamasının kararlaştırıldığından da söz edilmiştir.²⁰⁴

Nikah ile ilgili bir başka kanıt da yazar Fatih Bayhan tarafından tespit edilmiştir. *"Fikriye' nin Ankara'ya gelişinin üzerinden iki ay geçmiştir ve bir gün ağabeyi Ali Enver ile Fikriye bir araya gelir. Ali Enver Fikriye' ye M. Kemal ile aynı yerde yaşamının doğru olmadığını söyler. Bunun üzerine Fikriye : " Biz evlendik ağabey. Nikahımızı Karaca Bey Müftüsü Mustafa Fehmi Bey kıydı" ve bu nikahın niçin gizli tutulduğuma dair Fatih Bayhan " savaş hali vardı. Böyle bir evliliğin duyulması doğru olmazdı. Bir de Atatürk'ün annesi, Fikriye ile oğlunun bir araya gelmesine dahi tahammül edemiyor. Ancak böyle bir nikah gerçekleşiyor. Rahatlıkla Fikriye için Çankaya Köşkü'nün ilk "first lady"si diyebiliriz"* yorumunda bulunmuştur.²⁰⁵

Fikriye Hanım için M. Kemal'in istekleri tanrı buyruğu gibidir sanki ve Paşa'nın her istediğini severek, isteyerek yerine getirir. Çamaşırlarını yıkar, ütüler, Paşa'sının çok sevdiği kuru fasulyeyi hemen her gün pişirir ve iki katlı taş binanın temizliğini kendisine eğlence edinmiştir.²⁰⁶

Eve ve bir anlamda M. Kemal'e de düzen getiren Fikriye Hanım, M. Kemal'le beraber şehir içinde dolaşiyor, Hilal-i Ahmer denilen Kızılay'ın çalışmalarına katılıyor, eve gelen misafirlere M. Kemal'in ünlü sofrasını hazırlıyor, masada ona eşlik ediyor ve zamanı gelince bir Osmanlı kadını gibi müsaade isteyerek masadan ayrılıyor, gündüzleri ata biniyor, piyano çalıyor, silah talimi yapıyor ve M. Kemal'e olan aşkını belli ediyordu.²⁰⁷

M. Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın yoğun günlerinden birinde, kumandanlarla görüşmesi bittikten sonra, Salih Bey ile baş başa kalınca sırtını koltuğa dayadıktan sonra; *"Çocuk, şimdi sade bir kahve olsa..."* cümlesini tamamlayamadan kapı çalınmış ve içeriye elinde tepsi ve iki fincanla Fikriye Hanım girmiştir. Önce paşasına sonra

²⁰⁴ Özcan., a.g.e., s.115.

²⁰⁵ Aydemir., a.g.e., s.27.

²⁰⁶ S. Eriş Ülger., **Türk Rönesansı ve Anılarda Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1999, s.42.

²⁰⁷ Özbek., a.g.e., s.291.

Salih Bey'e kahveyi ikram etmiştir. Geldiği gibi sessizce kapıdan çıkarken Paşanın sevecen en sesi duyulmuştur: *"Fikriye Hanım seni bana Tanrı gönderdi."* ²⁰⁸

M. Kemal Ankara'ya geldiğinde Çankaya'nın havası değişmiştir. Sofra sohbetlerine renk gelmiş, Fikriye misafirlerle masada oturup, kadeh kaldırmıştır. Tatlı konuşmalarıyla M. Kemal'in de gerginliği gitmekteydi. Kumandanları ve milletvekillerini rahatlık içinde açıklamalar yapmaya teşvik etmiştir. Ayrıca masadan çekilmesi gereken zamanı da biliyordu. ²⁰⁹

S. Eriş Ülger, M. Kemal'in de Fikriye'ye karşı kayıtsız olmadığını, ancak M. Kemal'in bu işlere ayıracak vaktinin söz konusu olmadığını söylüyor. ²¹⁰

Kendisine Fikriye Hanım sorulan, Atatürk'ün manevi kızı Ülkü Adatepe şunları söylemiştir: *"-Ona aşıkta. Hatırlamıyorum ama annem ve Sabiha Hanım anlatırdı. Fikriye Hanım, Ata'nın çevresindekilerin de beğenisini alan güzel bir kadıymış. Herkes hayranmış."* ²¹¹

Şevket Süreyya Aydemir ise Fikriye Hanım'la ilgili şu yorumda bulunmuştur: "Öyle anlaşılıyor ki Fikriye, bir aralık Gazi'nin evinde, bir hanım olmayı ummuştur. Herhalde sempatik ve az çok şahsiyetliydi, iyi bir sofranımı olarak da dikkati çekiyordu. Gazi ailesine eski bir yakınlığı da vardı. Ama işte o kadar... Ev içinde birtakım huysuzluklar da olunca Gazi onu korur. Çünkü Gazi'nin hemşiresinin Fikriye ile yıldızı barışmamaktadır. Fikriye Avrupa'ya gönderilir. Fakat oraya alışamaz. Döner ve bu dönüş bir felâketle biter. Çankaya köşkünde kabul görmez. Bu onun için büyük bir hayal kırıklığı olur. Genç bir kız, eğer biraz da içli ve şahsiyetli bir kızsaa, buna katlanamaz. Nitekim katlanmadı da...

Bir eski Ankara paytonu içinde ve bir zaman o kadar benimsediği köşkten dönmek zorunda kalan, uzaklaşan Fikriye, herhalde son hesaplaşmasını yapar. Son tahammülü de tükenir ve Çankaya'dan Ankara'ya doğru inen paytonun içinden, bağlar arasında bir tabanca sesi duyulur. .. Zavallı Fikriye ölmüştür..."

212

²⁰⁸ Ülger, a.g.e. , s.42.

²⁰⁹ Ergin., a.g.e., s.30.

²¹⁰ Ülger, a.g.e. , s.41.

²¹¹ Aydemir., a.g.e., s.95-96.

²¹² Aydemir., Tek Adam Cilt III, s.462.

Mustafa Kemal Latife Hanımla tanışınca, Fikriye Hanım'ı İzmir'e çağırılmıştı. Bunun üzerine Fikriye Hanım İzmir'e gitmek istemişse de Ankara'dan hareketi engellenmişti. M. Kemal onu son kez 1922 Ekimi'nde Bursa'da görmüştür. Refet Bele ile İstanbul'a göndermiştir. Ardından da tedavi için Münih'te bir sanatoryuma yerleştirilmiştir. Gazi'nin evlendiğini burada öğrenmiş ve birçok mektup yazmıştır. Aldığı bir cevaptan umutlanarak, Ankara'ya dönmüştür ve M. Kemal'i geri kazanacağını düşünmüştür.²¹³

M. Kemal, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Kazım Özalp Paşalarla beraber, Hünkar Köşkü'nde misafir edilmek üzere Bursa'ya hareket etmek üzere hazırlanmışken Salih Bey'i yanına çağırarak: *"Yahu Salih, Latife gene mektup göndermiş bak, şuna mektuba göre bir telgraf çekeceksin. Bu arada Fikriye Bursa'ya gideceğimizden haberdar olmuş, o da bizimle gelmek istiyor. Onun heyetin dışındaki bir arabayla bize katılabileceğini söyledim. Bursa'dan İstanbul'a dönecek. Artık oradan da Paris'e gönderirsiniz. Aslında Paris hikayesini dün aklına ben soktum. Oradan Münih'e geçer."* Ve sonunda Gazi'nin ilk Bursa ziyareti gerçekleşmiş, kendisini akşam belediye başkanı konuk etmiş ve Fikriye burada Paşa'nın kendisini unutmamasını söylemiştir. Gazi'nin yanında iki gün kalan Fikriye Siirt Milletvekili Mahmut Soydan refakatinde Münih'e gitmek üzere yola çıkmış ve kendisini uğurlamaya yalnızca Halide Edip Hanım gelmiştir.²¹⁴

Bursa'da Belediye Başkanın evinde kalınmıştı. M. Kemal ile aynı katta ayrı odalarda kalan Herkes yattıktan sonra, usulca Mustafa Kemal Paşa'nın odasına süzölmüştür. Aralarında geçen konuşmaları Salih Bozok şöyle anlatmıştır:

"-Paşam beni göndermeyin! Paşam, beni bırakmayın! Bugün, ulu bir gün yaşadım!... Bu milletin sizi ne kadar sevdiğini gözlerimle gördüm! Biliyorum, bu hastalık beni götürecektir! Biliyorum, yaşamayacağım! Ama sizin yanınızda olursam,mutlu ölürüm... Gurbetlerde süründürmeyin beni!.. Ben zaten sız siz yaşamaktan çoktan vazgeçtim! Sizi bayrak gibi havaya kaldıran ellerden biri de ben olmak isterim. Beni göndermeyeceksiniz değil mi?... Bunu ağzınızdan duymak istiyorum..."

Mustafa Kemal Paşa diyor ki;

-Fikriye o kadar duygulu ve inandırıcı idi ki, ben de "Peki kal yanımda..." diyecektim. Fakat sonra böyle söylemenin hayatı için ne kadar yanlış olduğunu

²¹³ Ergin., a.g.e., s.34.

²¹⁴ Aydemir, a.g.e., s. 43.

hatırlayınca, el verdiğince, yumşak, elverdiğince inandırıcı olmaya çalışarak kendisine; yorgun olduğunu, bu yüzden sinirlerinin bozulduğunu, dinlenirse bu düşüncelerinin ne kadar yanlış olacağını elbet kavrayacağını anlattım ve sözümü şöyle bitirdim:

“İnsan birkaç gün için, bütün hayatı bağışlar mı?... Sözümü dinle,git yat! Yarın böyle düşünmeyeceğini biliyorum...” Başını öne eğmiş, gözlerinden sicim gibi yaşlar boşanarak dinledi beni, sonra: “Madem öyle istiyorsunuz, dedi; öyle yapmalıyım. Hadi Allahaismarladık Paşam!...”dedi ve çıkıp gitti...

Ben hemen Fikriye'yi gördüm. Hazırlıklarını tamamladım ve Mudanya'dan İstanbul'a selametledim. Kendisini uğurlamaya yalnız Halide Edip Hanım gelmişti. Kucaklaşmaları ve ayrılışları oldukça acıklı idi. Halide Hanım, hiçbir söylemiyor ama, bütün davranışları ve insana bakışlarıyla Mustafa Kemal Paşa'yı suçluyordu! Halide Hanım'la ayrılırken Fikriye: “Beni unutmayın n'olur?...” dediği zaman, gözlerim nemlendi ve havaya bakmaya başladım, biliyordum, Mustafa Kemal Paşa, onun için "ikinci hayat" demekti. Bunu yitirdiğini artık o da anlıyordu. Bari kendi hayatını kurtarabilse, acılarına dayanacak kadar güçlenebilse!...”²¹⁵

M. Kemal İzmir dönüşü Ankara'ya gittiğinde ertesi sabah, kahvesini içtikten sonra yanlarında Salih Bozok da bulunduğu bir sırada; “*Fikriye senin için çok endişeleniyorum, biliyorsun hastasın. Bak öksürüklerin de arttı son günlerde. Doktor Adnan Bey senin yurtdışında daha hızlı iyileşeceğini söylüyor. Onun için bende senin yurtdışındaki bir sanatoryumda kalarak iyileşmeni canı gönülden istiyorum. Bu senin sağlığın için olduğu kadar benimde sana olan bağlılığımdandır.*” demiştir. Gazi'nin daha sonra “*Tamam, anlaştık mı Fikriye*” diyerek onay beklediği Fikriye “*Ben çok iyiyim, hasta değilim Paşam ne olur beni anlayın, lütfen siz anlayın, size yalvarıyorum beni uzaklara göndermeyin*” demiş ve kalbinin kırıldığı yerde daha fazla cümle kurmadan izin isteyerek, M. Kemal'in yanından ayrılmıştır.²¹⁶

Halide Edip, Fikriye Hanım'ın sanatoryuma giderken vedalaşmalarını ve Fikriye Hanım'ın ruh halini şöyle anlatmıştır:

“-Veda edebilir miyim?” dediğim zaman, Mustafa Kemal Paşa, arkasındaki otomobilin kapısını açtı. Kendisi geri çekildi. Fikriye Hanım, kürklere sarılmış,

²¹⁵ İsmet Bozdağ., *Latife ve Fikriye İki Aşk Arasında Atatürk*, Truva Yayınları, İstanbul 2005, s.104-105.

²¹⁶ Aydemir., a.g.e., s.39.

oturuyordu. Ellerimi yakaladı. Kürkünün içinde çok zayıf görünüyordu. Değişmişti. Hasta olduğu anlaşılıyordu. Gülümsemek için güçlük çekiyordu. Bu yüz bir ıstırap maskesiydi.

Daha sonra, Ankara'da Hayati Bey'in anlattığına göre, sanatoryuma götürülmesine karar verildiği andan itibaren ağlamaya başlamıştı.

“-Ben Avrupa'da bir sanatoryuma gideceğim. Doktorlar, iyi olursun diyorlar?”

“- İnşallah, Fikriye Hanım. Keşke bu kadar uzatmasaydınız.”

“-Ben gitmek istemedim. Fakat Paşa ısrar etti. Bir iki gün İstanbul'da kalacağım.”

“-Ondan sonra sanatoryuma, değil mi?”

“-Bir kaç gün de Paris'te kalıp, daha önce kendime esvap yaptırmak istiyorum.”

Zavallı nasıl bir endişe ile yüzümü inceliyor. Paris modeli esvaplarla tekrar göze gireceğini umuyordu.

O kadar acıdım ki, gözyaşlarımı zor tutabildim. Boynuna sarıldım. “İyi olacaksınız” dediğim zaman, “İnşallah” diye o da boynuma sarıldı, yanaklarımdan öptü. Ben de veda ederek ayrıldım. İşte bu Fikriye Hanım'ı son görüşümdür.

Onunla Münich Sanatoryumu'nda bulunan bir kadın, bana Paşa'nın evlendiğini orada haber aldıktan sonra, pek çok ağlamış olduğunu söyledi. Durmadan gözyaşları içinde, adeta hummalı bir şekilde aşk hikâyesini tekrar eder durmuş. Münich'ten iyi olmadan ayrılmış. Onu merasimle kabul eden kadınlar, Paşa'nın evlenmiş olduğunu haber alınca ondan yüz çevirmişler. İstasyona yalnız bir tek kadın onu uğurlamaya gelmiş. 1923'te Ankara'dan gelen resmi bir tebliğde, Mustafa Kemal Paşa'nın uzaktan akrabası olan Fikriye Hanım adında bir kadının Paşa'nın evine girmeye çalışmış ve muvaffak olamayınca, kendini vurmuş olduğunu yazıyordu.”²¹⁷

Kinross, Fikriye Hanım'ın sanatoryuma gönderilmesinin ardındaki sebebi şöyle yorumlamıştır: “...Gidişinin sağlık nedenlerine dayandığı kolayca söylenebilirdi, ama Mustafa Kemal'in kafasında başka nedenler de dolaşıyordu. Bu bağlantıya son vermek için uygun bir durumdu. Fikriye, Gazi'ye yük olmaya başlamıştı. Oysa onun başkalarının hastalığıyla uğraşmaya tahammülü yoktu. Fikriye Hanım'ın kendisine

²¹⁷ Halide Edip Adıvar., *Türk'ün Ateşle İmtihanı III*, Yenigün Yayıncılık, İstanbul 1998, s.43.

yapışmasına sinirleniyordu. O, isteklerini bir zaman için karşılamış olan bir kadındı. Ancak Mustafa Kemal hiçbir kadına uzun süre bağlanamazdı. Fikriye ise hayatının artık sona ermiş olan bir dönemini temsil ediyordu. Ona, bundan sonraki yaşamı için hiçbir şey veremezdi.”²¹⁸

Fikriye, Türkiye’ye döndükten sonra sıkıntılı ruh hali içinde akrabalarından eski Kudüs Valisi Mecit Bey’in yanına yerleşerek, Gelibolu’da yaşamını sürdürmüş ancak bu süreçte içi içini yemiş, bir an önce Gazi’yi görüp, ona sarılmak, onunla dertleşmek isteğinde olmuştur. Ankara’ya gitmesi engellenince İzmit’e kadar gitmiş ancak başarılı olamayarak Gelibolu’daki akrabaların yanına geri dönmüş ve günlerini orada geçirmeye başlamıştır.²¹⁹

Fikriye, Gelibolu’ya alışmış olsa da Gazi’den ayrı geçen günlere dayanamamış ve Mecit Bey’e bir gün İstanbul’a gidip dönmek istediğini söylemiş: “Eşyalarım burada, bir haftalığına gidip, dönmek istiyorum” demiştir. Çantasını ve Gazi’nin imzalı fotoğraflarını, mektuplarını, yazıp göndermediği şiirlerden birkaçını ve değerli birkaç hatırayı valizin içine koymuş, valizin üstüne de; “Ben kısa zamanda dönmezsem bütün eşyalarımı Handan’a verilsin” notunu eklemiş ve yanına fazla eşya almadan, akrabalarından biri olan Emine Hanım’ın kimliğini çalarak önce İstanbul’a, ardından trenle Ankara’ya gitmiştir.²²⁰

M. Kemal’in yakın arkadaşlarından Süreyya Yiğit’e göre Fikriye’yi tanıyanlar onun bir gün muhakkak Ankara’ya geleceğini bilmekteydiler. “O deli kızın yapabilecekleri herkesin dilindeydi. Ama bu dedikoduların hiçbiri Köşkün duvarlarından içeri sızılmıyordu.”²²¹

Ali Metin, Fikriye Hanım’ın köşke geliş öyküsünü şöyle anlatmıştır:

“Bir gün rahatsızlığı sebebiyle İsviçre’ye gönderilen Fikriye Hanım, köşke gelmişti. Salona aldıktan sonra Atatürk ve Latife Hanım’a haber verdim. Latife Hanım derhal ayağa kalkarak; (paşam, size bu kadar hizmetleri olan hanımı bekletmeyelim) diyerek Atatürk’le beraber Fikriye Hanım’a hoş geldin dediler. Fikriye Hanım’ı o gece misafir ettiler. Ertesi günü akşamüzeri Fikriye Hanım da gitme hazırlığı görmeyen Latife Hanım bana: (Ali, bu hanım ne zaman gidecek) diye sinirli sinirli söylendiler. Ben ilk gece kararlaştırıldığı üzere Fikriye Hanım’a verilecek para ile Fikriye Hanım’ın

²¹⁸ Kinross., a.g.e., s.404- 405.

²¹⁹ Aydemir, a.g.e., s. 47.

²²⁰ Aydemir, a.g.e., s. 48.

²²¹ İpek Çalışlar., Latife Hanım , Doğan Kitapçılık, İstanbul 2006, s.279-280.

İstanbul'a yerleşmesini temin için Fikriye Hanım'ı ikna etmeye çalışıyordum. Fakat Fikriye Hanım sözlerimi zor dinliyor buğulu gözlerle uzaklara bakıyordu.” ²²²

Fikriye Hanım, Çankaya'da tanımadığı yaverlerle karşılaşmış ve yabancı muamelesi görmüştür. ²²³

Fikriye Hanım'ın yeğeni Abbas Hayri Özdiñer, intihar olayına ilişkin bildiklerini şöyle aktarmıştır:

“Bize anlatıldığına göre halamı faytonu içinde sırtından vurulmuş olarak buluyorlar. Babam Enver Bey, o gün halamın ölümünden haberdar edilmiyor. Ertesi sabah sivil polisler Çankaya'dan gelen şifahi bir emirle babamı Ankara'ya götürüyorlar. Babamın ısrarlarına rağmen halamın cesedi kendisine gösterilmiyor. Mezkur tabanca dahil merhumenin bütün şahsi eşyalarına el konuluyor. Babamın cesedi görmekte ısrar etmesine ve dava açma tehdidine karşı hakim aynen şöyle diyor:

“Bu tabir şekvalar hakkınızda hayırlı olmayacak neticeler doğurabilir. Başınız sağ olsun Enver Bey.”

Ve Hayri Özdiñer'in söylediğine göre; babası daha sonra hastane de kalanları araştırmış ve o gece onlardan *“Alçaklar katiller vurdular beni”* diyen bir kadının hastaneye getirildiği bilgisini almıştır. ²²⁴

Ali Enver Bey'in oğlu Abbas Hayri Özdiñer, halasının ölümüne ilişkin bir ayrıntıyı şöyle anlatmıştır: *“Babam, o sırada Kadıköy'deymiş. İki kişinin evi gözetlediğini görüyor. Kadıköy'e inerken gelip koluna giriyorlar: “Sizi Ankara'ya götüreceğiz. Gazi Paşa'nın emri” diyorlar. 1-2 Haziran 1924 olmalı. Ölümü 30 Mayıs'ta gazetede çıkmış. Babamı Ankara'ya getirip mahkemeye çıkartıyorlar. Halamın giydiği iç çamaşırları ile bir tabanca var. Ama babamın mahkemede gördüğü o tabanca değil. O küçük bir tabanca; iki kurşunluk. Babamın gördüğü ise “milimetrelık büyük bir tabanca. İç fanilasına baktığında kurşun deliğinin sol arka tarafta olduğu görüyor. Kan izi de yok. Hakime “Cesedini görmek isterim. Kabri nerede?” deyince hakimde “o hususlar sizce araştırmamalı. İlerde adınıza hayırlı neticeler doğurmayabilir, başınız sağ olsun” diyor ve mahkemeyi kapatıyor. Babam Memleket Hastanesi'ne gidiyor ama içeri alınmıyor. Eski ortağı üç ay sonra hastanede çalışan birinden hastaların isimlerini alıyor. Bu hastalardan Polatlı'da sürülerini otlatırken tren kazası geçiren Çoban Hüseyin'i buluyor. Ölecek gözüyle bakıyorlarmış, yaşamış. Babama; O akşam bir avrat*

²²²Oranlı., a.g.e., s.144.

²²³ Ergin., a.g.e., s.34.

²²⁴ Çalışlar, a.g.e. , s.283.

getirdiler. Sabaha kadar avaz avaz bağırdı; “Katiller, beni vurdular” demiştir.” Fatih Bayhan Fikriye’ nin öldürüldüğüne dair güçlü başka bir delil olarak da Atatürk’e ait bir not gösterir. “Gazi Mustafa Kemal Paşa aylar sonra Ali Enver Bey’e bir notla, “Suçlular cezasını çekti, için rahat olsun” mesajını göstermiştir.²²⁵

Çoban Hüseyin, dağın eteklerinde koyunlarını otlatırken köpeğinin havlamasıyla uyanmış ve sürünün aşağıda, tren yolunun üstünde olduğunu görmüştür. Koşarak koyunlarının yanına inmiş ve tam o sırada kara tren düdüğünü çalmıştır. Koyunlarını rayların üstünden kurtarmaya çalışırken, tren yetişmiş, kendisini ezilmekten kurtarmış, ancak yaralanmıştır. Daha sonra duran tren onu Ankara’da hastaneye götürmüştür. Ve hastanede yattığı gecelerden birinde hastane koridorlarının “Katiller! Beni vurdular! Beni vurdular!” diye inlediğini ve bunun gece boyu sürdüğünü belirtmişti. Ertesi sabah inleyen kişinin kim olduğunu hasta bakıcılara sormuş ve “ Fikriye” yanıtını almıştır.²²⁶

Yaralı bir şekilde hastaneye getirilen Ömer Vasfî Bey tarafından tedavi edilmeye başlayan Fikriye’ nin mermi sırtından girip akciğerinin sol kısmını delip kalbine yakın bir yerden çıkmıştır. Doktor Fikriye Hanım’ın Gazi için özel olduğunu bildiğinden daha özel davranmıştır. İlk şoku atlatan Fikriye, ciğerlerinde toplanan kan pıhtıları yüzünden nefes darlığı çekmiştir. Aradan geçen birkaç günden sonra ateşli bir zatürreeye tutulmuş ve hayatını kaybetmiştir.²²⁷

Corier della sera gazetesinde Fikriye Hanım şöyle tasvir edilmiştir: “Türk diktatörün Çankaya yakınlarında yaşadığı villada annesi bir genç kadına rastlamış ve Fikriye Hanım Mustafa’nın sadık refakatçisi olmuştur. Fikriye Hanım nazik, hayat dolu ve sevmek, sevilmekten başka bir şey talep etmeyen bir insandı. Kendisinin artık sevilmediğini anladığı anda hemen sessiz bir ortama çekiliverirdi.”²²⁸

3.3.5.Latife Hanım

Latife Hanım 1898 yılında İzmir’de doğmuştur. İzmir Lisesi’ni bitirmiş, Paris ve Londra’da hukuk okumuştur.²²⁹ Latife Hanım’ın annesi Adeviye Hanım, İzmir’in önde gelen varlıklı ailelerinden olan Sadullah Efendizadelerden Daniş Bey ile Havva Refika

²²⁵ Aydemir., a.g.e., s.65-66.

²²⁶ Özcan., a.g.e., s.175.

²²⁷ Özcan., a.g.e., s.176.

²²⁸ Çolakoğlu., a.g.e., s.218.

²²⁹ M. Kemal Atatürk’e Saygı Cilt I, s.6.

Hanım'ın kızıydı ve sonraları "Postacıoğulları" diye anılan bu aile "Mektupçuzadeler" diye de bilinmekteydi. Adeviye Hanım'ın ailesinin başka bir kolu da İzmir'e Girit'ten gelmişti ve bu nedenle "Giritzadeler" şeklinde de anılmaktaydılar.

Babası Muammer Bey ise üç kuşak ticaretle uğraşmış olan Uşak kökenli zengin bir ailenin tek oğluydu. Kuşaktan kuşağa anlatılanlara göre ise; Uşakzade ailesinin tarihi Ertuğrul Gazi'nin küçük kardeşi Er Tulga'nın boydan ayrılıp, Uşak'a yerleşmesiyle başlamaktaydı. Er Tulga demircilik ve silah yapıcılığıyla uğraştığından Osmanlı'nın kuruluş yıllarında "Demircizadeler" namıyla anılmışlardır.²³⁰

Latife Hanım, 23-24 yaşlarında, ela gözlü, kumral, ufak tefek, tombul bir kızdı, çabuk sevinip, çabuk üzüldü, ürkek, aynı zamanda da cesur. Binbaşı Salih Bey'in deyimiyle "yazı da kışı da yaman" salçalı bir hatundu." Birkaç dil biliyordu ve kolej mezunuydu. İzmir'in zengin bir ailesine bağlıydı ve Salih Bozok' a göre; Başkomutan için kusursuz bir kız sayılırdı.²³¹

London Illustrated New gazetesinin 19 Kasım 1938 tarihi sayısında Latife Hanım'la ilgili şu ifadeler yer almıştır: "Ocak 1923'te İzmir' li bir tüccarın kızı olan, Fransa'da ve İngiltere'de eğitim almış, İngilizce, Fransızca ve Almanca konuşan 20 yaşındaki Latife Hanım ile evlendi. Latife Hanım kadınlara eşit haklar sağlanmasının en büyük savunucularından biriydi ve kocasının işine büyük ilgi gösterirdi. Buna rağmen Cumhurbaşkanı 1925 Ağustosunda 8. Henry' nin yaptığı gibi kendi kararını imzalayarak Latife Hanım'dan boşandı. Resmi bir neden gösterilmemesine rağmen, "Times'in hazırladığı biyografide iddia edildiğine göre Latife Hanım'ın siyasi kararlarında etkili olmaya çalıştığını düşünmüştü. Bu evliliklerinden hiç çocukları olmadı." ²³²

19 Eylül günü beyaz Köşke gelen Churchill'in yeğeni gazeteci, gezgin ve heykeltıraş Clare Sheridan gelmiştir. Geliş amacı ise; M. Kemal'den büstünü yapmak için poz istemektir. Sheridan Latife Hanım'la da karşılaşmıştı ve Latife Hanım hakkındaki gözlemlerini şöyle aktarmıştır:

"Mustafa Kemal -onun gibi kontrollü birisi için fazlaca asabi bir tavırla- "evin hanımefendisine" yolladığımı söyledi. Benim evin hanımefendisiyle tanışmak gibi bir merakım yoktu, vakit kazanmak için eserlerimin fotoğraflarını gösterip, büstünü yapmama izin vermesini istedim ve bana bir lütufta bulunun diye rica ettim.

²³⁰ Çalışlar., a.g.e., s.26.

²³¹ Bozdağ., a.g.e., s.8.

²³²Çolakoğlu., a.g.e., s.93.

“Memnuniyetle ve severek” diye yanıtladı. Bunun üzerine yarın başlayabilir miyim diye sordum. Tereddüt etti. “Çok az zamanım var” dedi.

Ben yine de ısrar ettim. “Sezar, Büyük İskender, Napolyon, hepsi de vakit bulmuşlardı” dedim.

Tam o sırada “evin hanımı” geldi. Kısa boylu, yuvarlak yüzlü, kalın yapılı, kocaman gözlü bir kadındı, gençti ama orta yaşın olgunluğuna sahipti.

Yanımıza oturdu ve bana öyle cüretkâr ve tepeden baktı ki gerek gazetecilik gerek sanatçılık üzerine sohbeti yürütmenin olanağı kalmamıştı. Kemal ona Türkçe bir şeyler söyleyerek yapıtlarının fotoğraflarını göstermeye çalıştı, ama o iki kolunu göğsüne kavuşturmuş, “Ne zaman gidecek” dermiş gibi ilgisiz bir tavır sergiliyordu.

Onun Kemal’le evlenecek olan kadın olduğunu bilmiyordum. Ama bu saygısızlığını açıklamaya yetmiyordu. Ben son bir çabayla “Bana vakit ayıracağınız güne kadar İzmir’de bekleyebilirim” dedim.

“Madam” dedi, “şu anda kendi evimde değilim.” Sanki evin hanımefendisinin teşvikiyle razı olacak gibiydi. Ama o son derece sessizdi. Bunun üzerine “Size İstanbul’da poz veririm” dedi.

Ben ama çok uzun zaman olur deyince “Kim bilir, belki de o kadar uzun sürmez” diye itiraz etti. Latife Hanım (oydu) bu nüfuz edilemez Troçki’yi belki de teslim almıştı, ama elinde tutamayacaktı.”²³³

3.3.5.1. Mustafa Kemal’in Evlilik Hakkında Görüşleri

Fuat Bulca’nın evliliği, Mustafa Kemal Paşa’yı bir hayli etkilemiştir ve Salih Bozok’a yazdığı bir mektupta bu durumu şöyle anlatmıştır:

“Güzel Gözlü, Burma Bıyıklı Salih'im, Yeni evlenmiş kişinin gönlü aşk, mutluluk, yaşamak duygularıyla kaplıdır. Bu, zamanların en değerlisidir. İnsanlar yaşamlarında bu türlü sevinçli dakikaları ölünceye kadar hep aynı biçimde duygulanarak, pek önemli ve yaşamı için tarihi bir olay olarak hatırlayıp düşünürler. Sen bunu kendinden bilirsin.

Ben bunu denemedim ama, az çok yaşayanları göre-değerlendire bu sonuca vardım. Yaşamın gerekçesinden birkaçını görenler, sırrı çözülmemiş cevherini de - ister istemez- fark ederler. Bu gözlem pek tatlı olabildiği gibi, pek acı da olabilir...

²³³ Çalışlar., a.g.e., s.63-64.

Biz Fuad için, güzel ve mutlu görüntülerle evliliğin sürüp gitmesine duacı olalım.”

234

M. Kemal Paşa, evlenmeden önce niçin evlenmediğini soranlara: *“Evli olmak benim için millet ve memlekete lehine icabında büyük fedakârlıkları göze almayı kayıtlar, zincirler... Yerine göre insanın enerjisini kırar. Ben mücadele adamıyım. Hiçbir kayıt altına girmemek isterim.”* demiştir.²³⁵

Atatürk kendisi onuruna verilen bir davette his dünyasına dair şu bilgileri vermiştir:

“Latife Hanım’la evlenmesinden bir hafta önce, 22 Ocak 1923 akşamı Bursa’daydı.

Gazi Paşayı ağırlamak için sabırsızlanan Raufi Bey ve eşi Laika Hanım, büyük kurtarıcının onuruna bir akşam yemeği vermişlerdi Madam Brod’un otelinde.

Sofrada bulunan Kurmay Binbaşı Cevdet Kerim (İncedayı), Laika Hanım’la birlikte, Gazi Paşa’ya sorular yöneliyor ve Onun duygusal yönlerini tesbite çalışıyorlardı.

Bir aralık Laika Hanım, bir hayli duraksamadan sonra tüm cesaretini toplayarak:

-Paşam!.. dedi. Af buyurunuz, bir şey sormak istiyorum: Hiç sevdiniz mi?

Mustafa Kemal Paşa, elindeki kadehi dudaklarına götürdü, bir yudum içti; bir süre daldı ve sonra gözlerini Laika Hanıma çevirerek:

-Sevmek!.. dedi... Sevmek!.. Hanımefendi, sevmeye acaba vakit bulabildik mi?.. Bir ömür, çeşitli mücadeleler içinde geçti... Dağ, dere, tepe... Çadırda, karargâhta ömür süren bir askerın sevmeye vakti kalır mı?..

Etrafta çıt yoktu... Madam Brod'un otelinin geniş salonundaki sofrada tüm başlar ve gözler Gazi Mustafa Kemal Paşaya çevrilmişti.

O, kadehinden bir yudum daha aldıktan sonra ışıklı bakışlarını tekrar Laika Hanıma çevirdi ve bu kez biraz öncekinden daha etkili bir ses tonuyla:

-Biz de insanız hanımefendi!.. diye konuşmasına devam etti. Bizim de çarpan bir kalbimiz, bizim de bir his tarafımız var!.. Askeriz diye mi bu yönümüzden şüphe edersiniz?...”²³⁶

²³⁴ Bozdağ., a.g.e., s.9.

²³⁵ Aydemir., a.g.e., s. 155 -156.

²³⁶ Belli., a.g.e., s.18-19.

Bir gece sofrada M. Kemal'e masadakilerden birisi bu evlilik kararını ve Latife Hanım'ı sormuş o: *"Latife'yi çok güzel bir kadın olarak görmüyorum ancak her tabloda derinlikler vardır. Ben de ondan derinlik görüyorum. Hepsi bu..."* diye yanıtlamıştır.²³⁷

3.3.5.2.Latife Hanım'la Tanışma

Fatih Bayhan'ın Mehmet Sadık Öke'ye yönelttiği *"Yerleşik kültürde bu ilk karşılaşmaya dair farklı bilgiler var. İlk karşılaşmada Latife Hanım'ın elinde bir takım hediyelerle karargâha gittiği anda zorla içeri girdiği şeklinde söylentiler var"* şeklindeki bilgiye Mehmet Sadık Öke şöyle karşılık vermiştir: *Hayır, öyle bir şey yok. Fakat kendi evinin kapısından içeri girerken madalyonunu Karadenizli neferlere gösteriyor. Herhangi bir şekilde başka bir karargâha gidip, tek başına davet etmemiştir. Latife teyzemin çeşitli kaynaklarda geçen "Ben davet ettim" dediği sözü, aslında Mustafa Kemal'in istediği yazılı izin üzerine gönderdiği mektuptur."*²³⁸

Latife Hanım'ın kız kardeşi Vecihe İlmen, Atatürk'ün Uşakizadelerin Göztepe'deki evlerine gelişini şöyle anlatmıştır:

*"O sırada İzmir belediye reisi olan zat benim dedemin katibi Halim Efendi'ye telefon etmiş, sizin köşke gidebilir miyiz, diye. Tabii babama bile sormadan "baş üstüne" demişler. Atatürk de "hemen gidelim" demiş. Yani evdekilerin haberi olmadan Atatürk bizim eve geliyor. Yanında rahmetli Cevat Abbas yaveri Rusuhi Bey ve Salih Bey (Bozok) var. Evde de hiç kimse yok. Yalnız uşaklar bir de dadım. Latife Hanımefendinin de bir adağı var onu adamaya gitmiş. Bu sırada da Atatürk eve geliyor. Atatürk evi geziyor, odaları beğeniyor. Hatta hangi odada yatacağını nerede çalışacağını bile söylüyor ve "Ben burada kalayım" diyor. Ama evin sahiplerini tanımıyor. O sırada Latife Hanım dönüyor. Bir de bekliyor, kapıda Karadenizli neferler nöbet tutmuş yasak diyorlar kardeşime."*²³⁹

Bu olay Nezihe Araz tarafından şöyle aktarılmıştır:

"Genç yaverler, Mustafa Kemal'in odasından fırtına gibi çıkan mor çarşafı, yüzü peçesiz, yanakları pençe pençe kızarmış, kocaman kara gözlerinde şimşekler çakan genç hanımdan öylesine etkilendiler ki, ikisi birden yerinden fırlayıp "hazırola" durdular.

²³⁷ Aydemir., a.g.e., s.40.

²³⁸ Fatih Bayhan., Mehmet Sadık Öke., **Teyzem Latife**, Pegasus Yayınları, İstanbul Nisan 2011, s.124.

²³⁹ Çalışlar., a.g.e., s.22.

Genç hanım, Salih beyin önüne gelince, yavaşladı, dudaklarını ısırды, derin bir nefes aldı. Heyecanlıydı, mutluydu:

-Beyefendi, dedi. Bir kalem verirseniz lütfen, şu bloknota adresimi ve telefon numaramı bırakacağım. Size yakında bir gün lazım olacağını sanıyorum. Paşa hazretlerine de arz ettim. Uşakizadelerin evi, yani, babam Muammer beyin... Paşamıza iyi bir karargâh olacak vasıftadır. Her türlü konfora sahiptir. Evde yeterli personel vardır. Ne zaman emrederlerse kendilerini misafir etmekten şeref duyarız. Biz hazırlıklarımızı da, her ihtimale karşı şimdiden yaptık.

Gerilimli, heyecanlı bir hızla adresini ve telefon numarasını yazdı ve aynı hızla, sanki bir ok gibi odadan fırlayıp çıktı. Yaver Muzaffer:

-Üff! Fırtına gibi be! Derken şok geçiriyordu sanki.

Yaver Salih:

-Ne yasak tanıyor, ne protokol, diye mırıldandı aynı şaşkınlıkla.

-Evet ama, dedi Muzaffer, baksana ağabey, içerde tam bir saat kaldı.

-İnanılmaz bir cüret! Fevri hareketler, kurallara aldırılmazlık, bunlar cüret değil de nedir?

Yaver Muzaffer biraz toparlanmış, şimdi bıyık altından gülüyordu kıs kıs:

-Seni de, beni de, ne güzel atlattı ama ağabey, Biraz Paşamıza benzemiyor mu?

-Ne demek o? Nasıl yani?

-Az önce sen de söylüyordun ya... O da, karar verince, en yüksek rütbedekilere çat kapı gidip yapılan yanlışları ve haksızlıkları anlatmaz mıymış? O da protokola falan aldırılmazmış, o da, en az bu hanım kadar kendine inanmış. Belki de Paşamız kolumun altından geçip önüne dikiliveren enerji kaynağını görünce, kendi gençliği içeri girdi sanmıştı. Onun için işi gücü bırakıp bir saat dinledi onu, ne dersin?

-Dur bakalım. Ne diyeceğimi şaşırdım doğrusu.

-Peki, kimmiş bu Uşakizadeler, sen biliyor musun?

-İsmen bilirim. Halid Ziya bey de Uşakizadeler' dendir. Mai ve Siyah'ı, Aşk-ı Memnu'yu sen de okumuşsundur. Halid Ziya, Sultan Reşat'ın mâbeyn kâtipliğini yaptı bir ara; Muammer beyle kardeş çocukları olduklarını biliyorum. İzmir' in çok tanınmış, zengin ve muteber tüccarlarından, biridir.”²⁴⁰

²⁴⁰Nezihe Araz., Sen Latife Değil Latifsin!, Özgür Yayınları, İstanbul Ekim 2010, s.63-65.

Latife Hanım M. Kemal Paşa'yı ve yanında bulunan İsmet Paşa, Fevzi Paşa, Falih Rıfkı Atay, Asım Us, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu şu sözlerle karşılamıştı:

“İzmir’e teşrifinizle Türk milleti muradına erdi. Evime şeref vermenizle ben muradıma ermiş bulunuyorum!... Hoş geldiniz Paşalarım!... Bu gecenin minnettarlığını ömrümün sonuna kadar taşıyacağım!....”

M. Kemal, biraz şaşırmış, biraz hoşlanarak dinlemiştir bu sözleri.²⁴¹

Latife Hanım, köşkü gezmek için gelen Atatürk ve yaveri Salih Bozok'a;

“-Salih Beyefendi!... Babam, annem, kardeşlerim Avrupa’dalar... Büyük annemle bir başıma bu koca köşkte oturuyorum. Bende Avrupa’daydım aslında. Gazetelerden, savaşın hızlandığını, Türk Orduları’nın Sakarya’da Yunan ordularını durdurup perişan ettiğini öğrenince duramadım oralarda... Koştum, geldim. Memleketimin kurtuluşunu gözlemlemek için... Onu kurtaran yüce komutanların barut kokan ellerini öpmek, hayranlığımla yüzlerini seyr etmek için... Başkomutan Mustafa Kemal Paşa evimde konuk olacak! Bu fırsatı kaçırsam, mahşer gününe kadar yanarım! Babam, annem, kardeşlerim, böylesine bir beceriksizlik yaptığım için beni ömürleri boyunca bağışlamazlar... Ne olur, Salih Beyefendi beni murada ermek mutluluğundan ve Mustafa Kemal Paşa’yı konuk etmek şerefinden mahrum etmeyin!...”

Binbaşı Salih, gezdiği köşkler içinden en uygun olarak Uşakizadelerin köşkünü bulmuştur ancak Latife buna bir türlü inanmıyordu, ta ki M. Kemal ve arkadaşları köşkün demir parmaklı kapısından içeriye girinceye kadar.²⁴²

Corrier della sera gazetesinde; Latife Hanım, Latife Hanım’la Mustafa Kemal’in tanışmasına ilişkin şu bilgilere yer verilmiştir: *“Gazi, İzmir silah zoruyla kurtarıp şehre girdiğinde basit Fikriye’den çok daha farklı bir kadına rastlamıştır. Latife’nin villasına yerleşmeye gelen Gazi, kapıda İslam adetleri arasında yer alan kapanma ve örtünme meselesini aşmış bir kız tarafından karşılanmıştır. Latife Hanım, vatansever ve Batı zihniyetli bir kişi idi. Yabancı dilleri İstanbul ve Paris’teki Amerikan Koleji’nde öğrenmişti. Daha sonra hukuk fakültesine yazılmıştı. Modern Türk kadını, modern Türk liderinin hoşuna gitmiş ve onu özel sekreter olarak işe almıştır. Gazi ve Latife Hanım birbirlerinden hoşlanıyorlardı. Ancak Latife Hanım, hoşlanmadan ileri gitmede ısrarlı olmuştur. Henüz bekar olan gazi onunla evlenebilirdi de. Daha sonra Mustafa Kemal bir açıklama yaparak, başlatmış olduğu işi neticelendirinceye kadar kendisini bir yere*

²⁴¹ İsmet Bozdağ., **Gazi ve Latife**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1999, s.7.

²⁴² Bozdağ., a.g.e., s.7-8.

bağlamayacağını ifade etmişti. Oradan Bursa'ya geçmiş ve daha sonra da Ankara'ya dönmüştür. Daha iki ay geçmeden Gazi aniden tekrar İzmir'e girmiş ve Latife'ye şunu söylemişti: "Seninle evleneceğim ve bir sonraki akşam gizlice evlenmişlerdir. Daha sonra ata binerken Atatürk'ün yanında bulunan bir kadın fotoğrafının Ankara'da bir dergide çıkmasından sonra, bunun diktatörün hanımı olduğu öğrenilmişti. Bu onun akıllı yardımcısıydı. Kısa bir zaman sonra yaşlı Zübeyde Hanım ve Fikriye ölmüşlerdir. Türkiye'nin kadın yazarlarından Halide Edip, Fikriye'nin intihar ettiğini yazmıştır." ²⁴³

Mehmet Sadık Öke; Latife Hanım ile M. Kemal arasında başlayan aşkı ve gelişmeleri şöyle anlatmıştır:

"... İlk önce Latife Hanım ilgisini söylüyor. Paşa'nın yaveri Salih Bey'e ertesi sabah ifade ettiği gibi, "Devir değişti. Salih artık kadınlar aşklarını önce söylüyor. Ancak Armstrong'un ve Lord Kinross'un da kitaplarında belirttiği gibi, Latife Hanım onunla evlenebilirdi ama metresi olamazdı. Anneannemin 1984 yılında Yalçın Pekşen'e verdiği röportajda, "Bizim aile öyle bir aileydi ki evlilik bağı dışında hiçbir şekilde birlikte olamazlardı." Şeklinde anlattığı üzere başka türlü bir birliktelik imkansızdı.

Mustafa Kemal Paşa birliktelik teklifini bir adım ileri götürmeye karar vererek, gece vakti İzmir sokaklarına çıkıp bir müftü bularak imam nikâhı ile evlenmeyi teklif etmiş. Ancak Latife teyzem babasının olmadığı ortamda gerek kendisinin, gerekse Paşa'nın onuru açısından bunu kabul etmemiş. İzmirli, Türkiye ve dünyanın gözü önünde bunun yakışık almayacak bir hareket olduğunu belirtiyor. Kendisinin İslam dinine göre reşit olup istediği kişi ile evlenmek kararına haiz olması rağmen, babasının ve ailesinin onayı olmadan bunu yapamayacağını ve gizli tutulacak bir imam nikâhını kabul edemeyeceğini açıkça söylemiş.

Paşa ikinci defa ısrar ederek, aşkını, beğenisini ve düşüncesinin ne kadar derin ve gerçek olduğunu göstermek için Latife Hanım "öpmek üzere eğilmiş. Bunun üzerine Latife Hanım, terastaki büyük mermer masanın üzerinde duran esir komutan Trikopis'in beylik tabancasını kaparak havaya üç el ateş etmiş ve Paşa'ya, eğer buna devam ederse dördüncü kurşunla kendisini vuracağını, zira Paşa'nın bu memlekete elzem olduğunu ancak kendisinin önemsiz olduğunu söylemiş.

Bu sırada koşup gelen korumalar ve yaverlere Paşa, ata binen fayton kullanan Latife Hanım'ın iyi bir silah atıcısı olduğunu söylemesi üzerine iddiaya girdiklerini söylemiş. Deneme yaptıklarını ve İzmir'de böyle iyi silah kullanan hanımlar varken,

²⁴³ Çolakoğlu., a.g.e., s.218.

Yunanlıların zaten savaşı kaybedeceklerinden emin olduğunu söyleyerek hem espri yapmış, hem Latife Hanım'ı onurlandırmış ve gelenleri geri göndermiş.

Paşa hayranlık ve şaşkınlık karışımı bir şekilde, “Bunu gerçekten yapar mısınız?” diye sorunca, “ Siz savaşlar kazanmış bir komutansınız, saldırmada ricatı da ne zaman yapacağınızı bilirsiniz. Siz durabilirsiniz ama ben sadece gen bir kızım, siz durmazsanız ben de duramayabilirim.” Demiş ve eklemiş “ o zaman siz de bende içinden çıkılmaz bir duruma düşeriz. Ama ben Latife Uşşakiyim, öyle ya da böyle canıma kıymak pahasına da olsa sizi durdururum ama size kıyamam” demiş.

Latife Hanım'ın bilgine, terbiyesine zaten hayran olan Paşa bu cevap üzerine kendisine meftun olarak “ Sanan inanıyorum Latif “ dedikten sonra (ilk olarak burada Latif demiş) ciddileşerek “ o zaman “Küçük Hanım “ İzmir'in Kurtuluşu'nun simgesi olan bu tabancayı cesaretinin bir nişanesi olarak size hediye ediyorum. Zatı âlinize bir kasıt olduğunda kullanırsınız. Ancak bir daha benden size bir kasıt gelirse irca ederim kendinizi değil beni vurunuz. Zira sizin güzelliğiniz ve memlekete ileride çok faydalı olacağına inandığım zekanızın ve bilginizin bu dünyadan ayrılmasına gönlüm razı olmaz. Ben ahrete gidebilirim ama gittiğim her yere senin sevgini ve kara gözlerini, kara kalbinle beraber (evlilik teklifini reddetmesini kastederek) götürürüm” demiş. Latife teyzem bu romantik laflar üzerine yumuşamış ve kendisinin de onu sevdiğini ama bu şekilde olmasının imkânsız olduğunu söylemiş.”²⁴⁴

Halide Edip, Latife Hanım'ın İzmir'in kurtuluşu şerefine verdiği bir davette, M. Kemal ile Latife Hanım'ın arasında başlayan, bizzat tanık olduğu aşkı şöyle anlatmıştır:

“Aydın on sekizinde Latife Hanım, İsmet Paşa'yı, gazetecileri ve beni İzmir zaferini kutlamak için evine davet etti. Beni oraya Mustafa Kemal Paşa otomobilinde götürürken, hep Latife Hanım'dan bahsediyordu. Sesinde, nihayet Mustafa Kemal Paşa'nın bir yuva kurmak için hazırlandığını ifade eden bir şey vardı. Bağlılığı çok samimi görünüyordu.

Nihayet, koyun mavi sularına bakan hoş bir bahçenin önüne geldik. Evin verandasına götüren merdivenler sarmaşık ve mor salkımlarla süslüydü. Merdivenin başında siyahlar giyinmiş, ufak tefek bir hanım bizi bekliyordu. O zaman Latife Hanım'ın yirmi dört yaşında olduğunu biliyorduk. Fakat, tavrı daha çok olgundu. Halinde ve selam verişinde, eski dünyanın vakarı vardı. Sosyete

²⁴⁴ Bayhan., Öke., a.g.e., s.130-132.

kızlarının gösterişi hiç yoktu. Başına sarmış olduğu siyah örtünün ortasında yüzü çok hoştu. İnce dudaklarında büyük bir irade hissedilmekteydi. Çok güzel ve zeki gözleri vardı. Bu kahverengi gözlerin etrafına saçtığı ışık çok cazipti. Mustafa Kemal Paşa, bir müddet ortadan kaybolduktan sonra, beyaz bir kostümle geldi. Mavi gözleri pırıl pırıl yanıyor ve önümüzde hazırlanmış olan içki sofrasına bakıyordu. Latife Hanım da, yanımda oturuyor, hayran hayran Mustafa Kemal Paşa'ya bakıyordu. O akşamı şenlendiren hadise, bu iki kişi arasındaki aşk başlangıcıydı. Paşa dedi ki: “İzmir zaferini tesit ediyoruz. Siz de bizimle içersiniz.”

“-Ben ömrümde ağzıma rakı koymadım. Şampanya ile ben de tesit edebilirim.” Mustafa Kemal Paşa rakı kadehini dudaklarına götürürken, eliyle beni göstererek dedi ki: “Hanımefendinin huzurunda ilk defa olarak içiyorum.” Ben de şampanyayı dudaklarıma götürerek onlara saadet temenni ettim. Latife Hanım da yalnız şampanya içti.”²⁴⁵

The Saturday Evening Post dergisi yazarlarından Isaac Marcossou 1923 Temmuz’unda Ankara’ya gelmiş ve Atatürk’ün eşi Latife Hanım ile ilgili izlenimlerini ve Latife Hanım’ın M.Kemal ile tanışmaları hakkında verdiği bilgileri aynı derginin 20 Ekim 1923 sayısında şöyle ifade etmiştir:

Mülakatın ortasında hizmetkâr içeri girdi ve Kemal’in kulağına bir şey fısıldadı. Kemal derhal döndü ve gururla “Bayan Kemal geliyor” dedi. Birkaç saniye sonra, şimdiye kadar rastladığım en çekici Türk Kadını odaya girdi. Orta boylu, tam doğulu yüzlü ve parlak siyah gözlüydü. Her hareketi zerafetin *ta kendisiydi*.

Kemal, beni eşine Türkçe olarak takdim etti. Kendisine Fransızca hitap ettim ve mükemmel bir İngilizceyle cevap verdi; aslında, İngiliz aksanıyla konuşuyordu. Bunun sebebi de, okul hayatının bir kısmını İngiltere’de geçirmiş olmasıydı. Daha sonra Fransa’da okumuştum. Bayan Kemal hemen masanın yanındaki koltuğa oturdu ve eşiyile karşılıklı görüşmemi ilgiyle izledi.

Onun gelişinden az sonra Kemal, kabinenin hâlâ toplantı halinde olduğu bitişik odaya çağrıldı; onun yokluğu sırasında Bayan Kemal, bana hayat hikâyesini anlattı; bu, seçkin kocasının daha zahmetli kariyerinin hikâyesini, çekici şekildedetamamlıyordu.

²⁴⁵ Adıvar., a.g.e, s.39.

Daha önce bahsetmiş olduğum gibi, babası, uzun yıllar Türkiye'nin ekonomik başkenti olan İzmir'in en zengin tüccarı. Kendi ismi Latife. Buna, Türkçede evli veya bekâr bayan anlamına gelebilecek “hanım” kelimesini eklemek gerek. Böylece, evlenmeden önceki ismi “Latife Hanım”dı. Eğer şimdi tam evlilik ismini kullanırsa, Latife Gazi Mustafa Kemal Hanım olması gerekir.

Yunan Savaşının ilk günlerinde kâh Paris'te kâh Londra'daydı. 1921 güzünde, o zaman Yunanlıların elinde olan İzmir'e geri döndü; Yunanlılar babasını hapsedmişlerdi, daha sonra kendisini de Türk casusu olma iddiasıyla tutukladılar. Kapıda iki Yunan askerinin nöbetçiliğinde kendi evinde göz hapsine mahkûm oldu. *Burada üç ay geçirdi.*

Bir gün Yunan nöbetçileri ansızın ortadan kayboldular. Ortada, hızlı çekilişin telâş ve gürültüsü vardı; ertesi sabahın erken saatlerinde muzaffer Türkler İzmir'e girdiler. Birkaç gün sonra Kemal de gelip ordularının başında muzafferane İzmir'e girdi. Bundan sonrasını Lâtife Hanımın kendi saf kelimeleriyle anlatayım:

“Mustafa Kemal'le hiç tanışmamış olmakla beraber, onu İzmir'deki ikameti sırasında bizim misafirimiz olmaya davet ettim. Cesaretini, vatanseverliğini ve liderliğini takdir ediyordum; davetimizi kabul etti. Memleketimizin yeniden inşası için ortak ideallerimiz olduğunu gördüm; daha sonra başka ortak şeylerimiz olduğunu da keşfettik. Çok geçmemiştik ki, dostlarımızdan kırk elli kadarı eve çaya davet edildi. Müftü çağrıldı ve önceden hiçbir haber verme olmaksızın evlendik. Nikâh yüzüğümüzü daha sonra İsmet Paşa Lozan'dan getirdi.”

Bayan Kemal, kocasından samimî takdir duygularıyla söz ediyordu: “O, sadece büyük bir vatansever ve asker değil, aynı zamanda bencilliği olmayan bir liderdir” dedi. “Kurduğu hükümet sistemi, onsuz da işleyebilir. O, kendisi için asla hiçbir şey istemez. Kendi kaderine hâkim Türkiye idealinin yürüyeceğine emin olsaydı, her zaman çekilmeye istekli olurdu.”

“Ben onun bir çeşit sekreteri görevini görüyorum. Yabancı gazeteleri onun için okuyup tercüme ediyorum; dinlenmek istediği zaman piyano çalıyorum; biyografisini de yazmaya başladım.”²⁴⁶

²⁴⁶ Ergun Özbudun., “Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazeteci'nin Ankara Yolculuğu ve Atatürk'le Görüşmesi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı:1, cilt: I, Kasım 1984.

Kinross, Latife Hanım için: *“Latife Hanım, hiçbir yerde eksik olmaz, Gazi'nin arkadaşlarıyla bir arada oturup, demleneceği akşamlar bile, kısacık boyuyla masanın başına kurulurdu. Konuşmaları yönetmeye merakı vardı. Babasının biricik şımarık kızı olduğu için o da söylendiklerinin dinlenmesini isterdi. Oysa Gazi, bu dinleyici rolünden hiç hoşlanmazdı. Latife hanım, yabancı ziyaretçileri kabul edip, Gazi'nin adına demeç vermeye kalkışırdu. Daily Mail muhabiri Ward Price'a gayet güzel İngilizcesiyle : “Benim size her söylediğimi Gazi'nin ağzından çıkmış kabul edebilirsiniz? demişti. Gazi'ye verdiği bilgiler de her zaman doğru olmuyor ve bazen ortalığı karıştırıyordu.”* şeklinde Latife Hanım'ın Mustafa Kemal adına birtakım eylemlerde bulunduğunu anlatmıştır.²⁴⁷

Halide Edip, Latife Hanım'ın İzmir'in kurtuluşu şerefine verdiği bir davette, M. Kemal ile Latife Hanım'ın arasında başlayan, bizzat tanık olduğu aşkı şöyle anlatmıştır:

“Aydın on sekizinde Latife Hanım, İsmet Paşa'yı, gazetecileri ve beni İzmir zaferini kutlamak için evine davet etti. Beni oraya Mustafa Kemal Paşa otomobilinde götürürken, hep Latife Hanım'dan bahsediyordu. Sesinde, nihayet Mustafa Kemal Paşa'nın bir yuva kurmak için hazırlandığını ifade eden bir şey vardı. Bağlılığı çok samimi görünüyordu.

Nihayet, koyun mavi sularına bakan hoş bir bahçenin önüne geldik. Evin verandasına götüren merdivenler sarmaşık ve mor salkımlarla süslüydü. Merdivenin başında siyahlar giyinmiş, ufak tefek bir hanım bizi bekliyordu. O zaman Latife Hanım'ın yirmi dört yaşında olduğunu biliyorduk. Fakat, tavrı daha çok olgundu. Halinde ve selam verişinde, eski dünyanın vakarı vardı. Sosyete kızlarının gösterişi hiç yoktu. Başına sarmış olduğu siyah örtünün ortasında yüzü çok hoştu. İnce dudaklarında büyük bir irade hissedilmekteydi. Çok güzel ve zeki gözleri vardı. Bu kahverengi gözlerin etrafına saçtığı ışık çok cazipti. Mustafa Kemal Paşa, bir müddet ortadan kaybolduktan sonra, beyaz bir kostümle geldi. Mavi gözleri pırıl pırıl yanıyor ve önümüzde hazırlanmış olan içki sofrasına bakıyordu. Latife Hanım da, yanımda oturuyor, hayran hayran Mustafa Kemal Paşa'ya bakıyordu. O akşamı şenlendiren hadise, bu iki kişi arasındaki aşk başlangıcıydı. Paşa dedi ki: “İzmir zaferini tesit ediyoruz. Siz de bizimle içersiniz.”

²⁴⁷ Kinross, a.g.e., s. 457.

“-Ben ömrümde ağzıma rakı koymadım. Şampanya ile ben de tesit edebilirim.” Mustafa Kemal Paşa rakı kadehini dudaklarına götürürken, eliyle beni göstererek dedi ki: “Hanımefendinin huzurunda ilk defa olarak içiyorum.”

Ben de şampanyayı dudaklarıma götürerek onlara saadet temenni ettim. Latife Hanım da yalnız şampanya içti.”²⁴⁸

Niyazi Ahmet Banoğlu, Latife Hanım ile konuşabilmiş tek gazeteci olduğunu belirtmiş ve ondan dinlediği bazı anıları şöyle dile getirmiştir:

“İlk defa duyacağınız bir olay... Büyük Türk kadını anlatıyor:

-Çokça dışarılara çıkmıyordum ama, bazı ziyaretler yapmakta idim. Neden sonra fark ettim, bir sivil memur beni daima takip etmektedir. Bir yağmurlu gündü, artık tanımaya başladığım bu memur, beni köşkün kapısına kadar takip etmişti. Çokça yağmur yağıyordu. Memura işaretle çağırdım ve:

-Evlâdım, artık, seni tanıdım, beni takip ediyorsun, çok ıslandın kulübeye gir de kurulan, dedim, köşke girdikten sonra aklıma geldi. Atatürk Dolmabahçe Sarayı’nda idi. Telefonla aradım ve şöyle dedim : “Paşam, benden bir suikast mi bekleniyor ki, polis beni takip ediyor”. Konuştuk. Yarım saat geçmemişti. Orada imiş, Şükrü Kaya geldi. Atatürk göndermiş, benden özür dileniyordu. Şükrü Kaya şöyle dedi : “Atatürk’ü bu derece hiddetli hiçbir defa görmedim. Çok ağır konuştu. Size kim emir verdi benim karımı takip edin diye, bu ne rezalettir...”

İlk karşılaştığım zaman son derece asık, buruk bir yüzle karşılayan Lâtife Hanım, şimdi anılarını anlatırken, yüzünde neşe ve saadetin verdiği tatlı ürperti ile titreyordu.

Bu hala içinde alev-alev tutuşmakta olan ve çok uzun yıllar geçtiği halde asla küllenmeyen ebedi aşkıdan mı geliyordu?

Bundan şüphe yoktur, çünkü ben Villa Uşaklı’dan ayrılırken sokağa kadar uğurlamak nezaketini gösteren kardeşi İsmail Bey, mırıldanarak şöyle demişti:“Lâtife ayrıldıktan sonra babamla annemle olsun on beş dakika konuşmadı, kabuğuna çekildi, sizinle tam dört buçuk saat konuştu.”

Evet, buruk karşılaştığım Mustafa Kemal’in deyimi ile Lâtif, şimdi şakırgı gibi idi. Bana hatıra olarak *GAZİ* yazılı sigara veriyor, konudan konuya geçerek konuşuyordu.

²⁴⁸ Adivar., a.g.e, s.39.

-Bir Konya seyahatinde idik. Mevsim kıştı. Mustafa Kemal Ordu Evinde bir toplantıda bulunacaktı. Ben, misafir kaldığımız evde yemekten sonra yatak odasına geçmiş, harıl harıl yanan sobanın karşısında koltuğa gömülmüş, ayaklanma da bir battaniye örtmüştüm. Uyumuşum. Uyandığım zaman ne gördüm tahmin edemezsiniz. Mustafa Kemal beni koltukta uyur görünce uyandırmaya kıyamamış olacak, yataktan bir yastık alarak ayak ucuma koymuş, yorganı da alıp üstüne çekmiş, halı üzerinde uyuyor. Yerimden fırlamak istedim, fakat bu sefer ben kendilerini uyandırmamak için kıvılcıktan kaçtım.”²⁴⁹

3.3.5.3.Evlilik

Halide Edip M. Kemal'in Latife Hanım'dan etkilenmiş olduğunu şöyle anlatmıştır:

“Mustafa Kemal Paşa, o akşam çok neşeliydi. Latife Hanım isminde genç bir kadınla tanışmıştı:

“Bu küçük hanım sizden hocam diye bahsediyor” dedi. Sonra Kolejde bir sene kalmış olduğunu ve son zamanlarda hukuk derslerini takip ettiği Fransa'dan dönmüş olduğunu öğrendim.

Mustafa Kemal Paşa kulağıma fısıldadı:

“Boynunda küçük bir çerçevede benim resmim var” dedikten sonra, sevinçle gülmeye başladı. Bu genç hanım, Paşa'yı davet etmişti. Paşa, onun kendisine âşık olduğunu tahayyül ediyordu. Gerçi, o günlerde İzmir'deki her kadının göğsünde Mustafa Kemal Paşa'nın bir resmi var idiye de, Paşa'nın bu duygulanışı kendi üzerinde iyi bir tesir yapacağına inandığım için memnun oldum.”²⁵⁰

Fatih Bayhan, Mehmet Sadık Öke'ye “Özel mektuplarında dikkat çeken birkaç cümle alabilir miyiz?” diye sormuş ve Mehmet Sadık Öke de; “Mustafa Kemal'in bu konuda, tabii ki bunlar açıklanmamış şeyler ama genel olarak Latife hanım'dan, mesela teninden, gözlerinden, gözlerinin renginden (bazen kahverengi, bazen zeytin olurmuş) bakışından çok hoşlandığını ifade ettiği mektupları var. En çok etkilendiği gözleri, gözlerinin güzelliği, o gözlerin kendisini ne kadar etkilediği yolunda bazı hisleri

²⁴⁹ Niyazi Ahmet Banoğlu., “Atatürk ve Latife Hanım”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı:21, cilt: VII, Temmuz 1991.

²⁵⁰ Adıvar., a.g.e., s.37-38.

var mektupların içinde, öyle diyebiliriz. Dudaklarından da aynı şekilde etkilenmiş ve henüz yeni açmakta olan gonca güllere benzetmiş. Özel olarak ne kadar etkilendiğine dair onun zekâsından, konuşmasından bahsediyor ama Paşa'yı asıl etkileyen, bu gonca güle benzeyen dudaklardan Batılı âlimlere ders verecek güzellikte fikirlerin dökülmesiymiş.” şeklinde cevap vermiştir.²⁵¹

Kinross, M. Kemal'in evliliğe adım atışını şöyle açıklamıştır:

“İsmet Paşa da evli bir adamdı ve evliliğin genellikle herkes için özellikle şimdi Mustafa Kemal için iyi bir şey olduğunu düşünüyordu. Şu anda, sivri taraflarını gidermek, aşırılıklarını yumuşatmak ve ulusun gözü önüne rabbitalı bir evlilik örneği sermek için Mustafa Kemal'in kendisine uygun bir kadınla evlenmesi gerekiyordu. Durup oturmasının zamanıydı artık. Hem Türk ırkından, hem de Avrupa kültürüyle yetişmiş akıllı bir kadın olan Latife Hanım bu iş için biçilmiş kaftandı.”²⁵²

Mehmet Sadık Öke, Atatürk'ün annesinin ölümünden 1 hafta sonra evlenmesinin bazı kötü kişilerce yanlış değerlendirildiğini, işin aslının Zübeyde Hanım'ın son arzusu ve vasiyetinin bu yönde olduğunu belirtmiştir.²⁵³

Eniştesi Mustafa Mecdi; Zübeyde Hanım'ın Mustafa Kemal'i evlendirme isteğinde olduğunu şöyle anlatmıştır:

“Gazi Büyük Zaferi müteakip İzmir'e gittiği zaman, validesi Zübeyde Hanım ve hemşiresi Makbule Hanımla ben, Ankara'da Çankaya'daki köşkte bulunuyor. Onu bekliyorduk.

Nihayet geldi. Her zamanki gibi vakur, ciddi ve neşeliydi. İstasyonda karşılaştığımız anda, evvelâ annesini sordu.

Zübeyde Hanım kalbinden rahatsız yatıyordu. Endişe edilecek bir şey olmadığını, istirahatte bulunduğunu söyleyişim üzerine mahzun oldu ve doğru köşke gittik.

Zübeyde Hanım eski köşkte. Gazinin yatak odasının karşısındaki odada yatıyordu. Makbule Hanım'la yine köşkte misafir bulunan Zübeyde Hanım'ın ikinci zevci reji memurlarından Ragıp Bey'in biraderinin kızı Fikriye Hanım ile beraber karşılaştılar. Önde Gazi, arkasında biz, hep beraber Zübeyde Hanım'ın odasına girdik.

Hiç unutmam o muzaffer Başkumandan, kendisine her zamanki gibi:

²⁵¹ Bayhan., Öke., a.g.e., s.158 -159.

²⁵² Kinross., a.g.e., s.387-388.

²⁵³ Bayhan., Öke., a.g.e. , s.192.

“Mustafacığım” diye gazasını tebrik ile “hoş geldin” diyen annesinin elini öperken, bir çocuk safiyetiyle mahcup ve mütevaziydi.

“Anneciğim!.. Sütünü bana helâl ettin mi?” diye gülümsüyordu.

“Helâl olsun yavrum!.. Senin gibi bir evlâdı olan hangi ana şâd olmaz. Allah seni bu millete bağışlasın... Babacığın da sağ olup bu günleri görmeliydi.. Amma, şimdi onun da ruhu şaddır. Var ol Mustafacığım” deyip oğlunu yanına oturttu, dereden tepeden konuşurlarken, annesi birdenbire:

“Oğlum artık sen de muradına erdin, biz de, millet de... Amma, benim bir muradım daha var.. Bilirsin ya, kaç defa istedim, bir türlü olmadı. Şimdi artık sırası geldi... Bak, hastayım... ölmeden seni elimle... Anladın ya... Baş göz etmek isterim, yoksa gözüm arkada kalır” deyince Gazi güldü:

“Sen ne istersin de ben yapmam, anneciğim” dedi. “Şimdiye kadar işlerden baş alıp evlenmeyi düşünmeye vakit mi vardı? amma şimdi senin de istediğin gibi evimdeyim. Merak etme, bu muradına da pek yakında ereceksin.”²⁵⁴

Latife Hanım ile Zübeyde Hanım ilk olarak trende karşılaşmışlar ve birçok kişi gelmiştir Zübeyde Hanım’ı karşılamaya. Zübeyde Hanım’ın gözleri iyi görmediğinden Latife Hanım’ı tanımayacağı düşünülmüş ve bu nedenle Zübeyde Hanım’a Latife Hanım’ın su vermesi ayarlanmıştır. Ve Zübeyde Hanım Latife Hanım’ın getirdiği suyu içtikten sonra “*Su gibi aziz ol kızım*” demiş ve ardından “*Göründüğünden daha güzelmişsin yavrum*” demiştir. Latife Hanım’a Lütfiye diye hitap etmiştir.²⁵⁵

Zübeyde Hanım, İzmir’e Latife Hanım’ın yanına geldiğinde Sakarya adlı at, bal, ve başka hediyeler de vardır.²⁵⁶

Mehmet Sadık Öke, Zübeyde Hanım’ın Latife Hanım’a “*Canın pahasına Mustafa’nın içkisine engel olacaksın*” diyerek vasiyette bulunduğunu anlatmıştır.²⁵⁷

Zübeyde Hanım, Latife Hanım’ı yanına çağırıp, Paşa’nın Mustafa Kemal’in Mustafa halini, çocukluğunu anlatmış, özellikle darbı mesellerle, hikâyelerle örnekler vermiş. Yani bir anlamda; oğluyla evlenecek kıza oğlunu anlatmaya çalışmıştır.²⁵⁸

²⁵⁴ Cemil Sönmez., *Atatürk’ün Annesi Zübeyde Hanım*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997, s.70-71.

²⁵⁵ Bayhan., Öke., a.g.e., s.169.

²⁵⁶ Bayhan., Öke., a.g.e., s.166.

²⁵⁷ Bayhan., Öke., a.g.e., s.172.

²⁵⁸ Bayhan., Öke., a.g.e., s.182.

Fuat Bulca' nın karısı Latife Hanım'a Mustafa Kemal'le ilgili öğütler vererek; şöyle böyle yap, şöyle elinde tutarsın derken, Zübeyde Hanım gizlice şahit olmuştur konuşulanlara ve yürüyerek salona girmiş ve herkes şaşırmıştır. Fuat Bulca, Ragıp Bey tarafından akrabalarıdır. Fuat Bulca ve eşi de Fikriye Hanım'ı almasını istememektedirler. M. Kemal'in, Zübeyde Hanım iki bayanın aralarındaki konuşmaları duyunca sinirlemiş ve *"Ben odama çekiliyorum"* demiş *"İhlamurunuzu vereyim"* diyen Latife Hanım'a da; *"Hayır ihlamur istemiyorum bu gece"* demiştir. Ve Fuat Bulca' nın eşine kızarak Latife Hanım'a da *"Öğüt alacaksan ben sana veririm, benim öğüdüm yeter, el aleme ne gerek var"* demiştir. Latife hanım *"Hanımefendi hazretleri, lütfen üzülmeyin, kızmayın, yapmayın, biz sadece konuşuyorduk."* demiştir. Ardından da Zübeyde Hanım, M. Kemal'i anlatmaya başlamıştır. ²⁵⁹

Ali Metin, Zübeyde Hanım'ın, Latife Hanım'ın M. Kemal'i mutlu edip edemeyeceğine dair duyduğu şüpheyi şöyle anlatmıştır:

Atatürk, İzmir'de kaldığı sürece gördüğü misafirperverliği annesine epey methetmişti. Zübeyde Hanım ise oğlunu evlenmesi için zorluyordu ve nihayet M. Kemal evlenmeye razı olmuştu. Annesini, Latife Hanım'ı görüp nişan takması için emir çavuşu Ali Metin ile gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra İzmir'e göndermiştir. İzmir halkı, Zübeyde Hanım'ı çok iyi karşılamış ve yakınlık göstermiştir. Zübeyde Hanım dizlerinden rahatsız olduğundan hasır koltukta taşınmaktaydı. İlk ziyaretine gelenleri vagonlarında kabul etmişti, ikinci gün gelen ziyaretçilerin çokluğu Zübeyde Hanım'ı yormuştu ve bu arada Latife Hanım'ı da tanıyamamıştı. Ve emir çavuşu Ali Metin bir ara Latife Hanım'dan Zübeyde Hanım'a su getirmesini temin etmiş ve suyu içen Zübeyde Hanım, Latife Hanım'ı yukarıdan aşağıya süzdükten sonra bardağı vermiş ve; *"Ali bu hanım Mustafa' mı mesut edebilir mi acaba?"* diyerek endişesini belirtmiştir. ²⁶⁰

Zübeyde Hanım ölümünden kısa bir süre önce Salih Bozok'u yanına çağırarak:

"- Bak, yavrurum... Kaç gündür otururuz bu kızcağızın evinde... İyidir, hoştur da gözüm çok tutmamıştır onu. Oğlum bu kızcağızla mesut olmaz. Mustafa mı bu işten vazgeçirmeliyim. Söyleyeyim Mustafa'ya bu iş olmaz diye ama beni de dinlemez ki, o da benden inatçıdır, bilmez miyim oğlum." Salih Bozok ise bu olumsuz tavır karşısında sessiz kalmayı tercih etmiştir. ²⁶¹

²⁵⁹ Bayhan., Öke., a.g.e., s.184.

²⁶⁰Oranlı., a.g.e., s.140-141.

²⁶¹ Özcan., a.g.e., s.161.

“M. Kemal’in yakın çevresinde olanlar da M. Kemal’in evlenmesini istemişlerdir. Onlar şöyle düşünmüşlerdir: Mustafa Kemal evlenirse onun da özel bir hayatı olur. Böyle bütün zamanlarını 24 saat görevdeymiş gibi harcamaz. Kimse böyle bir tempoya kolay ayak uyduramaz. O nasıl dayanıyor? Maden, kuru bir iskemlenin üzerinde askeri ya da siyasi bir konuyu inceleyip tartışabilir. Sanki hiç uyku uyumaz. Geceler, uyumak için değil, herkesin uyuduğu saatlerde sükûnetle düşünmek içindir. İnsan ömrü dediğimiz zaten ne kadarcıktır? Onu bir de uykuyla kısaltmaya kalkışmak hayata karşı suç işlemekten farksızdır. Çanakkale’ den beri yaveri olan Cevat Abbas “yoruldunuz biraz uyumalısınız” dedikçe bu cevabı almıştır.”²⁶²

“1923’ün ikinci haftasında Mustafa Kemal Paşa artık kararını vermiştir. Tam dört aydır tanıdığı ve üç hafta misafiri olduğu bu genç kız hakkında herkes “mükemmel bir insan” notu vermiştir. Aile de uygundur. Latife Hanım’la evlenecektir. Uşakizade Muammer Bey ailesine damat olmak işini Mustafa Kemal gibi çabuk karar veren bir kumandan tam dört ay düşünmüştür.”²⁶³

M. Kemal Latife Hanım’a evlilik teklifini oldukça romantik bir şekilde şöyle gerçekleştirmiştir:

“Bir sabah Mustafa Kemal evden çıkarken kendisini geçiren Latife’ye beklenmedik bir ricada bulundu.

“-Latifçğim bugün odamı siz toplayabilir misiniz?”

“-Elbette Paşam” diye cevap verdi Latife.

Mustafa Kemal’in yatak odasına girince “Allah Allah” diye mırıldandı. Yatak yapılmış, her şey yerli yerine konmuştu.

“Acaba niye odamı topladı” demişti. Yerli yerinde olmayan tek bir şey vardı oda Mustafa Kemal’in duvardaki resmiydi.

Nedense yatağın üzerine bırakılmıştı. Her sabah onun başucuna bıraktığı gülde çerçevenin üzerinde duruyordu. Latife resmi, aklına bir şey gelmeden duvara astı. Unutulduğunu sanmıştı.

Belki o gece, belki ertesi gece, Latife ile Mustafa Kemal baş başa sofraya oturduklarında, Mustafa Kemal,

“-Latif, o gün odamı toplarken dikkatinizi çeken bir şey olmadı mı?” diye sordu.

Latife bu soruya ilk anda cevap vermemişti.

²⁶² Sadun Tanju., “Mustafa Kemal’in Damat Girdiği Aile Uşakizadeleri 6”, **Milliyet**, 14.11 1984, s.8.

²⁶³ Tanju., “Mustafa Kemal’in Damat Girdiği Aile Uşakizadeler 6”, s.8.

“-Yatağın üzerinde bir resim vardı, alıp duvara astım”

Mustafa Kemal, başladığı oyunu sürdürmeye kararlıydı.

“-Lütfen odaya girip, o duvara astığınız resmi getirir misiniz?”

Muzip bir hali vardı. Latife de bir anlam veremedi, ama hemen gitti ve resmi çivisinden çıkartıp getirdi.

“-Lütfen arkasına bakar mısınız” diye devam etti Mustafa Kemal.

Latife'nin kafasında bin bir şey geçiyordu, ama işi bir türlü çözemiyordu. Mustafa Kemal'in el yazısını görür görmez tanıdı. Yazıyı ilk başta göremediğine hayıflandı. Affedilecek şey değildi yaptığı.

Sen bu resme bak.

Ve hala hayır diyorsun

Bir daha teklif etmeyeceğim.”²⁶⁴

29 Ocak sabahı Asım Gündüz, Mareşal Fevzi Çakmak ile Karabekir Paşa'yı alarak otomobille Beyaz Köşke gitmiştir. Vali Abdülhalik Bey'le Kazım Paşa (Özalp) daha önce gelmişlerdi. Latife Hanım da aralarında olduğu halde bir saat kadar salonda oturduklarını, konuştuklarını fakat ortada normal dışı bir durum yaşandığı ve müftünün geldiğini söylemiştir Asım Paşa.

Uşakizade ailesi de 29 Ocak Pazartesi günü evde İzmir'in kurtuluşu için komutanlarla, yakın tanıdıklarının ağırlıklı olduğu bir davet vermekteydi. Latife Hanım'ın Mustafa Kemal'den evlilik hazırlıkları için zar zor aldığı süre salı günü bitiyordu. Ancak M. Kemal bir emrivakiyle evdeki daveti ustaca evlilik törenine dönüştürmüştü. Çok fazla bilinmeyen ve anılarda da yer almayan bu olay Latife Hanım tarafından bir gazeteciye şöyle anlatılmıştır:

“Bir gün babam 40-50 arkadaşına İzmir'in ordularımız tarafından geri alınması şerefine bir resepsiyon veriyordu. Müstakbel kocamın bu daveti bir düğün partisine dönüştüreceğinden haberim yoktu. Ziyaretçilerin hepsi gelmiş, ben de mutfakta yemeğin hazırlanmasına nezaret ediyordum. Mustafa Kemal Paşa mutfağa geldi ve bir el işaretiyle beni çağırdı. Dudaklarında bir gülümsemeyle, “Bu daveti düğüne dönüştürmemize itirazın var mı? diye sordu. Babamla konuşup konuşmadığımı sordum. O da “ Konuşacağız” dedi. Sonra da babama haber gönderdi. Babam “Size uygunsa bizim için de uygundur” demiş. Benim heyecanımı ve mahcubiyetimi tahmin

²⁶⁴ Çalışlar., a.g.e., s.69.

edebilirsiniz. Ben belki de kocasıyla birlikte nikâh masasına oturan ilk Türk kızydım. Ziyaretçilerden biri de müftüydü o da nikâh kıydı. Gerçek bir Batı düğünüydü.” ²⁶⁵

Bir yıl sonra Latife Hanım nikahlarına ilişkin şu açıklamayı yapmıştı: “Kocamın neden böyle davrandığı şimdi anlayabiliyorum” diyecekti. *Ülkemizin insanlarına örnek olmak istiyordu. Bu olaydan sonra pek çok insan Batı usullerle evlendi. Elbette asırların önyargılarını kırmak seneler alacak, ama geçmişin eli çok geçmeden bizi yönetemez olacak.”* ²⁶⁶

Evlenme teklifi sonrası Paşa, “*Tamam Latife. Sen kazandın ama diz çökmemi bekleme, zira ben kimsenin önünde diz çökmem. Ne zaman evleniriz onu da bilmem, zira memlekete işleri, Ankara*” demiş. Latife teyzem büyük bir sevinçle, “*Beklerim Paşam, yüzyıl olsa da beklerim*” diyerek ellerine sarılarak öpüyor. *Aman çocuk öyle şey olur mu? Sonra bene yaparım o yaşata”* deyince Paşa, *kahkahalarla gülmüşler.”* ²⁶⁷

Mehmet Sadık Öke, Muammer Bey’in, Latife Hanım ile M. Kemal’in evlenme kararları hakkında ne düşündüğünü şöyle anlatmıştır: “*.... Çok büyük bir asker olabilir, çok büyük bir kumandan olabilir fakat çok iyi bir koca olamaz. Hata yapıyorsun,*” diyor. *Fakat Latife teyzem bunu kabul etmiyor, “Hayır. Ben onu çok seviyorum. Onunla evleneceğim,”* diyor. *Burada Muammer Bey’in şöyle söylediğini biliyoruz, “Kızım ev ev üstüne bulunmaz. Sen karargâha gidiyorsun. Karargâh üstüne ev hiç olmaz”* diyor. *Muammer Bey bunu söylerken kızının önünde diz çöküyor ve diyor ki, “Evlenme. Eğer nişanı atmaktan korkuyorsan, yani evlenmekten vazgeçmekten korkuyorsan bunu bana mal et; babam istemiyor de. Ben bunun sorumluluğunu alayım. Babam izin vermiyor de ve bu evlilik burada bitsin.”* *Fakat Latife teyzem diyor ki- aynen cümlesi budur- “Hayır babacığım. Çok seviyorum, evleneceğim. Bana karışmayınız lütfen.”* *Bunun üzerine Muammer Bey ayağa kalkıyor ve diyor ki, “Peki kızım öyleyse hayırlısı olsun. Ancak bu evlilik bir gün olur da biter ve benim yanıma geri dönersen, bana bu evlilikten ve ondan hiç bahsetmeyeceksin. Adını asla anmayacaksın.”* diyor. *Latife Hanım bunu kabul ediyor. Bu şekilde başlıyor.”* ²⁶⁸

29 Ocak 1923 günü müftünün önünde yapılan sade bir nikah ile; Latife Hanım ile M. Kemal evlenmişlerdir. Nikahın mihrî müecceli 12,5 dirhem gümüş ve süt hakkı

²⁶⁵ Çalışlar., a.g.e., s.109-110.

²⁶⁶ Çalışlar., a.g.e., s.111-112.

²⁶⁷ Bayhan., Öke., a.g.e., s.149.

²⁶⁸ Bayhan., Öke., a.g.e., s.200-201.

da 1500 lira olarak müftü tarafından tespit edilmiş ve Atatürk derhal süt hakkı olan parayı ödemiştir ve nikah böylece tamamlanmıştır.²⁶⁹

Nikah alışmış gün olan perşembe yerine pazartesi günü kıyılmıştır. Dini nikâhta velisi aracılığıyla temsil edilen kadın, nikah masasına oturamazdı. O güne kadar böyleydi. Ancak; Latife Hanım alışılmışın aksine masaya oturmuş ve kendisine evlenmeyi kabul edip etmediği sorulmuştur. Ve nikah 10 dirhemlik sembolik bir para üzerinden kıyılmıştır.²⁷⁰

Ayrıca nikah için bir yüzük de alınmamıştı. Lozan'da evlilik haberini alan delegeler, İsmet İnönü, hep beraber yeni çifte bir nikah yüzüğü armağan etmiştir.²⁷¹

Gelini ilk kutlayan İzmir Valisi; “Tebrik ederim sizi hanımefendi” demiştir ellerini öperken ve ardından “İzmir’in fatihini fethettiniz”²⁷²

*“Latife Hanım çocukluğunu ve gençliğini ya İzmir ile İstanbul’da ya da ailece çıktıkları Avrupa’da geçirmişti. Pek çok yabancı dil biliyordu. Zamanın modern genç kadınlarından. Yeni gelin geldiği Ankara onun için pek yabancı bir şehirdi.”*²⁷³

Milliyet gazetesinde Gülsün Toker, Latife Hanım’ın kız kardeşi Vecihe İlmen’den Çankaya’daki “Kuleli Köşk” olarak da bilinen köşke, Latife Hanım’ın taşınmasını şöyle nakletmiştir:

“Alt katta hemen girişte mermer ufak bir havuz bulunuyordu. Havuzun sağ yanında bir salon vardı. Yemek odasına buradan geçiliyordu. Havuzlu antrenin yanından tahta bir merdiven yukarı çıkıyordu. Kenarları açık olan üst kattan, aşağıdaki fiskiyeli havuzu görmek mümkündü. Latife Hanım zaten çok ufak olan ikinci katın bir bölümünü kendine ayırdı, İzmir’den vagonlarla gelen çeyizini burada açtı. Yandaki odaya ise Mustafa Kemal için bir çalışma ve oturma odası hazırladı. Latife Hanım yatak odasını sarı takımlarla döşedi. 19. Lui tarzı dore yatak odasında çift kişilik büyük bir yatak vardı. Atlasından yorganına kadar her şey sarıydı. Yıllar sonra bu yatak odasını gören çok eski dostlarından bir hanım, “Anlaşılan Latife Hanım, sarı rengin kendisine uğur getireceğini düşünmüştü, ama ne yazık ki öyle olmadı” diye anlatıyordu. Genç kadın tuvalet masasını, dolaplarını da aynı tarzda seçmişti. Bazı geceler erkek misafirler aşağıda salonda görüşürlerken, o yakın dostlarına usulca

²⁶⁹ Oranlı., a.g.e., s.143.

²⁷⁰ Çalışlar., a.g.e., s.112.

²⁷¹ Çalışlar., a.g.e., s.112.

²⁷² Sönmez., a.g.e., s.97.

²⁷³ Gülsün Toker Bilgehan., “Çankaya’nın Hanımefendileri”, Milliyet, 12-10-1982, s.7.

“Haydi biz yukarıya çıkalım aramızda konuşalım” der ve onları kendi dairesine götürürdü. O zaman bu hanımlar, Latife Hanım “insan yatak odasını, hele yerdeki beyaz ayı postlarını hayranlıkla seyrederdiler. Yatak odasının hemen yanında beyaz mermerli banyo dairesi bulunuyordu.

Latife Hanım, alt katta girişin sağındaki salonu da kendine göre yeniden döşedi. Ismarladığı gene 15. Lui biçimi mavi koltuk takımlarını buraya koydu ve mavi salonu kabul günleri için kullanmaya başladı.”²⁷⁴

Sadun Tajun ise; İzmir’den Ankara’ya gelen Latife Hanım’ın bu duruma alışmadığını ve aralarında tatsızlıklar baş göstermeye başladığını şöyle aktarmıştır:

“Latife Hanım, Ankara’da bir yabancı gibidir. Mutsuzdur. Alıştığı hayatın dışına düşmüş, düşünüyü kurduğu yaşayış biçimini gerçekleştirememiştir. İzmir’den sık sık kardeşlerini, annesini babasını davet eder, ama onları Ankara bozkırının pek de iç açıcı olmayan yoksul ve tek düz ortamında uzunca süreler tutamaz. Ailesi gidince mahzunlaşır. Yalnızlığı artar. Bu davranışlarıyla zaten Mustafa Kemal düş kırıklığına uğramıştır. Kendi hayatına uyumu sağlayacak bir kadın beklerken karşısına gittikçe kaprisleri artan bir kadın çıkmıştır.

O günlerdeki bir olay ayrı yapılarıdaki iki insanın dramını çok canlı ortaya koyuyor. Köşk’te kadınlı erkekli bir toplantı vardır. Paşalar, hükümet üyeleri, yazarlar eşleriyle beraber akşam yemeğindedirler. Ziyafet biter, büyük salona geçilir. Beyler ayakta, salonun öbür köşesinde, Gazi’nin etrafında günün iç ve dış siyasal konuları görüşmeye devam ediyorlar.

Birden, bütün o konuşma gürültülerini bastıran tiz bir ses çıkar:

“-Kemal !”

Latife Hanım, oturduğu yerden kocasına sesleniyor.

Mustafa Kemal duymazlıktan gelir ya da duymaz.

Latife Hanım ikinci kez, daha yüksek seslenir:

“-Kemal !”

Buz gibi bir sessizlik olur. Etrafındaki halka açılır. Mustafa Kemal, hanımların bulunduğu köşeye doğru, ölçülü adımlarla ama gepgergin bir yüz ifadesi ile yürür. Latife Hanım’ın önüne gelince durur:

“-Nedir efendim?”

²⁷⁴ Gülsün Toker Bilgehan., “Çankaya’nın Hanımefendileri”, **Milliyet**, 11.10.1982, s.9.

Latife Hanım, havadaki elektrik yükünün farkında değilmiş gibi, şen şakrak bir tavır takınarak, oturduğu yerden çağırış sebebini anlatır:

“-Hanımefendiler, iddia ediyorlar, Kazım Paşa'nın kızının düğününde üzerimde beğendikleri tuvaletin rengini bir türlü ayıramamışlar, kimi siyahtı, kimi laciverti diyor. Sen ne renk olduğunu söyler misin?”

Yeniden buz gibi bir hava dolaşıyor salonda.

Mustafa Kemal'in cevap verışı, kelimeleri kurşun atar gibi söyleyişi görülecek şeydi:

“-Arkadaşlarla, memleket meselelerini görüşürken ne de ilginç bir konu öyle değil mi efendim?”

İşte böyle... İki buçuk yıllık beraberlikte ikisi de mutsuzdurlar.”²⁷⁵

Vecihe Hanım, Atatürk'e eşi Latife Hanım'ın birçok konuda yardımcı olduğunu anlatmıştır: “Hemen hemen hep beraber çalışıyorlardı. Latife Hanım eşinin en büyük yardımcılarında biriydi, pek çok yabancı dilden tercüme yapardı. Özellikle kadın haklarının gerçekleşmesinde önemli bir rol oynadı. Latife Hanım, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Başkanı oldu. Ayrıca Atatürk onun bir kadın olarak toplantılarda, derneklerde konuşmasını arzu ediyordu.”²⁷⁶

Mehmet Sadık Öke; M. Kemal'in “Nuri Conker'e, “Ben Latife'yi hiç aldatmadım” dediğini söylüyor ve ardından “Evet doğrudur, inanın buna. Niçin doğru olmasın? Ama bakın öyle şeyler oluyor ki... Mesela Şehvar teyzeme anlattığı bir anısı var Latife Teyzemin. Paşa ile yurt gezilerinden birinde bir konağa gidiyorlar. Çok yorulmuşlar, akşam Latife teyzem “Kalkalım Kemal, çok yoruldu,” diyor. Paşa, “Tamam Latif, sen çık yukarı, beni bekle. Ben hamamda bir su dökünüp (duş alıp) geliyorum,” diyor. Latife teyzem yukarı çıkıyor, bekliyor, ama ne gelen var ne giden. Yatağa uzanıyor ve bir müddet sonra uyuya kalıyor. Bunu hiçbir anı kitabında bulamazsınız. Paşa sabaha karşı saat 04.00'te yukarı çıkıyor, bitap düşmüş bir halde. Latife teyzem tabii uyuyor. Sinirle ve şaşkınlıkla dolu bir şekilde diyor ki, “Ne oldu Paşam? Hani hemen geliyordunuz?” Paşa da “ Aman Latif kırk kol çengi getirmişler, sabaha kadar sazlı sözlü eğlendik,” diyor. Latife teyzem çok kızıyor, “Bu nasıl bir rezalettir, böyle bir şey olabilir mi?” diyor. Hatta yastığı kocasına fırlattığı rivayet edilir.”²⁷⁷

²⁷⁵Tanju., “Mustafa Kemal'in Damat Girdiği Aile Uşakizadeleri 6”, s.8.

²⁷⁶Gülsün Blgehan Toker., “Çankaya'nın Hanımefendileri”, **Milliyet**, 11-10-1982, s.9.

²⁷⁷ Bayhan., Öke., a.g.e., s.342.

*“M. Kemal, kadınların özgürlüğe kavuşmaları konusundaki tasarılarını, Latife Hanım’la tartışıyordu ve Latife Hanım’ın bunun canlı bir örneği olarak yemeklerde bulunması, Gazi’nin lehine bir nottu.”*²⁷⁸

Latife Hanım ile Mustafa Kemal zaman zaman evde küçük oyunlar da oynamaktaydılar. Oyunların muciti ise Latife Hanım idi. Odadaki eşyaların yerini değiştirip, M. Kemal’den bulmasını istemekteydi. Ve bir akşam havuzlu salonda paravana asılı duran küçük çini bir tabağı M. Kemal’in oturduğu koltuğun altına bantlamış, M. Kemal uzun aramalarına rağmen bulamamıştır. Sonunda Latife Hanım’ın koltuğun altından çıkardığı tabak her ikisini neşelendirmiştir.²⁷⁹

Aydemir, M.Kemal ile Latife Hanım’ın evliliğini aşk evliliği olarak görmemiştir ve bunu şöyle ifade etmiştir:

“Ama bu bir aşk evlenişi değildi. Evet, bir yuva kurulur gibi görüldü. Ama arada iki taraflı aşk yoktu. Bu evlenme bir olup bitti ile başladı ve bir olup bitti ile sona erdi. Yani arada bir şeyler eksikti. Evvela karşılıklı aşk yoktu demiştik. Sonra da eşi Latife Hanım, Mustafa Kemal’de, bir ev adamı ve bir aile reisi arıyordu. Mustafa Kemal ise, hayatı boyunca devam eden alışkanlıklarına bağlıydı. Bu şartlar altında bir kaynaşma elbette ki olamazdı. Anlaşılan, yalnız bir tarafın ısrarlı isteğiyle bağlanan bu bağ, kısa ömürlü oldu ve koptu. Gazi'nin bu evlilik hayatına dair yazılanlarla, yakınlarından dinlenenler, Latife Hanımla beraber yapılan seyahatler sırasında kaldıkları yerlerde olayları görenlerden işitilenler, bir hata ile başlayan bu işin köksüzlüğünü canlandırmaktadır.”²⁸⁰

Ülger ise; *“Latife hanım dış görünüşü ile o zamanın şartlarına göre çağdaş bir Türk kızıdır. Şüphesiz Gazi’yi beğenisinin ötesinde sevmiş hatta aşık olmuştur. Ancak gazi için aynı yorum yapmak güçtür.”* ifadesinde bulunmuştur.²⁸¹

3.3.5.4.Boşanma

İsmet İnönü’nün eşi Mevhibe Hanım, M. Kemal ile Latife Hanım’ın niçin ayrıldıklarını kendi gözlemlerine dayanarak şöyle açıklamıştır:

²⁷⁸ Kinross., a.g.e., s.456.

²⁷⁹ Çalışlar., a.g.e., s.208.

²⁸⁰ Aydemir., Tek Adam Cilt III, s.459-460.

²⁸¹ Ülger, a.g.e., s.61.

“Mustafa Kemal ile Latife Hanım anlaşamıyorlardı. İlk zamanların mutluluk pırıltıları dağılmış, iki insanın farklı kişilikleri ön plana çıkmıştı. Latife Hanım’ın gözündeki büyük kahraman, yerini uslanmaz, çapkın bir erkeğe bırakmış, Gazi'nin hayran olduğu akıllı, bilgili kadın da ukala, geçimsiz, huysuz bir eşe dönüşmüştü. Ashında bu evliliği çökerten, hızla gelişen bir toplumun önderine bir kadın olarak Latife Hanım’ın gerekli özveri ve yumuşak başlılığı gösterememesi olmuştu. Arkadaşlarından birisi yıllar sonra kendisine:

“Sen bir kaplanla evliydin ve farkında değildin!” diye sitemde bulunacaktı. Mustafa Kemal bir aile erkeği değildi, geçirdiği hayat ve içinde bulunduğu ortam onun alışlagelmiş bir koca şeklinde davranmasını engellemişti. Latife Hanımın sınırları dayanamamıştı”²⁸²

Latife Hanım ile M. Kemal arasındaki ilk anlaşmazlık; içki konusunda olmuştur. Latife Hanım, rakı şişesini ortadan kaldırmıştır. Bunun üzerine M. Kemal, Konya’da söylediği nutukla alakalı tuttuğu notları getiren ajans muhabirine ikram etmek amacıyla saklanılan şişelerin ortaya çıkarılmasını sağlamaya çalışmıştır. Fakat Latife Hanım şişeleri trene gönderdiğini belirtmiştir. Ancak, M. Kemal’in bu konudaki tutarlı tavrı Latife Hanım’ın ısrarından vazgeçmesini ve rakı sofrasının hazırlanmasını sağlamıştır.²⁸³

Köşkte akşam sofrasına katılanlar; Gazi ve Latife arasındaki anlaşmazlığın her anlamda olduğunu dile getirmişler; biri çayı şekersiz, diğeri dört şekerli içerdi diyerek aralarındaki karakter ayrılığını basit bir örnekle ifade etmişlerdir.²⁸⁴

Kinross ise ayrılığın nedenini şöyle açıklamıştır: “*M. Kemal’ le Latife Hanım dışarıdan bakılırsa, anlaşmış bir çift gibi görünüyorlardı. Ancak kendi aralarında, kısa zamanda birtakım anlaşmazlıklar baş göstermişti. Bunlar içki yüzünden çıktı*” demiştir.²⁸⁵

Cumhuriyet kurulduktan sonra, cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğine getirilen Ercüment Ekrem (Talu) Latife Hanım’ın M. Kemal’in yalnız özel değil, resmi yazışmalarını da görmek istediğini söylemiştir. Ercüment Ekrem’in kızı Esin Çelikkan, yayınlanmamış anılarında Latife Hanım’ın tavrını şöyle yorumlamıştır:

²⁸² Gülsün Bilgehan., *Mevhibe*, Bilgi Yayınları, Ankara Mayıs 1998, s.185.

²⁸³Ergin., a.g.e., s.34-39.

²⁸⁴ Ergin., a.g.e., s.35.

²⁸⁵ Kinross., a.g.e., s.433.

“Latife Hanım kıskanç, hırçın, kaprisli. Belki haksız değil. Fikriye Hanım’ın “Atamı göreceğim” diye Çankaya kapısına dayananlı şunu şurası az bir zaman geçmiş. Sonra bir sürü hanımefendi Atasına göz süzüp duruyor. Latife Hanım değil özel mektupları resmi yazışmayı bile görmek istiyor, babam “Olmaz efendim” diyor. Biraz da canı sıkılmış olacak ki Latife Hanım gönlünü almak için “Kızmayın Ercüment Bey şaka yaptım” diye yumuşatmak istiyor. Ercüment Ekrem, “İyi ama Latife! Latife latif gerek!” diye çıkışını yapıveriyor. Haydi, güle güle.”²⁸⁶

Ferudun Nafiz Uzluk da; Latife hanım için; *“Atatürk’ü herkesten ve arkadaşlarından bile kıskanır. Özellikle o sıralarda birçok yabancı hanım gazeteci Ata ile röportaj yapmaya gelir. Onun yanında resim çektirmek isterler. Hatta resmini ve büstünü yapmaya gelen, birçok kadın sanatkar vardır. Bunları Ata’nın koluna girip resim çektirirler. Bu olaylardan Latife Hanım hiç hoşlanmaz.”* yorumunda bulunmuştur.²⁸⁷

Vecihe İlmen, Yalçın Pekşen’in Latife Hanım ile M. Kemal’in niçin ayrıldıklarına dair bir soruya *“etrafi işte”* diye yanıt vermiş ve ardından *“etrafi ikiye ayırmıştı. Biri tekrar Latife Hanım’la Atatürk’ü buluşturmak için. Biri de ayırmak için. Kulağımla duydum kaç kere... Nuri Conker, “Aman Paşam kadın lakırdısı dinlenir mi? Gelin içelim”* dediğini belirtmiştir.²⁸⁸

Mehmet Sadık Öke, ayrılığa giden yolda, M. Kemal’in, Latife ile arkadaşları arasında kalmasında etkili olduğunu söylemiştir:

“En büyük yenilgisidir, doğru. Çünkü hayatında ilk defa savaşmamıştır, arkadaşlarına karşı savaşmamıştır. O da nasıl savaşacak, bir tarafta yıllardır beraber olduğu mahalle arkadaşları, cephe arkadaşları, siper arkadaşları, dava arkadaşları, öbür tarafta çok sevdiği karısı. İki arada bir derede, aşağı tükürse sakal, yukarı tükürse bıyık meselesidir bu iş. Karısına gitse arkadaşları kırılıyor. Arkadaşları ile olsa bu defa sıkıntı çıkıyor.”²⁸⁹

Kılıç Ali’nin oğlu Altemur Kılıç yapılan bir röportajda kendisine yöneltilen“-Latife Hanım ile Atatürk’ün boşanma nedeniyle ilgili bizden farklı bir şey biliyor musunuz?” sorusuna;

²⁸⁶ Çalışlar, a.g.e. , s. 329.

²⁸⁷ Yurdakul., a.g.e., s. 112 .

²⁸⁸ Yalçın Pekşen., a.g.m.

²⁸⁹ Bayhan., Öke., a.g.e., s.243.

“-Atatürk başlangıçta beğenmiş Latife Hanım'ı, uyuşmuşlar. Gelecekteki aydın Türk kadınının modeli olacağını düşünmüş, bunun için evlenmek istemiş. Kadınlara laf etmek istemem ama Latife Hanım daha sonra biraz ne oldum delisi olmuş. Hırçınlaşmış. Atatürk'le mücadeleye girmiş.” cevabını vermiştir.

Ayrıca hala ve annesinin Latife Hanımla ilgili olan yorumlarını şöyle aktarmıştır: “Şöyle derlerdi: Latife Hanım iyiydi, severdik. Ama konumunu hazmedemedi. Atatürk'e herkesin yanında "Kemal" derdi. Ayrıldıkları gün çıkan tartışma da şöyle olmuş mesela: Atatürk kapıdaki nöbetçiyle sohbete dalmış. Latife dehşetli kızmış. Bir nöbetçiyle nasıl böyle konuşur, diye. Atatürk askerdi fakat hoyrat değildi. Paris, Sofya görmüş, Fransızca bilen ince bir adamdı. Latife Hanım onu terbiye etmeye, kendine uydurmaya kalkmış.”²⁹⁰

Hasan Rıza Soyak, Atatürk ile Latife Hanım'ın evliliğinin bitiş nedenlerini şöyle açıklamıştır: “Herkesi çok üzen bu hazin olayda; tek başına müessir olmuş, belli başlı bir sebep aranmamalıdır. Benim pek yakından görüşlerime göre, ayrılma hadisesi, iki tarafın yaşama itiyatları ve müşterek hayat hakkındaki telakkileri arasında mevcut esaslı farkların tabii bir neticesinden ibarettir.

Atatürk, beraber yaşadıkları müddetçe refikasına daima muhabbet ve hürmet göstermiştir; kendisini hiçbir surette rencide etmemek için büyük gayretler sarf ettiği de muhakkaktır. Fakat, bilindiği gibi, o şahsi hayatında, ne durumda ve nasıl olursa olsun kayıt altına girecek adam değildi. Yaradılışı buna mani idi, bu itibarla, evlendikten sonra da, alıştığı tarzda yaşamaya devam etmişti.

Muhteşem refikası ise, hiç şüphesiz ona olan derin sevgi ve bağlılığın tesiri altında, bazen kadınlık duygularına kapılıyor, zevcinin fevkaladelikliğini unutarak, kendisine karşı, herhangi bir koca muamelesi yapmaktan nefsinin men edemiyor, hareketlerine müdahale etmek istiyordu...

İşte bu durum, aralarında sık sık tartışmalara yol açıyordu... Nihayet bir gece aynı münakaşaların en şiddetlisi olmuş ve maatteessüf ayrılmakla sonuçlanmıştı.”²⁹¹

Daily Express Latife Hanım'la ayrılma gerekçesi olarak şu yorumda bulunmuştur: “Üç yıl sonra işlerine karıştığı gerekçesiyle karısından boşandı.”²⁹²

²⁹⁰Fadime Özkan., “Altın Kılıç: Bildiğim Şeyler Var Ama Prensip Olarak Anlatmam”, *Yenişafak*, 11.08.2006.

²⁹¹ Hasan Rıza Soyak., *Doğumundan Cumhuriyetin İlanına Kadar Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri*, Hayat Yayınları, İstanbul, s.13.

²⁹² Çolakoğlu., a.g.e., s.95.

Ayrıca evliliklerinin bitişinde Fikriye Hanım'ın sanatoryum dönüşü M. Kemal'i görmek istemesi ve bunun ardından gelişen olaylar da etkili olmuştur.

Mehmet Sadık Öke; Fikriye Hanım ilk geldiğinde Latife Hanım'ın Paşa'ya; *"Paşam size çok emeği geçmiştir, bekletmeyelim"* deyip, hemen aşağı indiğini anlatmıştır. Latife Hanım'ın, Fikriye Hanım'ın odası ve yatağını kendi elleriyle hazırladığını ancak Fikriye Hanım'ın, M. Kemal'in evlenmesi nedeniyle ağır bir bunalım geçirmesi sebebiyle odasından çıkmadığı ve hiç yemek yemediğini, M. Kemal'in ilk gece sabaha kadar uyumadan kütüphanede bir ileri geri yürüdüğü, ertesi gün ise M. Kemal'in direksiyon binasına gittiğini ve Fikriye Hanım dönünceye kadar Çankaya'ya dönmediğini anlatır. Bu dört gün boyunca Ankara'da gerek mecliste gerek yabancı temsilciliklerden gerekse halktan özellikle de muhalefetten son derece ayıp ve alaycı yorumların Çankaya'ya ulaştığını Paşa'ya yönelik; *"Bize tek eşliliği savunuyor, kendisi iki kadınla Çankaya'ya kuruluyor"* şeklinde dedikoduların dolaştığını ve teyzesi Latife Hanım'ın bu durumda sınırlarının bozulup, Fikriye Hanım'ın kapısı önündeki *"Bu kadın ne zaman gidecek?"* diye yüksek sesle söylendiğinden söz etmiştir.²⁹³

Emir Eri Ali Çavuş, M. Kemal' in Latife Hanım' a nasıl Fikriye dediğini ve sonrasında neler yaşandığını şöyle anlatmıştır: *"Misafirin (Fikriye'nin) gitmesinden üç dört gün sonraydı, Paşa ile Latife Hanım salonda otururlarken, onlara borulu gramafon çalıyordum. Vaktiyle cephede bulduğumuz köpek yavrulamıştı ve iki yavrusuyla beraber ortada oynuyordu. Paşa rakısını ağır ağır yudumladığı sırada köpeklerin sevimli şekilde oynaşmalarını görüp Latife Hanım'a dönerek, "Bak Fikriye, ne güzel oynuyorlar! diyince, Latife Hanım baygınlık geçirdi. Paşa, çok üzölmüşü."*²⁹⁴

Latife Hanım'ın Fikriye' yi öldürdün ama beni öldüremeyeceksin sözünü Mehmet Sadık Öke şöyle açıklamıştır: *"Bu ölümden dolayı olarak sen sorumlusun anlamına geliyor. "Benim kendimi koruyacak silahlarım var." Bu silahlar entelektüel silahlar. Bu tamamen bir kadın dayanışmasıdır. Herkes bunu yanlış anlıyor. Bu tamamen ruhani bir öldürmedir. Erkek hegemonyasının, erkek davranış biçiminin bir kadını zorlamasıdır. Latife Hanım'ın üslubu tamamen. Fikriye Hanım'ın savunma güdüsüdür. "Mademki onu o kadar seviyordun, neden onunla evlenmedin?" diyor. Evlenseydin onunla. Neden onun başını yaktın, neden benim başımı yaktın?" diyor. Bu biliyorsunuz kavga konusu oluyor. Bunun üzerine ailesini, anne ve babasını çağırıyor.*

²⁹³ Bayhan, Öke, a.g.e. , s. 326.

²⁹⁴ Fatih Bayhan., **Latife Hanım'ın Kağıtları**, Pegasus Yayınları, İstanbul 2008, s.210.

Mustafa Kemal de, “Ben Fikriye ile evlenmeyerek, seninle evlenerek düşüncemi göstermiş oldum.” diyor.²⁹⁵

M. Kemal’in Latife Hanım’a Fikriye demesi üzerine Latife Hanım’ın öfkelenip; “Fikriye’yi öldüren sensin. Sıra bana mı geldi. Hiç unutma Kemal Ben Fikriye değilim ve ben kendimi korumasını bilirim” demiş olduğu öne sürülmüştür.²⁹⁶

Kavgaların gittikçe sıklaştığından bahseden Kinross ardından şunları belirtmiştir: “Latife Hanım artık başkalarının önünde de Gazi’yi eleştiriyor, canını sıkıyordu. Onun sosyal durumunu yüzüne vuruyor, kendi ailesinin kibarlığı ve zenginliğiyle övünüyordu. Gazi daha çok içmeye, çabuk sinirlenip kızmaya, o da Latife Hanım’ı arkadaşlarının önünde küçük düşürmeye başladı. Bunlardan bazıları da Gazi’nin Latife Hanım’a karşı duygularını körüklemeye, zaten dünden hazır dılar.”²⁹⁷

Ayrılık sürecine götüren geceyi Mehmet Sadık Öke; şöyle anlatmıştır: “O akşam Köşk’te bir resmi davet var. Mareşal Fevzi Çakmak, İsmet İnönü Paşa, Amerikan ve Avusturya Maslahatgözarları, Latife teyzemin kardeşi Paris Sefareti üçüncü kâtipi İsmail Bey ve eşi Melahat Hanım davetlilerden birkaçı. Kalabalık bir davet ve bunaltıcı derecede sıcak bir akşam. Paşa her zaman olduğu gibi, Latife Hanım’a, “Piyano çal,” demiş. Biliyorsunuz önce şiir okutur, ondan sonra piyano çaldırır. Latife Hanım da şöyle söylemiş, “Şimdi çalamam, buradakilerin hiçbiri dinlemiyor, yorgunum.” Bunun üzerine Mustafa Kemal çok kızar. Aslında ilk kıvılcımın kopmasına sebep olan bu kadar basit bir şey ama bir noktada gerginlik arttıkça biliyorsunuz her şey artık batmaya başlıyor. Bunun üzerine Vedat piyano çalar. Buradan da ikinci bir gerginlik doğmaya başlar. Vedat eseri bitirince Paşa gidip alından öperek ona teşekkür eder. O andan itibaren ikisi birbirine biraz sert davranmaya başlıyorlar. “Sen benim yerime Vedat’a çaldırıyorsun, niye çaldırıyorsun, çaldırma. Zaten buradakilerin hiçbiri dinlemiyor. Hatalı çaldı, iyi çalmadı, bak kimse anlamadı” diyor. Vedat iyi piyanisttir ama demek ki orada bir şey olmuş, eseri kötü çalmış. Bunun üzerine Mustafa Kemal “Hanımefendi buradakilerin hepsi anlıyor, ama siz anlamıyorsunuz” deyince Latife hanım yelpazeyi hızla avucunu içine vuruyor ve elini kesiyor. Buna çok sinirlenen Mustafa Kemal tokat atmak üzere elini kaldırmış. Latife teyzem de gayri ihtiyari elini yüzüne siper etmek için kaldırıncaya eli Paşa’nın yanağına çarpıyor ve elindeki kan onun yanağına bulaşıyor. Yanağı biraz çizik, ama Latife Hanım’ın elindeki kan bulaştığı için Mustafa Kemal’in

²⁹⁵ Bayhan, Öke, a.g.e., s. 329.

²⁹⁶ Çalışlar, a.g.e., s.284.

²⁹⁷ Kinross., a.g.e., s.492.

yüzünde büyük bir yara var gibi gözüküyor. Bu olay komutanların ve diplomatik erkanın önünde meydana gelmiş. Bunun üzerine Avusturya ve Amerikan maslahatgüzarları “Komutanların önünde karısından tokat yedi. Türkiye Cumhuriyeti liderinin karizması çizildi. Her an bir darbe beklenebilir” diye ülkelerine kriptoyazmışlar. Bu olay karı-kocanın ilişkilerinin hangi noktaya geldiğini gösteriyor. Aslında tek bir olaydan kaynaklanan bir şey yok. Üst üste binen gerilimler var ve bunlar her gün katlanarak devam ediyor ve ilişkilerini onaracak yapışkan bulunamıyor.”²⁹⁸

İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe Hanım ise boşanma olayını şöyle anlatmıştır:

“Bir akşam üzeriydi. Pembe Köşk'ün kapısı çalındı. Uşak açmaya koştu, seslerden Mevhibe gelenin Cumhurbaşkanı olduğunu anladı. Genç kadın derhal misafirini karşılamaya çıktı. Antrede Mustafa Kemal ile karşı karşıya geldi. Gazi'nin yüzü o kadar asıktı ki, ev sahibesi ne söyleyeceğini şaşırıldı: “-Hoş geldiniz efendim... Hanımefendi nasıllar?” diyebildi. Misafirin çehresi iyice gerildi, ters bir ifadeyle:

“-İyidir!” diyerek kesip, salona ilerlerdi.

Mevhibe yanlış soruyu sormuştu. Mustafa Kemal arkadaşıyla dertleşip, aldığı kararı ona bildirmeye gelmişti. Boşanmak istiyordu Daha sonra odalarında İsmet Paşa haberi karısına verirken sesinin üzüntüden titremesine engel olamamıştı. Bütün ısrar/arına karşın Gaziyi fikrinden caydıramamıştı. Gözleri dolu dolu Mevhibe'ye sarılmış, saçlarını sevgi ile okşarken genç eşini bağrına basmıştı. Arkadaşı ne yazık ki, kendisi kadar talihli olamamıştı.

Evliliği bitirecekti ama, tek korkusu vardı: Kayınvalidesi!

Berberliklerinin başından beri karısının annesine büyük saygı duymuş, onu kırmaktan her zaman kaçınmıştı, Uşaklıgiller kalabalık bir aileydiler. İki yıl boyunca sık sık kızlarını Çankaya'da ziyaret etmişlerdi, çok akıllı, olgun bir hanımefendiydi. Latife Hanım'dan daha uysal, ve yumuşak başlı, tatlı bir kadındı. Mustafa Kemal, kayınvalidesini ilk günden saymış, zamanla da severek bağlanmıştı. Evliliğinin başarısızlığını iki insana açıklamak zor geliyordu. Biri aile hayatını daima destekleyen İsmet Paşa, öbürü Latife Hanım'ın annesi. Pembe Köşk'te ilk sınavdan kurtulmuştu, ama, kayınvalidesiyle karşı karşıya gelecek cesareti kendinde gösteremiyordu. Oysa yaşlı kadın boşanma söylentilerini duyar duymaz Ankaraya gelmek için hazırlıklara başlamıştı. Gazi, derhal emir vererek

²⁹⁸ Bayhan., Öke., a.g.e., s.355-356.

kayınvalidesinin İzmir'den ayrılmasını önlemeye çalıştı. Fakat kadıncağıza söz geçirememekten çekiniyordu. İstiklal Savaşı'nın büyük kahramanını bir korku almıştı. Tek kurtuluş çaresi vardı, olaylar yatışmaya kadar Çankaya' dan kaçmak!

Ankara'da herkes şaşkındı, başkent dedikoduyla çalkalanıyordu: Mustafa Kemal kayıplara karıştı. Birkaç gün sonra sırrı çözüldü. Cumhurbaşkanı trenini şehir dışında bilinmeyen bir istasyona çekirmiş, gözlerden uzak, kafasını dinlemişti.

O günlerde bir sabah Mevhibe, Latife Hanım'ı görmeye gitti. Genç kadın odasında Başbakan' ın eşini kabul etti. Yüzü bembeyazdı, bitkin bir şekilde ziyaretine gelen Mevhibe'ye dağınık yatak odasını işaret ederek:

“Her şey o kadar karışık ki...” diye söylendi.

Mevhibe, Latife Hanım'ın ortaya yayılmış eşyalarına, açık çekmecelerine, kenara dizilmiş bavullarına baktı. İçi sızladı, Gazi'nin eşinin aslında alt üst olmuş odayı değil, kendi hayatını kastettiğini anladı. Latife Hanım daha o günden Mustafa Kemal ile geçirdiği iki yılın bir ömre bedel olduğunu anlamış ve kararını vermişti. Genç kadın için hayat, kocasından ayrıldığı anda bitecekti ve ölümüne dek beraberliklerinin onurunu koruma görevini yüklenecekti. İsmet Paşa ailesi Latife Hanım'la olan dostluklarını uzun yıllar sürdürdüler. Özellikle Gazi'nin en yakın arkadaşı ile eski eşi bazı ortak sırlarını sonsuza kadar paylaştılar.”²⁹⁹

Ayrıca; Latife Hanım'ın iyi niyetli düzene bağlamak istediği Köşk hayatı; onu, bir anda “uyumsuz, kuralcı” bir kadın haline getirmiş, onun hakkında daha yeni kanaat sahibi olan birçok yakın çalışma arkadaşı bu olayla Latife Hanım'la aralarına mesafe koymuşlardır. Hatta Fethi Bey (Okyar), Latife Hanım' la ilgili Salih Bozok'a “Paşa'yı idare edecek kabiliyette bir kadın olmadığını ve olamayacağını söylüyordu.”³⁰⁰

Ankara sosyetesinin hanımları kendi eşlerine “Paşam, Beyefendi, Bey” diye hitap ettikleri ve doğrusunun da bu olduğuna inandıkları için Latife Hanım'ın kocasına adıyla seslenmesini hiç onaylamıyorlardı ve hatta bir ara onu başkalarının yanındayken eşine “Paşam” diye hitap etmesi gerektiği konusunda uyarmaya yeltenmişlerdir. Ve münasip bir çay toplantısında bu konuyu açacakları zaman Latife Hanım: “Ben kocama nasıl hitap edeceğimi sizden öğrenecek değilim. Sizden terbiye dersi almaya da

²⁹⁹ Bilgehan., a.g.e., s.185-187.

³⁰⁰ Bayhan., a.g.e., s.215.

ihtiyacım yok.” şeklinde tepki gösterdiği ve bu olayın Ankaralı hanımlarla arasına bir soğukluk soktuğunu, görüşmelerinin seyrekleştiği anlatılmıştır. Ve Süreyya Yiğit’in aktardığına göre bu hitap şekli Gazi’nin sabrını tüketmiş ve bir gün “ *Senden önce hiçbir kadın bana Kemal diye hitap etmedi biliyor musun?*” diye kızgınlığını belirttiğini ifade etmiştir.³⁰¹

Yeğeni Dilek Bebe, Can Dünder’ a verdiği bir röportajda “*Bu hırçınlık, yakın çevrenin onu dışlamasına yol açıyor. Halam her ne kadar başta herkese son derece tatlı davranmış olsa da zamanla kimin ne olduğunu anlıyor. İçki de içmediği, hem ayık kaldığı için uzun içki sofralarında kimin ne yaptığını görüyor. Öbürleri unutuyorlar ama halam akşam gördüğünü sabah unutmuyor, bu yüzden belki bazı insanları uzaklaştırmaya çalışıyor...*” diyerek, bazı kişilerin M. Kemal’in içkili halinden yararlanmaya çalışmalarının Latife Hanım tarafından kabullenilmediğini anlatmıştır.³⁰²

Necati Çankaya; “*Latife Hanım’a göre, Mustafa Kemal sadece onun kocasıydı, onun diğer bütün sıfatları bundan sonra geliyordu. Latife Hanım, Mustafa Kemal’de bir ev adamı ve bir aile reisi arıyordu. Halbuki Mustafa Kemal ne durumda olursa olsun, kayıt altına girecek bir adam değildi. Bir defa serbest ve gönlünün dilediğince yaşamaya alışmış bu insanın bir anda değişmesi, hele ki belli bir yaştan sonra çok zordu. Kaldı ki Mustafa Kemal bir devlet reisi, siyasi bir şahsiyetti. Alelade bir adamunki gibi bir aile hayatı olması elbette ki imkansızdı.*” yorumunda bulunmuştur.³⁰³

S. Eriş Ülger “*Latife çift karakterlidir, bir uysal Latife vardır, bir de hırçın Latife*” demiştir. Aynı Ülger, *Fikriye Hanım* içinse, “*Sevgi dolu kadın tanımını kullanacaktır.*”³⁰⁴

Latife Hanım ayrılığın yeni olduğu zamanlarda henüz olayın şokunu atlamamışken, bir gün kapısı çalınmış ve bir Amerikalı gazeteci onu ziyarete gelmiştir, önceden tanıdığı birisi miydi, yoksa gazeteci en uygun anı mı yakalamıştı bilinmese de gazeteciyi kabul etmiş ve onunla konuşmuştur. Latife Hanım’ın Türkiye’de yayımlanmamış bu ilginç röportajı çökmüş bir kadından çok yaşamaya kararlı bir kadının sözlerini yansıtır. Toronto Daily Star Time dergisi New York Times’ta Ağustos ayının son haftasında yayımlanan sözleri şöyledir:

³⁰¹ Çalışlar., a.g.e., s.181-182.

³⁰² Bayhan., a.g.e., s.274-275.

³⁰³ Necati Çankaya., **Örnek İnsan Mustafa Kemal Atatürk**, Artmedia Yayıncılık, İstanbul 2001, s.306.

³⁰⁴ Bayhan., a.g.e., s.161.

“Türkiye'nin lideri Mustafa Kemal'in başkanlık kararnamesiyle bir kenara ittiği güzel karısı Latife Hanım, özel bir röportajda, “kendisinin modern bir Josephine” olduğunu söyledi. Bir insanın mutluluk rüyasının bu şekilde tuzla buz olması ve aşkının bir anda hayatından çıkıp gitmesi korkunç bir şey" diyen Latife Hanım'ın evliliğine son veren kararnameye ilişkin ıştırıp dolu yorumu şöyle: “Eşim, çevresindekilerin kendisini, kariyeri önündeki engelin eşi olduğuna ikna etmelerine izin verdi ve Napolyon gibi aşkını emellerine feda etti.”

Latife Hanım, gözle görülür biçimde etkilenmişti. Evliliğinin ve mutluluğunun karaya oturacağı korkusu içinde İstanbul'dan bir süre önce ayrılırken her şeye rağmen “işlerin düzeleceğini” umut ediyordu.

Gazete, onun önce İstanbul'a gelip sonra İzmir'e gittiğini varsayıyor.

“İşte yeniden bir Napolyon ve Joséphine vakası. Ben kocamı sevdim. Onun kendisi ve ülkesi için tüm arzularını gerçekleştirilmesi uğruna elimden gelen her şeyi yaptım. Ama artık birlikteliğimiz onun daha fazla ilerlemesine engel oluşturuyor. Joséphine'nin durumunda olduğu gibi yine feda edilmesi gereken, kadın. Ama benim hiçbir şikâyetim yok. Eğer boşanmakla onun mutluluğunu sağlayabileceksem, bundan memnuniyet ve gurur duyarım, ama yaşadıklarımı hatırladığım zamanlarda belki biraz yüreğim burulur.”

Latife Hanım, eşinin siyasi konumunu sağlamlaştırmayı bilen ve Türkiye tarihinde bu kadar önemli rol oynayan bir kadından beklenen etkileyici duruşa sahipti.

Bu güzel ve metanetli kadının hükmedici bir havası vardı ve devlet işlerinde epey usta olduğu belli oluyordu.

“Allah'ın bir araya getirdiği bu iki kişi ayrıldı, çok yazık oldu. Bizimki, sizin Batı'da anladığınız şekilde tam anlamıyla bir aşk evliliği idi. Kocamla ben cennet bahçesinde bir kadınla bir erkeğin olabileceği kadar mutluyduk. Ta ki yılan çıkıp gelene kadar. Yılan kim diyeceksiniz. Sorunun kafanızda şekillendiğini görebiliyorum Ancak bu soruya cevap veremem. Bu benim sırrım ve benimle birlikte mezara gidecek. Dünya şu kadarını bilsin yeterli: Kocam geleceği ile eşi arasında bir seçim yapması gerektiğine inandırıldı O da seçimini yaptı.”

Latife Hanım, “Mutlaka söylemem gereken bir şey var” diye durdu sözlerimi: “Bu benim kariyerimin sonu değil. Kadınların kırık kalpten öldüğü günler artık çoktan geçmişte kaldı. Yaralı, örselenmiş bir kalp için çok çalışmaktan daha iyi bir merhem yoktur. Ben de şu andan itibaren ülkem ve kendi

cinsim için böyle bir çalışmaya atılacağım. Onlara benim tabiatımdaki undaki bir kadının hevesini kırmanın kolay olmadığını göstereceğim.”³⁰⁵

Salih Bozok; Atatürk'ün Latife Hanım'ın evlenmesiyle ilgili tek olumsuz düşüncenin Fethi Bey'e ait olduğunu ve tek haklı çıkanın da Fethi Bey olduğunu şöyle belirtmiştir:

“Uşakizadelerin köşkünde üç hafta kadar kaldık. Bu üç hafta içinde Mustafa Kemal Paşa bakımından büyücek bir ilerleme pek görülmedi. Daha ilk gece, Latife Hanım'ın yanan İzmir karşısında açtığı duyguları, Paşa'yı memnun etmiş, bu memnuniyet son geceye kadar eksilmeden -belki de artmadan- sürmüştür.

Yalnız İsmet Paşa, Fevzi Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Nurettin Paşa, Rafet Paşa, gazeteciler ve İzmir'in ileri gelenlerinin katıldıkları bir akşam yemeğinde hemen, hemen bütün sofradakiler, Latife Hanım'la Mustafa Kemal Paşa'nın sofrası ile ilgilenmelerini gördükleri zaman, benim gibi düşündüler ve belki herkes içinden “Şu birbirine yakışan iki insan evlenseler” diye aklından geçirdi. Bu düşünce, sofradaki insanların adeta gözlerinden okunuyordu.

Nitekim, sofrada tam benim karşımda oturan Fevzi Paşa ile İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile Latife Hanım'ı bir süre süzdükten sonra birbirlerine baktılar ve Fevzi Paşa, İsmet Paşa'ya:

-Hayırlı ise olsun!..., dedi.

Bu dilekte birleşmeyen hiçbir insana rastlamadım desem yalan söylemiş olmam... Sadece, evlenme işi ciddileşmeye başlayıp, Mustafa Kemal Paşa annesini İzmir'e gönderdiği sıralarda, İzmir'e gelen Fethi (Okyar) Bey, Latife Hanım'ı gördükten sonra bana:

-Mustafa Kemal Paşa bu kızla evlenecek mi? diye sordu.

-Bilmiyorum, dedim; ama hayırlı ise olsun, diye düşünüyorum...

Fethi Bey, başını yere eğip bir süre düşündükten sonra:

-Kim bilir, belki de senin söylediğin doğrudur. Fakat bana öyle geliyor ki, bu kızcağız, Mustafa Kemal Paşa gibi hareketli bir insana ayak uyduramaz, korkarım ki ikisine de yazık olur...

Doğrusu o günlerde Fethi Bey'in neden böyle düşündüğünü anlayamamıştım.“*Latife'nin Mustafa Kemal Paşa'ya ayak uyduramayacağını*”

³⁰⁵ Çalışlar., a.g.e., s.359-361.

*nerden çıkarıyor... Herkes birbirlerine yakıştırırken Fethi Bey'in mizaç farkı sezmesi, anlaşılması kolay bir iş değildi...”*³⁰⁶

Asaf İlbay Latife Hanım'la ilgili bir anıyı şöyle anlatmıştır:

“Paşa, Adana seyahatine çıkıyordu. Konya'nın Çumra istasyonunda karşılaştık, Sayın eşi Latife Hanım'a, “Çocukluk arkadaşım ve aziz döşten” diye beni takdim etti ve kendilerini karşılamaya çıkan halka doğru giderken:

“Sen Latife Hanımla otur!” emrini verdi.

Latife Hanım'ın elini saygı ile sıktım ve oturdum. Elindeki Fransızca mecmuanın yapraklarını karıştırıyordu. Kendilerini meşgul etmeye koyuldum. Seyahatten memnun olup olmadıklarını sordum. Başını sallayarak iyi geçtiğini anlatmak istedi. Az konuşuyor ve mütemadiyen mecmua ile meşgul oluyordu. Nereden dem vurduysam, sayın bayanı konuşturamadım. Sustum. Pencereden dışarıyı seyre daldım. Birdenbire kitabı elinden bıraktı. Paşa ile nerede ve nasıl tanıştığımızı sordu.

Kısaca:

“-Bir mahallede doğduk, büyüdük, bir mektepte okuduk.” dedim

“-Selanik'te mi?”

“-Evet.”

“-Selanik şehri nasıldır? Halkı medeni midir?”

“-Rumeli'nin, hatta Türkiye'nin en iyi ve en ileri şehridir. Mustafa Kemal Paşa orada doğdu ve büyüdü. Selanik mektepleri bu dahiyi yetiştirdiğine göre, halkının da medeni olduğundan şüphe edilemez.”

“-İzmir ile mukayese edebilir misiniz?”

“-İzmir'den daha ileridedir.”

Muhavere (konuşma) bu zeminde idi, paşa içeri girdi. Latife Hanım, paşaya:

“-Senin arkadaşların hep böyle bilgili ve mağrur mudur?” diye sordu ve ilave etti:

“-Bakınız, arkadaşınız, Selanik'i en ileri şehir ve Selaniklileri de en medeni vatandaşlardan; hatta İzmir'den ve İzmirliilerden ileri olduğunu söylüyor. Doğrusu dostunuzdan müştekiyim.”

Latife Hanım'ın bu sözleri üzerine çok üzuldüm. Kendilerinden özür ve af dilemeye çalışıyordum ki, paşa derhal: “Arkadaşım hakikati ifade etmiştir.” dedi.

³⁰⁶ Bozdağ., a.g.e., s.85-86.

O sırada hat müfettişi trenin hareket ettirilmesi emrini almaya gelmiş idi izin isterken, Çumra'da, avdette bir çayımızı almak lütfunda bulunmalarını rica ettim. Kabul buyurdular.

Birkaç gün sonra, dönüşte Bostana Barajının sahillerinde çay tertibi alınmış idi. Bir saat evveline kadar hava güneşli ve çok güzeldi. Fakat, aksi gibi, bir borayı takiben bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı ve tren de istasyona varmış bulunuyordu.

Bu vaziyette barağa gitmek bile zordu. Elem duyarak özür diledim.

“-O halde Ankara'ya geldiğin bir gün birlikte bir çay içer, telafi ederiz buyurdular. Saygı ile ellerim öptüm ve ağır ağır kahramanlar diyarı Ankara'ya ilerleyen treni kaybedinceye kadar gözlerimle takip ettim. Heyecan kalbim atıyordu.”

Gazi ve Latife Hanım henüz yukarı çıkmışlardı. Aşağıda birçok zevatın bulunmasına rağmen Latife Hanım asabına hakim olamayarak otomobilde kendisinin niçin solda oturduğunu bir mesele ve münakaşa mevzuu yapmış ve bu münakaşa da Gazi'nin baya üzülmeye sebep olmuştu. Gazi, resmi üniformasını giyinmiş muzaffer başkumandan olarak bir milleti temsil etmekte olduğu için bu münakaşanın tamamen yersiz olduğundan hiç şüphe yoktu ve bütün arkadaşlar müttefikti. Fakat maalesef Latife Hanım, bütün tahsil ve terbiyesine rağmen bu gibi vaziyetleri takdir edecek kiyaset (akıllık) gösteremiyorlardı.”³⁰⁷

Latife Hanım ile Mustafa Kemal 1925 yaz ayında D. Anadolu'daki bir gezi esnasına aralarında geçen tartışmalar nedeniyle 5 Ağustos 1925 yılında boşanmışlardır.³⁰⁸ Evliliklerin ikinci yılında Latife Hanım kıskançlık duygusuna yenilmeye başlamıştır. Ve doğu illerine yapmış oldukları bir gezi esnasında Latife'nin kıskançlıkları, Gazi'nin sabrını taşımış ve Ankara'ya telgrafla boşanmak için gerekenin yapılması emredilmiş, Latife iki subay refakatinde geri yollanmıştır.³⁰⁹

Ali Kılıç, Adana gezisinde, Mustafa Kemal'e kadınların gösterdiği ilgiden Latife Hanım'ın rahatsız olduğunu şöyle anlatmıştır:

“12 Mart 1923 Pazartesi Adana'ya bir seyahat yapmıştık. Atatürk bu seyahati resmi olarak yapıyorlardı. Ve mareşal üniformasını giyinmiş

³⁰⁷ Oğuz Akay., *Gazi Fikriye'yle Neden Evlenmedi? Latife'yle Neden Evlendi?*, Truva Yayınları, İstanbul Eylül 2005, s.97-98.

³⁰⁸ M. Kemal Atatürk'e Saygı Cilt I, s.6.

³⁰⁹ Ergin., a.g.e., s.35.

bulunuyorlardı. Adana, Gazi'ye fevkalade karşılama merasimi yapmıştı. Halkın özlemi o kadar fazla idi ki kadın, erkek, genç, ihtiyar, çoluk çocuk herkes Gazi'ye atılıyor, sarılıp elini yüzünü öpüyorlardı. Kadınların, kızların Gazi'ye öpmelerinden Latife Hanım'ın hoşlanmadığı ve hatta sinirlendikleri gözümüzden kaçmıyordu.

İstasyondan çıkıldıktan sonra Adanalıların hazırladıkları otomobille Gazi, Latife Hanım'ı soluna alarak bindiler ve ikametlerine tahsis edilen eve gittiler.” ³¹⁰

Bu ilk aile fırtınası Ali Kılıç'ın aracılığı ile geçiştirilip, geciktirilmiş ancak kaçınılmaz son 15 Ağustos 1925'te gerçekleşmiş ve boşanmışlardır.³¹¹

Mehmet Sadık Öke, M. Kemal'in boşanma ile ilgili talaknameyi imzalarken ellerinin titrediği, kağıdın üzerine mürekkebin döküldüğünü ve talaknamenin yeniden yazılmasını istediğini söylemiş, aşklarını başlatan kaleme atfen evliliğini kastederek *“Yazan bir kalemle başladı, yazmayan bir kalemle bitti”* dediğini aktarmıştır.³¹²

M. Kemal, talaknameyle beraber birde özel bir mektup yollamıştır ve bu mektupta *“Üç kez ayrılmak isteyen, ikisinde kocasını terk eden bir hanım son seferinde mücevherlerini ve özel eşyalarını alıp gidiyorsa ve alyansını bırakıyorsa, o kocasını üç defa boş ol demiş sayılır. Hanımefendi, siz benden üç kez ayrılma talebinde buldunuz zaten. Ben bu talebinizi yerine getiriyorum.”* demiştir.³¹³

Fahrettin Altay Paşa da, M. Kemal'in boşanmanın ardında çok üzgün olduğunu, misafir edildiği Çankaya'da gözlemlemiş ve bu anıları kaydetmiştir ve Fahrettin Altay o günleri şöyle anlatmıştır:

“Bu yılın en üzücü olayı Atatürk'ün Latife Hanım'dan ayrılmasıdır. Bu ayrılışın onu çok üzdüğü fakat kimseye hissettirmemeye çalıştığı hissediliyordu. Odasında “Bağrı Yanık Bülbüle Döndüm” türküsünü çaldırarak ağladığı duyulmuştu.” ³¹⁴

Mediha Yiğit, anılarında Latife Hanım'la ilgili şu izlenimlerine yer vermiştir: *“Latife Hanım bana iki şahsiyetli bir kadın gibi görünmüştür. Bazen bakarsınız, bir kraliçe kadar vakur azametli... Bazen bakarsınız, sıradan bir kadın gibi kağancı saldırgan, ağzına geleni söyler yaratılıştan biri.”* ³¹⁵

³¹⁰ “Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor”, **Milliyet Gazetesi**, Yıl: 2, Sayı: 561, 3 Aralık 1951, s.7.

³¹¹ Ergin., a.g.e., s.36.

³¹² Bayhan., Öke., a.g.e., s.371.

³¹³ Bayhan., Öke., a.g.e., s.372.

³¹⁴ DüNDAR., a.g.e., s.35.

³¹⁵ Sadun Tanju., “Mustafa Kemal'in Damat Girdiği Aile Uşakizadeler 8” , **Milliyet**, 14.11 1984, s.8.

Mustafa Kemal'den ayrılan Latife Uşaklıgil bir arkadaşına yazdığı bir mektupta felaketzede bir kadın olarak tanımlamıştır kendini. Göztepe Köşkü'ndeki odasına kendisini kapatmış ve gözyaşlarına boğulmuştur. Annesi Adeviye Hanım da yıkılmıştır. Bu süreçte hastalanan Latife Hanım, babası Muammer Bey'in onayıyla Avrupa'nın yolunu tutar pasaportundaki Fatma Saliha adıyla. Avrupa'da aynı zamanda tedavi görecektir. Yazdığı mektuplarda hastalığından söz eder ve Çekoslovakya, Viyana, Niş'e gider senatoryuma, kaplıcalara tedavi görmeye. Bu arada İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe Hanım'a da bir mektup yazmıştır:

“Pek muhterem Mevhibe Hanımefendi hemşireme...

Bir haftadan beri bu senatoryumdayım. Kalbim biraz zayıf olduğundan irtifaaya henüz alışamadım. Fazla çarpıntı yapıyor. Doktorlar bu halin, geçeceğini temin ediyorlar. Burası çok güzel, her taraf karlar içinde. Ne olurdu Anadolu'nun dağlarından birinde böyle bir müesseseye malik olsaydım...

Latife...

5 Temmuz 1928.”³¹⁶

Prof. Reşat Kaynar, Batılı bir terbiye alan Latife Hanım'ın hayatının son yıllarına kadar günlük tuttuğunu belirterek, şunları söylemiştir: “Hatırlayabildiğim kadarıyla günlükleri tam beş cilt defterden müteşekkildi. Asıl önemli bilgiler de burada zaten. Evlilik hayatına ilişkin itiraf ve sıkıntıları bu günlüklerde yer alıyor. Ayrıca derin bir pişmanlık mevcut. Latife Hanım'ın sağlığında hiçbir gazeteciyle konuşmadığını hatırlarsanız, bu bilgilerin hem Atatürk'le olan evliliği, hem de yakın tarih açısından ne kadar önemli olduğunu kavrayabilirsiniz. Bunun için, bu önemli belgelerin bir bilim kurulu tarafından incelenmesi çok daha sağlıklı olacaktır. Bugün 98 yaşındayım, ama isterlerse o bilim kurulunda ben de çalışabilirim.”

Prof. Kaynar, Latife Hanım'ın mektupları arasında kendisini en çok etkileyeni şöyle anlatmıştır:

“Mektuplardan birisi, muhtemelen ayrılma kararından sonra yazılan bir mektuptu bu, “Mukaddes Paşam” diye başlıyor ve Atatürk'ün kendisi için taşıdığı önemi dile getiriyor. Benim gördüğüm kadarıyla, Latife Hanım gibi bir kadın tarafından yazılmış en içli mektup budur. Bir de, verem olduktan sonra bir

³¹⁶ “Felaketzede Yalnız Bir Kadın”, *Sabah*, 31 Ekim 2003.

mektup yazıyor ve tedavi için Avrupa'ya gitme izni istiyor. Mustafa Kemal, ancak kimseyle konuşmaması şartıyla izin veriyor.”³¹⁷

İlk özel Türk kolejini açmak için Latife Hanım'ın Mor Salkımlı Köşkü'ne talip olan Bahattin Tatış, Latife Hanım ile bu konuda görüşmeye gittiğindeki izlenimlerini şöyle anlatmıştır:

“Latife Hanımın adımı o güne kadar çok duymuştum ama, yüzünü hiç görmemiştım. Ziraat Bankası Müdürü Kemal San ailenin umumi vekiliydi. Onun teklifi, Işık Lisesi Müdürü olan arkadaşım Sacit'in tavassutuyla Latife Hanım'dan randevu aldım. Bir gün önceden İstanbul'a gidip üniformalı şoförlü bir Mercedes araba kiraladım. Tam randevu saatinde Latife Hanım'ın Ayaspaşa'daki köşkünde oldum. Şoförüm kapıyı açarken Latife Hanım'ın beni tül perdenin arkasından izlediğini gördüm. Zili bir kere çaldım, kısa bir süre sonra kapıyı kendisi açtı. Latife Hanım benden 20 yaş büyüktü ama, hala çok zarif bir hanımefendiydi. Bizi salona buyur etti, koltuğa oturduktan sonra hatırımı sordu. Hem çok güzel konuşuyordu, hem de ikna kabiliyeti çok yüksekti. Yurtdışında Batı tahsili yaptığı çok belliydi, konuşmalar ilerledikçe kendisini kolayca kabul ettirdiğine şahit oldum. Oturduğumuz salonun duvarlarında ve sehparın üstünde Atatürk resimleri vardı. Fotoğraflara hayranlıkla baktığımı görünce “Atatürk'le aramızda en küçük bir kırgınlık, anlaşmazlık yoktu, politik saiklerle mecburen ayrıldık. Benim büyük Atatürk'e karşı duyduğum ebedi sevgi ve saygı eskisinden daha ziyade olarak devam etmektedir, son nefesime kadar da böyle olacaktır” dedi. Latife Hanım daha sonra Ticanilerden bahis açıp bu yobazların Atatürk'ün büst ve heykellerine yaptığı saldırıları hazmedemediğini söyledi.”³¹⁸

Latife Hanım'ın erkek kardeşi Ömer Bey'in kızı Meral Bebe kendisine sorulan:

“Ayrılığın verdiği bir hüznün taşır mıydı? Size evliliğine dair anılardan söz eder miydi? sorusuna;

“İç sıkıntısını hiçbir zaman belli etmedi. Anlatacak bir şey de yoktu zaten. İnsanlar bazı şeyler üzerine konuşmak istemezler... Halam da öyle biriydi... Ama yeri geldiğinde, söylenecek bir şey varsa söylerdi...” şeklinde cevap vermiştir.³¹⁹

³¹⁷ Sefa Kaplan., “Latife Hanım'ın Günlüğünü Bir Bilim Kurulu İncelesin”, *Hürriyet*, 03.01.2005.

³¹⁸ Yener Süsoy., “Latife Hanım'ın Öyküsünü Sıfırcı Baha'dan Dinleyin”, *Hürriyet*, 16.06.2003.

³¹⁹ Nebil Özgentürk., “Gazi'den Sonra...”, *Sabah*, 19 Ağustos 2000.

“Ayrılırken birbirlerine hiçbir şeyden konuşmayacağız diye söz vermişlerdi... Evlilikte, her şey pembe gitmemişti ama hep saygı ve sevgi vardı. Latife Hanım, ölene kadar sevmişti Mustafa Kemal’i .

Hatta, yeğeni Meral, sık sık “Ne biçim bir sevgi bu, ne biçim şeysin sen” diye şakayla karışık kızardı halasına; “İnsan bir yere kadar sever, hiç sende izzet-i nefis yok mu” derdi...

Latife Hanım, 10 Kasım 1938’de İsviçre’deydi, hastanede tedavi görüyordu o sıra... Bu yüzden cenaze törenine gelememişti.. .

Yıllar sonra İstanbul’a geldiğinde Ayazpaşa’daki “Babaevi”ni boşaltması gerekiyordu, kendisine bir daire arayıp dururken (pek çok semtten alabilecekken) Harbiye’deki Safir Apartmanı’na yerleşti...

Çok özel bir seçimdi... Çünkü penceresinden Harbiye Orduevi’ndeki Atatürk büstü görünüyordu...

Ayrıldıktan sonra 50 yıl yaşadı ve evliliği hiç düşünmedi Latife Hanım...”³²⁰

Latife Hanım 12 temmuz 1975’de cilt kanserinden vefat etmiştir ve 1976 yılı Aralık ayında kamu görevlileri huzurunda odasına girilmiş ve odasında bulunan belgeler Türk Tarih Kurumu’na verilmiş ve devletin elindeki belgelere 1980’den “25 yıl gizli tutulacaktır” damgası vurulmuştur.³²¹

3.3.6.Zsa Zsa Gabor

Feridun Ergin, Zsa Zsa Gabor’un Atatürk’ten etkilendiğini şöyle aktarmıştır:

*“Zsa Zsa Gabor, bir zamanlar Ankara’da otururdu. Gazeteciliği meslek olarak seçmiş bir mimarla evliydi. Akıllı, genç, hoş, hareketli, güzel ve sıcakkanlıydı. Atatürk’le 1938’de tanışmıştı. Ona ilk kez bir gece rastlamıştı. Kapının eşiğinde durmuş odaya göz gezdirmiş ve hiçbir şey görmemiş gibi davranmıştı. Zsa Zsa Gabor, önce renksiz bir derecede açık mavi gözleri olan efsanevi adamın kayıtsızlığında alınmıştı. Bir an sonra, çelik bakışlarının ruhunu delip geçliğini hissetmişti. O’nu ileriki yıllarda hatırlayacak, tanıdığı erkeklerle arasında benzerlik kurmaya çalışacaktı.”*³²²

³²⁰ Nebil Özgentürk., “Bir Başka Latife!”, **Sabah**, 2 Aralık 2000.

³²¹ Yakup Bulut, “Latife Hanım’a Yazdığı Mektup Göz Yaşartacak”, **Yenişafak**, 6 Aralık 2004.

³²² Ergin., a.g.e., s.36.

BÖLÜM IV ÖLÜMÜ

4.1.Hastalığı ve Ölümü

Kılıç Ali, Atatürk'ün ilk şahit olduğu rahatsızlığını şöyle anlatmıştır:

“1924’de idi. Bir gün Atatürk’le birlikte Çankaya’da Köşk civarında diğer arkadaşlar da beraber olduğu halde bir yay gezintisi yapıyorduk. Atatürk pek sıhhatli ve neşeli olarak yürüyorlardı. Bir ara birden bire renkleri sarardı ve ter geldi:

“Çocuklar bana bir fenalık geldi!” diyerek buldukları yerde bir kayanın üzerine oturuverdiler. Bu hal karşısında etrafındakilerin telaş ve endişelerini gören aziz Atatürk, az sonra:

*“- Telaş etmeyiniz geçti. Bir şeyim kalmadı. Merak etmeyin diyerek ayağa kalktılar ve yürüyüşe devam ettiler.”*³²³

Atatürk 1937 yılından itibaren çeşitli rahatsızlıklar yaşamaya başlamıştır, burnu kanamakta vücudu kaşınmakta ve kabarmaktaydı, yüzü solmuş, sinir dengesi bozulmuştur, kendisini iştahsız ve halsiz hissetmekteydi.³²⁴

Atatürk son senelerde kendisindeki mecalsizliği hissetmekteydi. Hasta olan arkadaşlarına kızan, doktor muayenesi sevmeyen Atatürk, fırsat buldukça çok güvendiği Neş’et Ömer Bey’e kendisini muayene ettirmek ve sağlık durumunu öğrenmek lüzumu görmeye başlamıştı.³²⁵

Atatürk büyük zevki olan sofrasına geç oturur ve geç kalkardı. Ancak son zamanlarda gündüzleri beş, altıya kadar uyumakta ve uykudan kalktıktan sonra bir halsizlik hissetmekteydi ve bu halsizliği komprimelerini alarak gidermeye çalışmaktaydı. Bazen de halsizliğini alkolle gidermek için sofraya erken oturmaktaydı. Ve akşam yemek zamanlarına doğru “ Ah...of!” gibi halsizliğini belli edecek kelimeler görülüyordu. Rengi ve yüzündeki çizgilerde bariz değişiklik olmakla birlikte, rengi de genellikle soluktu ve saçları öncekine göre daha da grileşmişti.

Ve son iki sene İstanbul’da bulunduğu süre içinde iki mühim soğuk algınlığı geçirmişti ve doktorlar bunun zatürreeye dönüşmesinden çekinmişlerdir. Ayrıca son

³²³Kılıç Ali, *Atatürk’ün Son Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.5.

³²⁴ M. Kemal Atatürk’e Saygı Cilt I, s.234.

³²⁵ Kılıç Ali., a.g.e., s.10.

zamanlarda yürümekten de hoşlanmıyordu, mümkün olduğu sürece araçla gitmeyi tercih ediyordu.³²⁶

Kinross, M. Kemal’de görülmeye başlanan hastalık belirtilerini şöyle anlatmıştı: “Son bir iki yılda Atatürk’te gerek vücut,gerek kafa bakımından yorgunluk belirtileri görülmüştü. Baş ağrıyor, eskiden olduğundan daha çok üşüyordu. Dışarıdan bakınca da yaşlandığı belli oluyor, cildi soluklaşmış, yüzünün çizgileri daha derinleşmiş, saçları dökülmüştü. Göbek salıvermişti. Hareketleri de savruklaşmıştı. Enerjisi azalmaya başlıyor, uyku ilaçları alarak öğleden sonraya kadar uyuyordu. Uykudan yine yorgun kalkıyor, eskisinden daha erken içmeye oturuyor, ama yemeğin sonunda canlılığı yine tükenmiş oluyordu. Az yürüyordu. Dolmabahçe Sarayı’na bir asansör koydurmuştu. Her zaman, oturmak için bir bahane arıyor, bazen bağdaş kurup yere çömeliyordu. İki kez grip olmuş. Zatürreeden çekinmeye başlamıştı. Bir gün doktor, kendisine daha iyi bakmasını ve daha az içmesini öğüt verdi.”³²⁷

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger notlarında, Atatürk’ün hastalık günlerine ilişkin şu bilgileri vermiştir: “Millî kahraman ve şanlı kumandan Atatürk, uzun süren hastalığı esnasında milletçe hayranı olduğumuz yüksek vasıflarından hiçbir şey kaybetmemişti. Hastalığının sonuna kadar tıpkı sıhhatli zamanlarında olduğu gibi daima keskin ve nafiz bakışlı, berrak ve selfis ifadeli, çelik gibi kavî iradeli, müstesna bir fitrat idi. Her gün fizik kuvvetinden biraz daha kaybettiği ve gittikçe zayıfladığı halde, bu cihanşümül şöhretli hastanın insan kütlelerini sevk ve idarede müstesna bir kabiliyete sahip yüce şahsiyeti hemen göze çarpıyordu. Sayısız yüksek meziyetlerine meftun olduğumuz Atatürk’ü hastalık, fikren ve manen hiçbir veçhile sarsmamış ve değiştirmemişti.

Hastalığının mahiyeti kendisine izah edilirken dahi ne yüzünde, ne sözünde hiçbir endişe, hiçbir üzüntü eseri sezilmiyor, söylenenleri soğukkanlılık ve tam bir sükûn ile dinliyordu. Mütemadiyen yatakta yatmakla geçen uzun aylar zarfında bir defa bile hastalıktan şikâyeti işitilmedi, hiçbir sabırsızlığı görülmedi, metaneti asla gevşemedi. Hastalığının vahim ve mühlik mahiyeti bittabi kendisine açıkça anlatılmadı. Fakat müphem olduğu kadar ölçülü ifadelerle izah edilen durumun ciddiyetini Atatürk anlamıştı. Lâkin zannediyorum ki ölüm hiç aklından geçmemişti; zira sözlerinde ve suallerinde ölümü aklına getirmeyen ve ölmekten

³²⁶ Kılıç Ali., a.g.e., s.11.

³²⁷ Kinross., a.g.e., s.561.

korkmayan bir insanın ruh haleti aşikâr idi. Bu, belki hayatını vatan ve milletin şeref ve haysiyetini yükseltmeye vakfeden büyük bir askerın, ölümü istihkara alışık olmasıyla izah edilebilir. O halde Atatürk, niçin ölümünden iki ay evvel bir vasiyetname yapmaya karar vermişti. Buna sebep, karnında biriken mayinin bir iğne ile alınacağı kendisine anlatıldıktan sonra ponksiyon denilen bu tedavi yapılırken bilhassa bir barsak delinmesi gibi vahim bir komplikasyonun zuhur edebilmesini düşünmüş olması idi. Vasiyetname, işte bu düşüncenin ilham ettiği bir ihtiyat tedbiri olmuştur; hastalığın, ölümüne sebep olacağı kanaat ve endişesinin bir tesiri olmamıştır. Atatürk'ün bu kanaati hastalığının son günlerine kadar asla değişmeksizin devam etti.”³²⁸

Falih Rıfkı da, Atatürk'te hastalığa dair şikayetlerin 1937 yılından itibaren görülmeye başlandığını belirtmiştir:

“Bilhassa 1937'den sonra sinir dengesinin gitgide bozulduğunu görüyorduk. Pek alıngan olmuştu. Devamlı bir boşanma ihtiyacı içinde kıvranan sinirlerini güç tuttuğunu hissederdik. Hele sofraya biraz uzadıktan sonra pek dikkatli davranırdık. Ben cigarayı bırakmıştım. Ara sıra pipo içerek avunuyordum. Bir gece geç vakte kadar süren dil bahisleri arasında usulca kalkarak yaverler odasına gittim. Niyetim bir pipo içmekti. Daha tütün kesesini cebimden çıkarmadan bir garson geldi, “Paşa hazretleri sizi istiyorlar!” dedi. Daha o gitmeden bir ikincisi, bir üçüncüsü koştı. Hemen odaya döndüm. Sapsarı idi. Bir hayli söylendiği de belli idi. Yerimi boş gördüğüne sinirlenmişti. Kendinden kaçınıyor ve kaçılıyor vehmi içinde, hiçbir kayıtsızlığa tahammülü kalmamıştı. Bana:

-Nerede idiniz? diye sordu.

-Biraz başyaverin yanına gitmiştim.

-Gecenin bu geç saatinde başyaverle görüşecek işleriniz ne idi?

-Hayır efendim, görüşmeğe gitmedim. Ben bir senedir cigarayı bıraktım. Fakat nikotini bırakmadım. Ara sıra pipo içiyorum. Büyüklerin yanında pipo içilmeyeceği için dışarı çıkmıştım, dedim. Çok kuvvetli idi:

-Peki, buyurun, oturun, dedi.

Bütün bunların sebebi, karaciğerini için için kemiren onulmaz bir illet olduğunu bilmiyorduk. Bu, önce hafıza zayıflamasından başlamıştı. Sonra sık sık

³²⁸ Utkan Kocatürk., “Atatürk'ün Hastalığı, Son Günleri ve Ölümü Hakkında Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in Notları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı:2, cilt: I, Mart 1985.

burun kanamaları devri geldi. Daima yanında bulunan hekimlerin neden bu araza ve umumî çöküntüye dikkat etmediklerini ve hepsini pek basit birer sebebe bağlayarak geçıştirdiklerini doğrusu hâlâ anlıyamıyorum. Burnu kanadıkça, biraz bakarız, geçer, derlerdi.

Sonra kaşınmalar başladı. Atatürk eski Osmanlı tâbiri ile pek “müeddeb” bir efendi idi. Meclisten hususî bir ihtiyaç yüzünden kalkması lâzım geldiği zaman bile, yakınlarından birine:

Galiba sen bana bir şey söyleyecektin, gibi bir bahane bulur, beraberce oda veya salondan çıkarlar, ona:

Sen biraz bekle, der ve el yıkamaya öyle giderdi. Sonra beraber dönerlerdi: Atatürk kaşınmağa, hem de iğilerek bacaklarını kaşımağa dayanamıyordu:

Bu evde göze görünmez kırmızı böcekler varmış, diye tutturmuştu.

Evde başka hiç kimse ve hiçbirimiz böyle bir rahatsızlık duymuyorduk. Fakat kendisini teselli etmek için aynı şüpheye düştüklerini söyleyenler de olurdu. Hatta bir seyahatte evin baştan başa en tesirli ilâçlarla temizlenmesini emretmişti.”³²⁹

Wiener Zeitung : “Atatürk’ün rahatsızlığı resmen ilk defa 31 Mart tarihinde açıklanmış, kendisinin Ocak ve Şubat aylarında geçirdiği ağır bir gripten dolayı dinlenmekte olduğu belirtilmişti. Doktor tavsiyesiyle dinlenerek geçirdiği 1,5 aydan sonra Mayıs ayında Cumhurbaşkanı Atatürk ülkenin güney sınırındaki Mersin vilayetine bir gezi yapma kararı almıştı. Gezinin yapılma sebebi ise, o günlerde Türkiye’nin Suriye ile yaşadığı sınır gerginliği olarak yorumlanmıştı. Daha sonra bu gezinin Atatürk’ün sağlığını olumsuz yönde etkilediği ortaya çıktı.”³³⁰

“Geçirdiği ağır karaciğer rahatsızlığının, ilk işarelerini 17 Ekim’de başlayan bir dizi tıbbi müdahale takip etti.”³³¹

Çekoslovakya gazetesi; Prager Tagblatt, Atatürk’ün hastalığına ilişkin şu bilgileri vermiştir: “31 Mart 1938 tarihinde ilk kez resmi bir duyuru ile Atatürk’ün ağır bir grip hastalığı sonucu istirahata ihtiyaç duyduğu açıklandı. Doktorların tavsiye ettiği birkaç aylık dinlenmeden sonra Atatürk mayıs ayında Ankara’dan Mersin’e, Türkiye’nin güney sınırına bir yolculuğa çıktı. Bu gezi o dönemde Suriye ile gerginleşen toprak meselesiyle ilgiliydi. Daha sonra bu gezinin, Atatürk’ün sağlığı için olumsuz

³²⁹ Atay., ag.e., s.487-488.

³³⁰ Çolakoğlu., a.g.e., s.259.

³³¹Çolakoğlu., a.g.e., s.259.

sorun olduğu anlaşıldı. İstanbul'a dönerek Dolmabahçe Sarayı'nın karşısında demir devlet yatı Savarona'ya yerleşti. Henüz Haziran ayında bu yatta misafir ettiği Romanya Kralı Carol, Atatürk'ün son yabancı konuğu oldu.”³³²

Kılıç Ali Atatürk'ün hastalığı ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Bu amansız hastalık 1 Haziranda Atatürk'ü yatağa düşürdü. Deniz üstü daha eğlenceli olur diye sarayın önünde demirleyen Savaronaya naklettiler. O günlerde Profesör Fijence tekrar Fransa'dan geldi. Fakat hastayı bu defa, daha ağır buldu. Atatürk'ün Savaronada geçirdiği günlerde bizleri yanından hiç ayırmamışlardı.

Sonra karaya çıkış pek hazin oldu. Gece yarısıydı. Vazifeli memurlar sahilden uzaklaştırılmışlardı. Buna sebep Atayı sedye ile naklederken etrafa göstermemekti. Fakat buna asla müsaade etmediler. Bir hasır koltuğa oturdular. Sağından ben, solundan muhafız kıtası kumandan İsmail Tekçe Paşa, arkasından taharri memuru Faik Bey tuttuk, Atatürk ellerini omuzlarımıza koymuştu. Bir yandan da eli Atanın nabzında Prof. Neşet Ömer bizi takip ediyordu. İstanbul motörüne indik. Oradan da sahile çıktık.

Sarayda, katına çıkınca, eski çevikliğiyle ayağa fırlayan Atatürk, hepimizin gözlerini yaşartarak odasına yürümüş, kapıyı açıp, yatağına uzanmış ve:

-Oh... Dünya varmış! Buyurmuşlardı...”³³³

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger; bu konuda şunları aktarmıştır:

“1937 senesinde, Yalova Kaplıcalarının hekimiyim. O sıralarda Atatürk de birkaç aydan beri Yalova'da istirahat buyuruyordu. Bir gün beni çağırttı. Bir müddetten beri kaşıntıdan şikayetçi olduğunu söyledi. Müsaade ederseniz sizi önce bir muayene edeyim dedim ve ettim. Muayenemde; bilhassa bacaklarında kaşıntıdan müteallit tırnak izleri müşahede ettim. Palpasyonda (elle muayenede) karaciğerin kosta (kaburga kemiği) kenarının üç parmak kadar olduğunu ve sertleştiğini tespit ettim. Muayene sırasında hiç konuşmadık. Kendisine muayenenin bittiğini bildirdiğim zaman, Atatürk kaşıntının sebebinin ne olduğunu sordu.

“Efendim, bu kaşıntı kanaatimce yemekle, daha doğrusu içmekle ilgilidir.” dedim.

Atatürk önce inanmak istemedi. Beni imtihan etmek istercesine; “Bana kati olarak emin misiniz?” dedi.

³³² Çolakoğlu., a.g.e., s.330.

³³³ Sezen Cumhuri Önal., “Gözyaşları Arasında Kılıç Ali Anlatıyor:Son Günleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:63, Cilt:XXI, Kasım 2005.

“Evet, efendim karaciğeriniz normale nazaran büyük ve sert. Kaşıntının sebebi budur.” dedim. “Prof. Belger’ den sonra, Atatürk’ü Prof. Dr. Neşet Ömer de muayene etmiş ve aynı teşhiste bulunmuştur. Atatürk Yalova’da rejime alınmıştır. Tedaviden bir süre sonra Mudanya’ya geçmiştir. Mudanya’dan Ege vapuru ile İstanbul’a hareket etmiştir. Atatürk Şubat ayı başında Dolmabahçe Sarayındadır. Park Otel’deki davetten geç bir saatte saraya dönen Atatürk, ertesi gün şiddetli öksürük ve göğüs ağrısıyla uyanmıştı. Ve Belger kendisine zatürree teşhisi koymuştur.”³³⁴

Soyak ise; Belger’in Atatürk’ü daha önce 1937 yılı yazı başında yani son muayenesinden 6-7 ay önce Yalova’da muayene ettiğini, ancak kendisine “önceden beri işittiğim hayat tarzına göre, bilhassa karaciğerini çok fazla yorgun bulacağımı tahmin ediyordum, hamdolsun şöyle bir şey göremedim” dediğini belirtmiştir.³³⁵

The New York Times gazetesi ise, Atatürk’ün hastalığıyla ilgili belirtilerin daha önceden çıktığını ve doktorların uyarılarına Atatürk’ün kayıtsız kaldığını yazmıştır.³³⁶

Atatürk hastalığının Yalova’da ilk teşhisinden sonra kendisine önerilen uzun bir istirahat tavsiyesine uymamış ve kısa bir süre dinlendikten sonra Merinos fabrikasının çalışma merasimine katılmak ve iktisadi gelişmesiyle ilgilenmek maksadıyla Gemlik ve Bursa’ya yorucu bir seyahat yapmıştır. İstanbul’a döndükten sonra da başka bir gezinti yapmış ve gribe yakalanmıştır. Ardından Balkan Antantı münasebeti ile Ankara’ya dönmüş, müzakerelerle meşgul olmuş ve Balkanlı diplomatları, gazetecileri kabul etmiştir. Ayrıca; misafirleri şerefine 27 Şubat Pazar Günü Çankaya Köşkü’nde bir çay vermiştir.³³⁷

Kılıç Ali hastalığına dair şu bilgileri vermiştir:

“1937 yazı Florya’da bir gece kendilerinden idrarla birlikte kan gelmişti. Bi de içinde pıhtı halinde görülen bu kan bizi korkutmuştu çok telaşlanmıştık. O gün haseki hastahanesine gittik. Orada Profesör Neş’et Ömer; Fuat Kamil Beyler tarafından ariz amik muayene edilmişler ve merhum Dr. Suphi Neş’et Bey tarafından birçok röntgenleri alınmış, radyoskopi yapılmıştı. Bu umumi muayene ile tahliller ve röntgenlerde, ne kalbinde ne ciğerinde hiç bir şey olmadığı beyaniyle o günkü bazı tevehhümler, endişeler bertaraf olmuştu.”³³⁸

³³⁴ M. Kemal Atatürk’e Saygı Cilt I, s.234.

³³⁵ Soyak., a.g.m., s.13.

³³⁶ Çolakoğlu., a.g.e., s.99.

³³⁷ Haluk Y. Şehsuvaroğlu., **Tarihçi Göziyle Atatürk**, Varlık Yayınevi, İstanbul 1959, s.64 - 65.

³³⁸ Kılıç Ali., a.g.e., s.12.

Atatürk'ün son zamanlarda iştahı ve yeme tarzı değişmiş, iştahı hemen hiç yok denilecek düzeye gelmiştir.³³⁹

Dr. Salahi R. Sonyel, İngiliz Belgelerinin ışığı altında Atatürk'ün Fransız Büyükelçisi Ponsot, Atatürk hakkında O'nun maiyetinden elde ettiği bilgiyle ilgili intibayı, Paris'e göndermiş olduğu raporunda şöyle nakletmiştir:

*“Atatürk , zihnen ve bedenen bir çöküş devresine girmiş bulunuyor. Son aylar zarfında kendini sık sık kaybediyor. Sağlığıyla ilgili bu son durum, yıllardan beri tutkun olduğu alkolle ilişkin görülüyor.”*³⁴⁰

Hasan Rıza Soyak, Atatürk'te hastalığın görünmeye başladığı zamanlara ilişkin belirtilerin neler olduğunu şöyle anlatmıştır:

*“1937 yılının bazı ayları ile 1938 yılının ilk aylarını muhalif sebep ve vesilelerle Almanya ve İngiltere'de geçirmiştım. İngiltere'de bulunduğum sırada bir gün Atatürk'ün aniden hastalandığını muayene ve tedavisi için Fransa'dan bir profesörün geldiğini duydum. Gerçekten bir müddetten beri sağlık durumu pek iyi değildi, icabında yorgunluk eseri göstermeyen sağlam vücutlu ve demir iradeli o Büyük Adam'ın son zamanlarda pek çabuk yorulduğunu ve bunu gizleyemediğini hayretle karışık bir üzüntü ile görüyorduk. 5 -10 basamaklı bir merdiveni güçlükle ve ancak dinlene dinelene çıkabiliyordu. Çankaya'daki yeni köşkte ikinci kata çıkmak için zaten asansör vardı. Bu hal karşısında Dolmabahçe Sarayı'ndaki hususi dairesine de bir asansör koydurmak mecburiyetini duymuştuk. Sık sık ateşleniyor, hastalanıyor, günden güne zayıflıyordu; ara sıra burnu da kanamakta idi. Bundan başka ayak ve bacakları ile vücudunun başka yerlerinde vakit vakit kendisini çok rahatsız eden kaşıntılar olduğundan şikayet ediyor, bilhassa sol bacağının kasık ile diz kapağının arasındaki bir nahiyesinde ki en çok kaşınan yerdı. Kendi tabiri ile keçeleşme hissettiğini söylüyordu. Bazen ve en çok sofralarda şiddetli bir öksürüğe tutuluyor, dakikalarca adeta soluğu kesilir ve boğulur gibi oluyordu.”*³⁴¹

Nisan 1938'de Celal Bayar ve Tevfik Rüştü Aras ile Pera Palas Otel'de görülen Soyak, Atatürk'ün hastalığı hakkında bu isimlerden aldığı bilgileri şöyle aktarmıştır: *“Prof. Dr.'da celbedilen Prof.Dr. Fissenger'in durumun ciddiyetini gözlemekle*

³³⁹ Kılıç Ali., a.g.e., s.12.

³⁴⁰ Salahi R. Sonyel., *“İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Atatürk'ün Son Günleri”*, **Bellekten**, Cilt XXXV, No: 140, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara Ekim 1971, s.541.

³⁴¹Hasan Rıza Soyak., *“Hasan Rıza Soyak'ın Anılarında Atatürk'ün Son Günleri”*, **Toplumsal Tarih**, Kasım 2004, sayı 131, s.12.

beraber: “Böyle gider ve vesayaya riayet ederse daha fazla 7-8 sene yaşaması, mümkündür dediğini ve bundan dolayı ferahladıklarını söylediler.

Bayar asıl hastalığın nasıl meydana çıktığını da hikaye etti. 27 Şubat 1938 gecesini Hariciye Köşkü’nde o yıl Ankara’da toplanan Balkan Antantı arası şerefine verilen ziyafet ve resmi kabulde, Dahiliye vekili Şükrü Kaya yüzü mosmor bir halde yanına gelmiş, Sıhhiye Müsteşarı Dr. Asım İsmail’in Atatürk sıhhati hakkında çok endişe verici şeyler söylediğini haber vermiş. Derhal doktoru bulmuş, o da Atatürk’ü istasyonda gördüğünü, halini hiç beğenmediğini, burnundan gelen kanın ciğerden geldiğine ihtimal verdiğini, eğer öyle ise halin vahim olduğunu ifade etmiş, Atatürk’ün o gece ziyafete yine burnu kanadığından dolayı alışılmışın dışında geç gelmiş olduğunu anlatmıştır.”³⁴²

1938 yılıyla başlayan bu yorgunluk ve sirozun ilk belirtileri bir yabancı hekim ihtiyacını doğurmuş ve Fransa’dan Dr. Fisenje davet edilmiştir. Doktor, Atatürk’e perhiz ve mutlak istirahat tavsiyesinde bulunmuştur, fakat Atatürk’ün zeki sorularıyla karşılaştıkça bu enerjik insanın bir yatakta zapt edilmesinin imkansızlığını görmüştür. Fisenje ısrarlara karşı Türkiye’de daha fazla kalamamış ve hekim dostlarına şöyle demiştir: “Atatürk o kadar cazib bir kudret ve kuvvete sahib ki bir gün daha kalacak olursam, derhal onun iradesi altına girivereceğim, halbuki bir doktor olarak benim ona hakim olmam lazım, üç ay sonra gelirim.”³⁴³

Hikmet Ayhan Kayalı; Atatürk’ün hastalandığına dair bir Fransız radyosundaki habere nasıl sinirlendiğini şöyle anlatmıştır: “...1938’in Mayıs ayında Ata ile birlikte bir radyo haber bülteninde dinliyorduk. Spiker Fransızca olarak “On ditque Atatürk es malade – Atatürk’ün hasta olduğu söyleniyor,” diye bir cümle kullandı. Maalesef Atatürk de bu cümleyi duymuşlardı. İrkildi ve yerinden kükrer gibi kalkarak, fevkaledede gergin ve işaret parmağı ile radyoyu göstererek, “Atatürk hasta dedi, değil mi?” diye bana sordu. Ben şaşırılmışım, ne diyeceğimi bilemedim. Atatürk tekrar bağırdı. “Atatürk hasta dedi, değil mi?” deyince, “Evet Paşam “ demek zorunda kaldım. “Ya demek öyle” dedi.

Biraz durdu, sonra bana dönerek, “Yarın trenle Adana’ya hareket ediyoruz. Hazırlıkları ona göre yapsınlar. Seyahatten doktorlarında haberi olsun” diye emir verdiler. Derhal hazırlıklar başlandı. Doktorlar uzun seyahatleri ve uzun yürüyüşleri

³⁴² Soyak., a.g.m., s.13.

³⁴³Şehsuvaroğlu., a.g.e., s.69 -70.

kesin olarak yasaklamışlardı. Buna rağmen ertesi gün trenle önce Mersin'e gelinmiş, burada hasta hasta askeri birlikleri teftiş etmiş, onlara geçit resmi yaptırmış ve sonra yorgun düşerek arabalarına binmişlerdi. Bu seyahati ve bu hareketleri bütün basın ve radyoya bildirmiş, dolayısıyla da dış dünyaya duyurulmuştu. Böylece Atatürk, sağlığı pahasına bu yorgunluğa katlanmış, ama hala ayakta olduğunu ispat etmişti.”³⁴⁴

Atatürk'ü Çankaya Köşkü'nde istirahati sırasında rahatsız eden, en önemli olay Hatay meselesi idi. Atatürk Hatay'ın bir an evvel Suriye'den ayrılmasını istiyor, bir yandan da Fransız gazetelerinin kendisi aleyhindeki yazılarından dolayı üzülyordu. Özellikle bir gazetenin kendisine nüzul isabet ettiği hakkındaki makalesi onun istirahatını yerde bırakıp 19 Mayıs'ta Mersin'e hareket etmesine yol açmıştır.³⁴⁵

Rahatsızlığının ilk ıstıraplı evresi Erdek dönüşü başlamış, Atatürk nefes darlığı ve havasızlıktan şikayet etmeye başlamıştır. Ancak bir yandan da Başbakanla memleket işlerini ve dünya vaziyetini görüşüp, bakanları kabul etmiş ve onlara direktifler vermiştir. Rahatsızlığının fazlaşması üzerine yattın şikayete başlamış ve 25-26 Temmuz gecesi kendisi Dolmabahçe Sarayı'na nakledilmiştir.³⁴⁶

Aslan Tufan Yazman Atatürk'ün hastalığını şöyle anlatmıştır: “Hastalığı ilerlemiş, dinlenmesi için Savarona yatı hazırlanmıştı. İstasyondan doğru oraya geçecekti Haydarpaşa Garına belirli kişilerden başka hiç kimse alınmıyordu. Yalnız her gazeteden birer ödevliye çıkmıştı. Emniyet Müdürlüğü'nden, resimli bir kart verilmişti. Üzerinde (istasyonda bulunabilir) yazılıydı. Bunlardan biri de bendeydi. Karşılama bulunduk. Trenden inerken bütün dikkatimizle ona bakıyorduk yüzü solgundu, elini öptük, bu Ata'yı son görüşümüz oldu. Hastalığına teşhis konmuş ve bu teşhis bir yıl gecikmişti. Siroz olmuştu, kendisi de bir şeyler seziyordu ve şöyle diyordu:

“-Ölümü istemek bir cesaret değildir, fakat ölümden korkmak ta bir ahmaklıktır.! Güçlü iradesiyle, zalim tabiat arasında amansız bir savaş başlamıştı. Kendisi tıbbın tavsiyelerini zaman zaman dinlemiyordu. Velet Çelebi'nin dediği gibi:

“-O bir kaplandı kaplana gem vurulmazdı.”

1938 aylarını yatta geçirdi. Kendisi bu gemi için şöyle diyordu:

“-Bu yazı bir çocuğun oyuncağını beklemesi gibi beklemiştim. Meğer bana bir hastane olacakmış!...”

³⁴⁴ Yurdakul., a.g.e., s.205-206.

³⁴⁵ Şehsuvaroğlu., a.g.e., s.70.

³⁴⁶ Şehsuvaroğlu., a.g.e., s.71.

15 Eylül'de vasiyetnamesini yazdı. Etrafındaki bütün yerli ve yabancı doktorlar hastalığını önleyemiyorlar ilerleyişini geciktirmeye çalışıyorlardı. Cumhuriyet'in 15'inci yıl dönümü de yaklaşmıştı. Ankara'ya giderek ulusuna oradan seslenmek istiyordu. Kalkamadı, nihayet o an geldi, 10 Kasım 1938 günü saat 9'u 5 geçe gözlerini hayata kapadı.”³⁴⁷

6 Kasım'da Atatürk, son kez yataktan kalkmış, Afet Hanım'la yanında hizmet edenler onun ayağa kalkmasına yardım etmişlerdi. Omuzları incelmış, kemikleri fırlamıştı. Yalnız elleri o güzel biçimini kaybetmemişti. Hepsine teker teker ellerini uzatmış, onlar da bunu bir daha yapamayacaklarını iyi bilerek, elini öpmüşlerdir.³⁴⁸

Atatürk 7 Kasım 1938 Salı sabahı, daha fazla dayanamayacağını ve tüm suyun derhal alınmasını kati bir dille Nihat Reşat Belger'e bildirmiştir.³⁴⁹

Karnından su alınırken ölme ihtimalini düşünmüş olan Atatürk, 71' nolu odada vasiyetnamesinin resmi muamelesini yaptırmış ve kendisine aynı yerde hükümet programını hülasa şeklinde anlatan Başbakanı, büyük bir alaka ve heyecanla dinlemiştir.³⁵⁰

4 Eylül sabahı Atatürk başucuna özel katibini çağırarak, güçlkle kalkmış ve kederli bir şekilde Boğazın sularına baktıktan sonra elini dostuna uzatarak gözü yaşlı bir şekilde şöyle demiştir:

“Güçlkle konuşuyorum. Beni işitmek de senin için güç olacak, ama bu gerekli. Eskiden benim işlerimden söz ettik, hatta bu konuda bir de kanun yayımlandı. Bugün veya yarın benim vasiyetim sorununu çözümlmeliyiz. Bir iki güne kadar karnım tekrar suyla dolabilir, barsaklarımdan biri delinebilir.Kısacası, bir kaza olabilir.Her halükarda, ihtiyatlı olmalıyız. Bir noter çağırınız.”

Bir saat sonra noter, Gazi'nin elinden içinde vasiyetinin olduğu büyük bir zarf almıştır.³⁵¹

Türk doktorları, karnı delmek yoluyla su çekilmesinin oluşturacağı olumsuzluklardan çekinmektedirler ve bu nedenle hükümetçe dışarıdan karaciğer hastalıkları üzerinde ün salmış, uluslar arası birkaç doktorun getirilmesine karar verilmiş ve Berlin Tıp Fakültesi İkinci Dahiliye direktörü Prof. Dr. Van Bergman ile

³⁴⁷ Aslan Tufan Yazman., *Atatürk'le Beraber Devrimler, Olaylar, Anılar (1922-1938)*, Yörük Matbaası 1969, s.405- 406.

³⁴⁸ Kinross., a.g.e., s.573.

³⁴⁹ Soyak., a.g.m., s.14.

³⁵⁰ Şehsuvaroğlu., a.g.e., s.71.

³⁵¹ Sperco., a.g.e., s.212- 213.

Viyana Tıp Fakültesinden Prof. Dr. Eppinger davet edilmiştir. Birkaç gün içinde İstanbul'a gelen profesörler yaptıkları muayene ve konsültasyon sonucunda suyu, karni delmeden idrar yoluyla almak için civalı müdrir kullanılmasına karar vermişlerdir. Ancak tecrübe maliyetindeki bu tedavi istenilen neticeyi vermemiştir. Ve tekrar üçüncü kez Prof. Fissinger çağrılmış ve onun mutabakatıyla Prof. Mim Kemal Öke tarafından karnından 12 litreden biraz fazla su çıkarılmıştır. Karnından su alınca iki gün rahat etmiştir Atatürk ve özellikle ilk gece rahat bir uyku uyumuştur. Fakat birkaç gün sonra su tekrar toplanmaya başlamış ve şikayetleri tekrar artmıştır.³⁵²

17 Ekim'de ilk defaya komaya giren Atatürk, sinir bunalımlarından sarsılmış bir şekilde etrafındakilere:

“Beni rahat bırakın, beni rahat bırakın” diyerek bağırmıştır. Bununla birlikte artık kimseyi tanımaz, üşüyordur ve üstü örtülür. Üç gün komada kaldıktan sonra gözlerini açan Atatürk çevresindeki tanır ve:

*“- Her zamankinden fazla uyudunuz,” denir.*³⁵³

Chicago Daily Tribune gazetesi; Atatürk'ün 17 Ekim'de ölme raddesine geldiğini fakat güçlü bünyesi sayesinde tekrar hayata döndüğüne yer vermiştir.³⁵⁴

Salih Bozok, Atatürk'ün hastalığının verdiği sıkıntı sebebiyle görmüş olduğu bir rüyayı şöyle nakletmiştir:

“Yine muvakkat sükûn devresi esnasındaydı. Atatürk bir rüya görmüş. Arkadaşım Kılıç Ali telefon etti. “-Salih’çğim. Atatürk rüyasında senin vurulduğunu görmüş, kendileri tarafından geçmiş olsun demeye memurum. İhtimal ki. sana da açacaktır. Haberin olsun” dedi.

Biraz sonra da ben saraydaydım. Berberi Mehmet'e telefonla “-Nasıl?” diye sordum: “-Çok İyidir. Neşesi de yerindedir” cevabını verdi. Bunun üzerine Mehmet'e, “-Ben Fethi Okyar'la birlikte Seryaver Celalin odasındayım. Emirlerini bekliyorum” dedim. Biraz sonra berber Mehmet'ten Fethi Okyar'la beni yanına çağırıldıkları haberi geldi. Biz Atatürk'ün odasına çıkarken Başvekil Celal Bayar da saraya gelmişti. Hep birlikte Atatürk'ün yanına girdik. Kendisi yatağın içinde oturmuştu. Beni görünce gülererek, “-Geçmiş olsun Salih” dedi. Sonra gülümsemelerine devam ederek, “-Bilmem rüyamı söylediler mi?” diye sordu.

“-Evet” dedim, “Bu sabah Kılıç Ali haber verdi.”

³⁵²Soyak., a.g.m., s.14.

³⁵³ Sperco., a.g.e., s.213.

³⁵⁴ Çolakoğlu., a.g.e., s.130.

“-Öyle ise dur sana anlatayım.”

Atatürk'ün gördüğü rüya şu idi:

Büyük bir otelin salonunda Atatürk duruyormuş. Ben de yanındaymışım. Salonun köşesinde bir bilardo masası varmış. Masanın başında arkası kendisine dönük olan bir zat oturuyormuş. Tam bu sırada odanın kapısı açılmış ve iri yarı otuz kadar adam içeri girmişler. Bunlardan biri eline bilardo masasından bir istaka alarak masanın önünde oturan Atatürk'ün teşhis edemediği zatın omzuna bütün kuvvetiyle indirmeye başlamış, omzuna vurulan zat ayağa kalkarak kendini müdafaa etmekte ve “Bana niye vuruyorsun?” diye hiddetle haykırmaktayken ben bu meçhul mütecavize karşı ne yapmak lazım geleceğini Atatürk'ten göz ucuyla sormuşum. Atatürk ise, “Sakin kıpırdama” manasına gelen bir işaretle sükût ve sükûna davet etmiş. Bu sırada eli istakalı adam bize doğru yaklaşarak karşımızda tehditkâr bir vaziyet almış. Bu sefer ben yine müdahale etmek istemişim. Ve aynı sessiz işaretle “Ne yapalım?” diye sormuşum. Atatürk bana tekrar “Sus” işaretini verdikten sonra o azılı herife dönerek “Sen kimsin, ne istiyorsun?” diye sormuş. Fakat adam bu suale cevap vereceği yerde, cebinden bir tabanca çıkararak iki kurşun sıkmış: Biri Atatürk'e, öteki bana. Sonra bu adam bize “Kalkın dans edelim” emrini vermiş, ikimiz de kalkıp onun huzurunda dans etmişiz.

Bu karışık rüya, Atatürk'ün yine buhranlı bir gece geçirdiğine delalet ediyordu.”³⁵⁵

Atatürk'ün ponksiyondan sonra ateşi biraz yükselmiş ancak epey rahatlamış bir şekilde akşam saat 20.00'den gece yarısına kadar sakin uyumuştur. Gece yarısı uyanmış saat 02.00'den sonra hafif bir unutkanlık hali görülmüş ve bu durum 4 saat devam etmiştir.

8 Kasım günü fenalaşmış, olan Atatürk'ün o halini Soyak şöyle anlatmıştır: *“Telaşla hususi dairesine koştum, yatak odasının iç içe olan iki kapısı arasındaki boşlukta Ali Kılıç duruyordu. Odaya girdiğim zaman Atatürk'ü şu vaziyette gördüm: Yatağın ortasında iki ellerini yanlarına dayamış duruyor ve mütemadiyen öğürerek “Allah kahretsin” diyerek söyleniyordu. Ara sıra da hizmetçilerin tuttukları bir tasa koyu kahverengi bir mayi(pıhtılanmış kan) çıkarıyordu.*

Nöbetçi Doktor Abrevaya ile o sırada yetişen Prof. Neşet Ömer İrdelp kendisine yine bir taraftan bazı ilaçlar enjekte etmeye, bir taraftan da buz parçaları yutturmaya

³⁵⁵ Haz. Can Dündar., *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*(Salih Bozok), Doğan Kitapçılık, İstanbul 2003, s.154-155.

başladılar. Bir aralık sağında bulunan tuvalet masası üzerindeki saate baktı, herhalde iyi göremiyordu ki bana sordu: “Saat kaç?” cevap verdim. “-7.00 efendim.” Aynı suali bir iki defa daha tekrar etti aynı cevabı verdim. Biraz sükunet bulunca yatağa yatırdık, baş ucuna sokuldum: “Biraz rahat ettiniz değil mi efendim? Diye sordum : “Evet” dedi. Arkamdan Neşet Ömer İrdelp yanaşıp rica etti. “Dilinizi çıkarır mısınız efendim? “Dilini ancak yarısına kadar çıkardı. Dr İrdelp tekrar seslendi: “Lütfen biraz daha uzatınız” Nafile! Söyleneni anlamıyordu, dilini uzatacağı yerde tamamen çekti, başını biraz sağa çevirerek Dr. İrdelp’e dikkatle baktı ve “Aleykümesselam” dedi, son sözü bu oldu. Ve ikinci ponksiyondan tam 30 saat sonra komaya girdi.”³⁵⁶

Daily Express gazetesi 11 Kasım 1938 Perşembe tarihli basımında; Mustafa Kemal’in ölümünün yakınları üzerindeki etkisini şöyle dile getirmiştir:

“Atatürk’ün evlatlığı Sabiha Gökçen, bugün Türk diktatörünün ölüm haberini alınca bayıldı.

Atatürk’e bakan sekiz doktordan biri bana bu akşam şöyle dedi: “Başucunda bir tek biz vardık. Hükümet üyeleri ve diğer erkan yan odadaydılar. Atatürk’ün öldüğünü söylediğimizde, odasına girdiler ve ağlayarak yatağına kapandılar.

Son bülteni yazarken, içerden bir silah sesi duyduk. Atatürk’ün yaveri Salih Bozok’ un kendisini kalbine yakın bir yerden vurduğunu gördük. Şimdi kendisi ağır yaralı olarak hastanede.”³⁵⁷

M. Kemal’in cenazesi saraydan çıkarken, yaşlı bir Ermeni kadın “Ata, Ata” diye yığılıp kalmıştır.³⁵⁸

4.2. Naaşı

Atatürk’ün ölümünden sonra cesedi tahnit edilmiştir. Bu işlem; Gülhane Tıp Akademisi’nden Prof. Dr. Lütfi Aksu tarafından Kasım 1938 Cuma günü yapılmıştır.³⁵⁹

Atatürk’ün naaşı 21 Kasım 1938’den 10 Kasım 1953’e kadar on beş yıl Ankara Etnoğrafya Müzesi’nde kalmış, tahnitli olarak muhafaza edilen naaş, 10 Kasım

³⁵⁶Soyak.,a.g.m., s.17.

³⁵⁷ Çolakoğlu., a.g.e., s.71.

³⁵⁸ Sperco., a.g.e., s.216.

³⁵⁹ Eren Akçiçek., “Atatürk’ün Ölümünden Sonra Mulağı, Tahniti ve Otopsi Tartışması”, **Toplumsal Tarih**, Kasım 2004, sayı 31, s.19.

1953'de Anıtkabir'de geleneğe uyularak toprağa verileceğinden 9 Kasım 1953 Pazartesi günü Prof. Dr. Kamile Şevki Mutlu tarafından muayene edilmiştir.³⁶⁰

Naşın açılma anını, Atatürk'ün tabutunu bekleyen nöbetçi subaylardan General Nazmi Çağan şöyle ifade etmiştir:

“İlaçlı muşambamsı siyahça bir bezle sıkı sıkıya sarılmıştı. Kollar yanda, bacaklar ve ayaklar birbirine yapışık, kaskatı karın kısmı boş, kafanın boşluğa gelen tarafı oraya doğru eğilmiş, pamukla örtülü yüzü açılıyor. Heyecan içinde titremekteyim. Yüz küçülmüş, mat bakır renginde. Altın saçları rengini pek az kaybetmiş. Sakalı hafif uzamış, gözlerine doğru inen geniş alnı, gözleri kapalı, sol göz hafif aralık, keskin burnu incelmış, ince dudaklar yapışık.” Diye anlatır ve şunları ilave eder:

“Tek yaratılmış insan derin ve son uykusunda, gözlerim bu başa dikilmiş, bakıyorum. Bu uyuyan başta heyecan veren kendisini saydıran bir heybet var. O muhteşem baş yine pamuklarla örtüldü. Hususi hazırlanmış beyaz kefen başından geçirildi ve iyice sarıldı. Salonda bulunanlardan bir grup iki tarafından ellerimizin üstünden bir ağızdan söylenen besmele ile masanın üzerinden aldık. Ve yeni tabuta koyduk.”³⁶¹

³⁶⁰ Akçiçek., a.g.m., s.19.

³⁶¹Akçiçek., a.g.m., s.20.

SONUÇ

Ele alınan biyografik eserlerin incelenmesi neticesinde Mustafa Kemal hakkında bilgi sahibi olunmaya çalışılmıştır. O'nunla ilgili yazılan biyografilerde, Mustafa Kemal bir insan, bir evlat, bir eş, bir asker, bir lider olarak çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Ve bu biyografik eserler tarihin akışı içerisinde önemli bir rol oynamış olan Mustafa Kemal ile ilgili bilgi elde etmede önemli bir kaynak görevi üstlenmiştir.

Mustafa Kemal çocukluğundan itibaren özel hayatında belli bir karakteri sürdürmüştür. O, arkadaş ilişkilerinde, ailesinin içerisinde, yaşadığı aşklarda ve evliliği süresince daima mağrur, özgür ve insanlara değer veren bir konumda olmuştur. Çocukluk yıllarında kendisinde var olan bu özellikleri ileriki yaşamında liderliğinde, askerliğinde, bir eş olarak, arkadaş ilişkilerinde kendisini göstermiştir.

Atatürk, hayatına giren herkese değer vermiştir. Kadınlarla ilişkisi konusunda ise; hayatına giren ilk kadınlar annesi ve kız kardeşiyle ilişkilerine bakılarak bilgi sahibi olunabilir. Kardeşi Makbule Hanım ve annesi Zübeyde Hanım, O'na, gelecekte kadınlarla ilgili yapacağı yenilikler, vereceği haklar konusunda yardımcı olmuştur. Kız kardeşiyle beraber küçük yaşta neşeli bir çocukluk geçirmiş, annesiyle resmi olmasına rağmen sıcak bir ilişki içerisinde olmuştur. Babasını küçük yaşta kaybetmiştir ve bunun sonucunda erken yaşta evin reisi olma sorumluluğu kendisine yüklenmiştir. Babasız olması nedeniyle oluşan yokluk duygusu Mustafa Kemal'in kendi ayakları üstünde daha sağlam durmasına ve karakterinin belirgin özelliklerinden olan mücadeleci ruhunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Meşhur akşam sofralarında arkadaşlarıyla fikir alışverişinde bulunmuş, ülke sorunları üzerinde durmuş ve herkesten fikrini özgürce beyan etmesini istemiştir. Bu akşam sofraları sanılanın aksine içki ve eğlenceden çok ülke sorunlarının görüşüldüğü, birtakım yeniliklerin yapılması için kararların alındığı toplantılar şeklinde geçmiştir.

Eğitim hayatı da, O'nun verdiği karara ulaşıncaya kadar her türlü çabayı nasıl gösterdiğinin en güzel örneği olmuştur. Annesinin karşı çıkmasına rağmen onu bir şekilde ikna etmiş ve askeri okula kayıt olmuştur. Ve burada başarılı bir öğrenci, sevilen bir insan, vatansever bir asker olmuştur.

Mustafa Kemal'in gönül dünyasına giren kadınlar, hem Mustafa Kemal'i etkilemişler hem de ondan etkilenmişlerdir. O, ikili ilişkilerinde dahi vatan aşkını ön

plana almış ve bu uğurda birçok anlamda fedakarlıkta bulunmuştur. Madam Corinne gibi Türkiye’de de kadınların bazı haklarının bilincinde olmasını düşünmüş, ve bu konuda onunla fikir alışverişinde bulunmuştur. İlk aşkı Emine’nin evlenme isteğine karşı “önce vatan” diyerek çok sevmesine rağmen karşılık vermemiştir. Mustafa Kemal, yaşamış olduğu aşklar yada arkadaşlıklarında kadınların mevcut statülerini yakından görmüş, eksik kalan haklarına, sosyal hayattaki geri kalışlarına yakından tanık olmuştur. Latife Hanım ile evliliğinde ilk kez karı koca nikah esnasında bir arada bulunmuş ve böylece birtakım yenilikleri de yaşatmış ve daima vatanının gelişmesi amacıyla olmuştur.

Günümüzde; Avrupa, Amerika ve ülkemizde siyasete atılmanın milletvekili olmanın gizli koşullarından birisi de topluma örnek olacak düzgün bir aile hayatına sahip olmaktır. Mustafa Kemal, Latife Hanım ile evlenerek devlet yönetiminde bir aile hayatı simgelemiştir. Ayrıca; Latife Hanım Türk kadının gelecekteki Batılı, modern yüzünü temsil etmiştir. Günümüzde liderler, evliliklerine görev sürelerince bir nevi anlaşmalı olarak devam ederken, o kısa sürede evliliğini sonlandırmıştır.

KAYNAKÇA

I. SÜRELİ YAYINLAR

A) GAZETELER

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Sabah

Yeni İstanbul

Yenişafak

B) DERGİLER

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ, sayı:5, cilt: II, Mart 1986.

-----,sayı:48, cilt: XVI, Kasım
2000.

-----,sayı: 45, Cilt:XV, Kasım
1999.

-----,sayı:3, cilt: I, Temmuz 1985.

-----,sayı:21, cilt: VII, Temmuz
1991.

-----,sayı:2, cilt: I, Mart 1985.

-----,sayı:63, Cilt:XXI, Kasım
2005.

TOPLUMSAL TARİH, Kasım 2004, sayı 131.

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ DERGİSİ, Prof. Dr.
Reşat Genç Özel Sayı II, C.29, 2009.**

BELLE TEN, Cilt XXXV, No: 140, Ekim 1971.

II. ESERLER

A) KİTAPLAR

**ADIVAR Halide Edip., Türk'ün Ateşle İmtihanı III, Yenigün Yayıncılık, İstanbul
1998.**

- ATAY Falih Rifkî., Çankaya I, Yenigün Yayıncılık, İstanbul 1999.
- ATAY Falih Rifkî., Çankaya V, Yenigün Yayıncılık, İstanbul 1999.
- AYDEMİR Nesrin., İki Aşk Arasında Atatürk, Nokta Kitap, İstanbul 2010.
- AYDEMİR Şevket Süreyya., Tek Adam Mustafa Kemal III. Cilt 1922-1938, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BAYHAN Fatih., Mehmet Sadık Öke., Tezlem Latife, Pegasus Yayınları, İstanbul Nisan 2011.
- BAYUR Yusuf Hikmet., Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri (Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.
- BELLİ Şemsi., Fikriye, Bilgi Yayınevi, Ankara Mayıs 1998.
- BİRCAN Osman., Belge ve Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.
- BORAK Sadi (Der.), Atatürk'ün Özel Mektupları, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.
- BORAK Sadi., Atatürk, Başak Kitabevi, İstanbul Kasım 1973.
- BOZDAĞ İsmet., Latife ve Fikriye İki Aşk Arasında Atatürk, Truva Yayınları, İstanbul 2005.
- ÇALIŞLAR İpek., Latife Hanım , Doğan Kitapçılık, İstanbul 2006.
- ÇANKAYA Necati., Örnek İnsan Mustafa Kemal Atatürk, Artmedia Yayıncılık, İstanbul 2001.
- ÇAYCI Abdurrahman., Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.
- ÇOLAKOĞLU Nuri M. (Haz.), Dünya Basımında Atatürk, Doğan Kitap, İstanbul Ekim 2008.
- DELİORMAN Altan, Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar, Burhan Yayınevi, İstanbul 1961.
- DÜNDAR Can (Haz.), Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor(Salih Bozok), Doğan Kitapçılık, İstanbul 2003.
- DÜNDAR Can., Yükselen Bir Deniz, İmge Kitabevi, İstanbul 2003.
- ERGİN Feridun., Kemal Atatürk, Yaşar Eğitim Kültür Vakfı Yayınları, No:5, İstanbul 1978.
- GÖKSEL Burhan., Atatürk'ün Soy Kütüğü Üzerine Bir Çalışma, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1967.

GÖRGÜLÜ İsmet., Atatürk'ün Özel Yaşamı Uydurmalar, Saldırıları, Yanıtları, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

GRANADA Cemal., Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri, Kent Kitap Yayınları, Ankara 2010.

GÜLER Ali., Atatürk'ün Soyu, Ailesi ve Öğrenim Hayatı, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara 1999.

İĞDEMİR Uluğ., Atatürk'ün Yaşamı I.Cilt 1881- 1918, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

İNAN Afet., Mustafa Kemal Atatürk'ün Karslıbad Hatıraları, Yenigün Yayıncılık, İstanbul 1999.

KANSU Ceyhan Atuf., Halk Önderi Atatürk, Bilgi Yayınevi, İstanbul Ocak 1997.

KARAKAYA Necati., Atatürk Beşiktaşlı, Cem Yayıncılık, İstanbul Şubat 2003.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri., Atatürk Konferansları, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XVII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

KILIÇ Ali, Atatürk'ün Son Günleri, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

KINROSS Lord., Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2007.

KUNTER Macide Vildan., Atatürk'ün Hayatı ve Başarıları, İstanbul Maarif Kütüphanesi Matbaası, İstanbul 1953.

LÜTEM İlhan., Mustafa Kemal Atatürk 57 Yılın Öyküsü, Avrasya Bir Vakfı Yayınları, Ankara 2002.

M. Kemal Atatürk'e Saygı Cilt I, Atatürkçü Düşünce Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

MANGO Andrew., Atatürk, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

MOVİT Hüseyin., Atatürk'ün Gizli Aşk Fikriye, Truva Yayınları, İstanbul 2010.

ORANLI Ziya., Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yayımlanmamış Anıları, Alkan Matbaası, Ankara 1967.

ÖNDER Mehmet., Atatürk Evleri, Atatürk Müzeleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1970.

ÖZBEK M. Yüksel ., Çılgın Olmayan Türk Mustafa Kemal Atatürk, Yakamoz Yayınları, İstanbul 2006.

ÖZCAN Halil İbrahim., Çankaya'nın Duvaksız Gelini Fikriye, Nokta Kitap, İstanbul 2007.

ÖZTÜRK Cemil., OTLUOĞLU Rahmi., Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler Yazılı Materyaller, Pegem A Yayıncılık, Ankara Şubat 2003.

SERAFİMOVA Liliana., Mustafa Kemal ve Miti Koveçeva Umutsuz Bir Aşkın Öyküsü, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999.

SOYAK Hasan Rıza., Atatürk'ten Hatıralar, YKY, İstanbul 2006.

SPERCO Willy., Mustafa Kemal Atatürk 1881- 1938, Bilgi Yayınevi, Ankara 2001.

ŞEHSUVAROĞLU Haluk Y., Tarihçi Göziyle Atatürk, Varlık Yayınevi, İstanbul 1959.

TOSUN Hüseyin (Haz.), Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2003.

TÜTENGİL Cavit Orhan., Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod, Kardeşler Basımevi, İstanbul Ekim 1981.

UNAT Faik Reşit., “Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştirdiği Devrin Milli Eğitim Sistemi”, Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları I Atatürk Konferansları, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XVIII, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

ÜLGER S. Eriş., Türk Rönesansı ve Anılarda Gazi Mustafa Kemal Atatürk, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1999.

VAİDİS Ath. Thomas., Bir Yunanlı Gazeteci Gözüyle Atatürk, Koridor Yayınları, İstanbul 1998.

VOLKAN Vamık., ATABEY Nuriye., Osmanlı'nın Yasından Atatürk'ün Türkiye'sine Onarıcı Liderlik ve Politik Psikoloji, Kripto Yayınları, Ankara 2010.

YAŞAROĞLU Ahmet Halit., Atatürk'ün Bilinmeyen Hatıraları Eski Bir Atatürkçü Münir Hayri Egeli, İstanbul 1928.

YAZMAN Aslan Tufan., Atatürk'le Beraber Devrimler, Olaylar, Anılar (1922-1938), Yörük Matbaası 1969.

YURDAKUL Yurdakul., Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar, Truva Yayınları, İstanbul 2009.

B) MAKALELER

Ali Güler., “Mustafa Kemal Atatürk' ün Soyusu”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı: 45, Cilt:XV, Kasım 1999.

Bekir Tünay., “Atatürk’ün Üstün Kişiliği”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı:3, cilt: I, Temmuz 1985.

Eren Akçiçek., “Atatürk’ün Ölümünden Sonra Mulajı, Tahniti ve Otopsi Tartışması”, Toplumsal Tarih, Kasım 2004, sayı 31.

Fethi Tevetoğlu., “Atatürk’ün Güvendiği Bir Kişi: Dr. Rasim Ferit Talay”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı:21, cilt: VII, Temmuz 1991.

Hakan Uzun., “Çeşitli Yönleriyle Atatürk”, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı II, C.29, 2009.

Hasan Rıza Soyak., “Hasan Rıza Soyak’ın Anılarında Atatürk’ün Son Günleri”, Toplumsal Tarih, Kasım 2004, sayı 131.

Kemal Arı., “Atatürk’ün Gazeteciliğ ve Yazarlığı”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, cilt:V, sayı:13, Güz 2006.

Kökden Uğur., “Orhun Yazıtlarından Şair Nigar’a”, Kitaplık, sayı:36, İstanbul 1999.

Sadi Borak., “Atatürk Biyografisinde Yapılan Yanlışlıklar”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı:1, cilt:I, Kasım 1984.

Salahi R. Sonyel., “İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Atatürk’ün Son Günleri”, Belleten, Cilt XXXV, No: 140, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara Ekim 1971.

Sezen Cumhur Önal., “Gözyaşları Arasında Kılıç Ali Anlatıyor:Son Günleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı:63, Cilt:XXI, Kasım 2005.

Suat İlhan., “Atatürk’ün Yetiştirdiği Ortam”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı:5, cilt: II, Mart 1986.

Utkan Kocatürk., “Atatürk’ün Hastalığı, Son Günleri ve Ölümü Hakkında Prof. Dr. Nihat Reşat Belger’in Notları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı:2, cilt: I, Mart 1985.

Uysal Enver., “Ferit Kam’ın Tercüme-i Hal Hakkındaki Düşünceleri ve Kınalızade ile İlgili Bir Denemesi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:1, cilt:I, yıl:1 1986.

Veysi Akın., “Selanik Atatürk Evi ve Müze Haline Getirilmesi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı:48, cilt: XVI, Kasım 2000.

C) ANSİKLOPEDİLER

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler.

Türk Edebiyatı Tarihi Ansiklopedisi.

EKLER

EK -1



ZÜBEYDE HANIM VE ALİ RIZA EFENDİ

EK-2



1907 yılı, Mustafa Kemal kolağası rütbesine terfi ettiğinde...



EK-3

1938 Orman Çiftliği. Soldan sıra ile; Makbule Atadan, M. Kemal, Ülkü Adatepe, Afet İnan.

EK- 4



Latife Hanım

EK-5



Fikriye Hanım'ın 3 Kasım 1920'de Memduha Kule'ye imzalayıp verdiği fotoğrafı

EK-6



Fikriye Hanım, Direksiyon Binası'nda iken...

EK-7



Fikriye Hanım, Direksiyon Binası'nda emirber Adem Ağa'nın ikram ettiği suyu alırken.

EK-8



Latife Hanım ve Mustafa Kemal

Ek-9



Mustafa Kemal, Uşşakizade ailesi Çankaya Köşkü'nde (8.7.1923)

Ek-10



Mustafa Kemal'in Sofya günlerinde tanıdığı Vidinli Kurtbey ailesinin kızı Nazmiye (Atıç)

EK-11



Miti Kovaçeva

EK-12



Miti ve Ailesi(Sağ da ayakta duran Miti)